

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYLLAND I 1933

*Redigeret af Birgitte Herreborg Thomsen
og Henrik Skov Kristensen*

Sønderjylland i 1933

- 30/1 Adolf Hitler udnævnes til tysk rigskansler
- 5/3 NSDAP får 54,5 % af stemmerne ved rigsdagsvalget i Slesvig-Holsten
- 24/3 Formanden for Schleswig-Holsteiner-Bund, Dr. Wilh. Sievers, kræver en grænserevision
- 1/4 NSDAP's Gauleiter i Slesvig-Holsten, Hinrich Lohse, bliver overpræsident
- 5/4 NSDAP's grænselandskyndige, pastor J.L. Peperkorn, Viöl, kræver en grænserevision og stiller nazificering af Nordslesvig i udsigt
- 6/4 Dr. Lorenz Christensen og LS udsender »Nordslesvigsk Manifest«
- 9/4 Tyske ungdomsorganisationer bekender sig i en resolution fra Knivsbjerg til nazismen
- 10/4 Schleswigscher Wählerverein bekender sig mere forbeholdent til nazismen
- 11/4 Leder af NSDAP's udenrigspolitiske kontor Alfred Rosenberg tager afstand fra en grænserevision
- 12/4 Sprogforeningens og Skoleforeningens tillidsmænd vedtager på Folkehjem i Aabenraa en resolution mod grænseflytning og med krav til danske myndigheder om indskriden
- 17/4 Socialdemokratisk møde i Tinglev vedtager en lignende resolution og opfordrer de tysksindede arbejdere til at vende de nazistiske mindretalsorganisationer ryggen
- 18/4 Folkemøde i Haderslev med 3-4000 deltagere imod grænseflytning og med krav til den danske regering om et stærkt grænseforsvar
- 15/4 Oprettelse af National-Sozialistische Arbeitsgemeinschaft Nordschleswig (NSAN)
- 23/4 Ungdomsmøde på Folkehjem vedtager stævner i Tønder og på Dybbøl og lægger kimen til Det Unge Grænseværn
- 12/5 Dansk ungdomsstævne i Tønder med ca. 15.000 deltagere
- 11/6 Dansk ungdomsstævne på Dybbøl med 40-50.000 deltagere
- 23/7 Den sønderjyske mejeristrejke iværksættes af Landbrugernes Sammenslutning (LS)
- 23/7 »Fører-kuppet« i Danmarks National-Socialistiske Arbejderparti (DNSAP) bringer Frits Clausen til magten som »fører« efter Cay Lembcke
- 4/8 Havnearbejdere i Aabenraa nægter at losse det tyske skib M/S Maja, der bærer hagekorsflag
- 3/9 Dansk nazistævne i Bovrup med bl.a. Cornelius Petersen som taler
- 30/9 Det Unge Grænseværn oprettes på møde i Tinglev
- 18/10 Meddelelse om oprettelse af Danske Samfund i 32 sogne i grænseområdet
- 20/11 Fællesorganisationen Grænsesognenes Danske Samfund oprettes på møde i Tinglev

Sønderjylland i 1933

Sønderjylland i 1933

*Redigeret af,
Birgitte Herreborg Thomsen og Henrik Skov Kristensen*

Skrifter udgivet af
Historisk Samfund for Sønderjylland
Nr. 104

Aabenraa 2010

Sønderjylland i 1933

Skrifter udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland nr. 104

www.hssdj.dk

© Forfatterne og Historisk Samfund for Sønderjylland

Redaktion: Birgitte Herreborg Thomsen og Henrik Skov Kristensen

Sats og tryk: Winds Bogtrykkeri A/S, Haderslev

ISSN: 0109-9264

ISBN: 978-87-7406-117-5

Bogen er udgivet med støtte fra

Dansk Kultursamfund af 1910

H. P. Hanssens Mindefond

For enkelte illustrationers vedkommende har det ikke været muligt at finde frem til den retmæssige rettighedshaver.

Såfremt en eventuel ophavsret derved er blevet krænket, er det sket ufrivilligt og utilsigtet. Retmæssige krav i denne forbindelse vil selvfølgelig blive honoreret som var der indhentet tilladelse i forvejen.

Billedet på omslagets forside viser en feltgudstjeneste ved det danske nationalsocialistiske landsmøde i Aabenraa i 1934. Partifører Frits Clausen synger for. Det danske uniformsforbud fra april 1933 sætter sit tydelige præg på forsamlingen, der er væsentligt mindre disciplineret og imponerende at skue end i en tilsvarende situation i Hitlers Tyskland. Foto: Museum Sønderjylland ISL – Lokalhistorie.

Billedet på omslagets bagside viser hovedet på det nazistiske tidsskrift Die Fackel. Det blev udgivet af den tysksindede cykelmekaniker I.M. Jensen fra Aabenraa, som i april 1933 var medstifter af NSAN, National-Sozialistische Arbeitsgemeinschaft Nordschleswig. Die Fackel var klart tysk, skønt dets bladhoved var prydet med ærkedanske nationalsymboler.

Indhold

Introduktion	
Af Hans Schultz Hansen	7
Ensretningen og de danske sydslesvigere	9
Af René Rasmussen	
Påskeblæsten 1933 – forløb, reaktioner og betydning	29
Af Peter Hopp	
Nazificeringen af det tyske mindretal i 1933	48
Af Henrik Becker-Christensen	
Landbrugskrisen, LS og Nordslesvigsk Manifest	57
Af Morten Andersen	
Danmarks National-Socialistiske Arbejder-Parti – DNSAP	77
Af René Rasmussen	
Nazi-fascination og anti-nazisme i Sønderjylland 1933 . .	96
Af René Rasmussen	
Oprettelsen af Grænsesoggenes Danske Samfund i 1933 .	120
Af Hans Schultz Hansen	
Det Unge Grænseværn	132
Af Axel Johnsen	
Kilder og litteratur	142
Forfattere og redaktører	147
Navne- og stedregister	148

Sønderjylland i 1933 – introduktion

Af Hans Schultz Hansen

Mellemligstidens sønderjyske historie nord for den nye grænse af 1920 har to sider. Den ene side er det lange, seje træk for at integrere landsdelen i Danmark, med andre ord genforeningsarbejdet. Her finder vi den danske skole – i samtiden kaldt »Genforeningens bedste gave« – sammen med den nye danske statslige og kommunale administration, de store investeringer i infrastruktur og institutioner, den brydsomme omlægning af landbruget til intensiv dansk drift m.m. Den anden side er de ofte turbulente begivenheder på de nationalpolitiske, partipolitiske og økonomiske områder. I tre omgange udviklede de sig til egentlige kriser, hvor det ellers sikre danske greb om den genforenede landsdel blev svækket. Alle tre gange frygtede man på dansk side, at økonomiske kriser i Danmark og/eller international fremgang for Tyskland ville bringe et større antal af landsdelens indbyggere i skred over imod tyskheden.

Første gang var under landbrugskrisen 1926-27. Det tyske mindretal søgte gennem oprettelsen af Kreditanstalt Vogelgesang ikke alene at holde de tysksindede landmænd på deres gårde, men også at vinde nationalt indifferente og kriseramte dansksindede for tyskheden. Selvstyre-

bevægelsen og Samlingsbevægelsen virkede på forskellig vis for at give landsdelen en særstatus inden for den danske stat, som måske kunne udvikle sig til en egentlig løsrivelse. Krisen blev dog snart afblæst. Med foreningen Landeværnet kom en dansk modoffensiv vendt imod Vogelgesang i stand, og de to krisebevægelser fik trods deres store armbevægelser i offentligheden kun en beskedent opslutning ved valgene. Det tyske mindretals grænserevisionskrav kom ikke rigtigt i spil, da Tysklands position i storpolitikken endnu var stærkt svækket af nederlaget i 1918.

Anden gang var i foråret 1933. 1930'ernes økonomiske krise var nu på sit højdepunkt med hidtil uset mange tvangsauktioner i landbruget og massearbejdsløshed i de andre erhverv. En ny krisebevægelse, Landbrugernes Sammenslutning, tordnede mod »systemet« og vandt stærkt frem blandt såvel dansk- som tysksindede. Hitlers magtovertagelse i Tyskland den 30. januar 1933 fremkaldte en euforisk stemning i nationalistiske kredse i Slesvig-Holsten, der åbent krævede en revision af 1920-grænsen. I det tyske mindretal skabte dette nyt håb, og en nazificering opnåede hurtigt resultater. I Danmark skabte det nye styre vældig usikkerhed om tysk udenrigspolitik,

og den nazistiske ideologi fandt også nord for grænsen sine efterlignere, som truede den demokratiske samfundsorden. Det danske tag i den sønderjyske landsdel var dermed i krise på mange planer, men en kraftig dansk mobilisering foregik med de nye organisationer Det Unge Grænseværn og Grænsesognerenes Danske Samfund, og arbejderbevægelsen tonede efter en årrække med national afholdenhed rent dansk flag. Det viste sig snart, at Berlin ikke var indstillet på en grænseflytning mod nord – men hvor sikker kunne man være i længden?

Tredje gang var i 1939, hvor det tyske mindretal i læ af Hitler-Tysklands udenrigspolitiske triumfer med Østrigs »Anschluss« og Sudeterlandets indlemmelse i 1938 samt Rest-Tjekkoslavakiets sønderlemmelse og Memelsområdets annekser i foråret 1939 søgte at gøre folketingsvalget den 3. april 1939 til »den anden afstemning« om landsdelens statslige tilhørsforhold. Storpolitisk stod Tyskland nu langt stærkere end i 1933, men den økonomiske krise var om end ikke overvundet, så dog klart aftagende, og det lykkedes slet ikke mindretallet at skabe en stemmefremgang, som var stor nok til at kunne begrunde en grænseflytning. På dansk side var et nyoprettet Dansk Samråd centrum for en stærk modoffensiv.

Den mellemste krise i 1933 var dermed den alvorligste af mellemkrigstidens tre kriser for det danske greb om den sønderjyske landsdel. Om de forskellige sider af denne krise handler denne

bog. Bogen udspringer af en meget velbesøgt foredragsrække »Sønderjylland i 1933«, der afholdtes i 2008 i anledning af 75-året for oprettelsen af Landsarkivet for de sønderjydske Landsdele, nu Landsarkivet for Sønderjylland, i juli 1933.

Første kapitel er skrevet af museumsinspektør René Rasmussen og omhandler ensretningen og det danske mindretals vilkår under det nye styre. Fhv. lektor Peter Hopp skriver om »Påskeblæsten«, de slesvig-holstenske nazisters grænseflytningsoffensiv. Generalkonsul Henrik Becker-Christensen behandler ensretningen af det tyske mindretal, mens arkivar Morten Andersen skildrer landbrugskrisen, krisebevægelsen LS og Nordslesvigsk Manifest, som fandt underskrivere både fra mindretallet og flertallet. René Rasmussen analyserer nazisme, nazi-fascination og anti-nazisme blandt landsdelens dansksindede, mens arkivar/forskningsleder Hans Schultz Hansen og museumsinspektør Axel Johnsen undersøger den danske modoffensiv med kapitler om oprettelsen af henholdsvis Grænsesognerenes Danske Samfund og Det Unge Grænseværn.

Redaktionen er varetaget af arkivleder Birgitte Herreborg Thomsen og overinspektør Henrik Skov Kristensen.

Til udgivelsen er der ydet tilskud fra Dansk Kultursamfund af 1910 og H.P. Hanssens Minddefond. For disse bidrag takker Historisk Samfund for Sønderjylland hjerteligt.

Ensretningen og de danske sydslesvigere

Af René Rasmussen

Den 30. januar 1933 kom nationalsocialisterne til magten i Tyskland, og Adolf Hitler blev rigskansler. I løbet af det følgende halve år gjorde NSDAP kort proces med enhver opposition og satte sig tungt på magten. Det danske mindretals ledelse betonedede straks, at det opfyldte alle sine statsborgerlige pligter, men at det i øvrigt ikke ville tage stilling til indre tyske forhold. 1933 var året, hvor det danske mindretal fik fastslået sine grundlæggende rettigheder, og det var samtidig det år, hvor presset på mindretallets enkelte medlemmer satte ind.

Nazisterne ændrede nemlig ikke grundlæggende ved de demokratiske rettigheder, som det danske mindretal havde opnået i Weimar-republikken. Men rettighederne blev med tiden langsomt udhulet indefra på grund af den almindelige ensretningsproces i det tyske samfund – og på grund af en målbevidst indsats fra mindretallets modstandere i grænselandet. Navnlig NSDAP's organisationer satte mange kræfter ind på at lokke, presse eller true enkeltindivider ud af mindretallet. Og samtidig blev ethvert nyt medlem, der efter 1933 søgte ind i Den slesvigske Forening eller sendte sine børn på en dansk skole, betragtet som en rigsfjende, der krøb i skjul i det danske mindretal; som en uægte »Speck-Däne«,

der skulle ryges ud. Man kan overordnet sige, at det danske mindretal *som helhed* ganske vist nød visse særrettigheder i Det tredje Rige, men at dets *enkelte individer* var stærkt udsatte for pres eller undertrykkelse.

Det danske mindretal – en kommunistrede

Der blev udskrevet valg til den tyske rigsdag og den preussiske landdag til den 5. marts 1933. Men en uge inden, den 28. februar 1933, brændte rigsdagsbygningen i Berlin. Det var en enkelt, sindsforvirret mands værk, men nazisterne benyttede branden til at erklære Tyskland i en undtagelsestilstand, der kom til at vare indtil 1945. 50.000 af nazi-partiets uniformerede slagsbrødre i SA blev indrulleret som »hjælpepoliti« – og så gik klapjagten ind på i første omgang kommunisterne, som man beskyldte for at stå bag rigsdagsbranden.

I februar-marts arresterede politiet i Flensborg et stort antal kommunister; det foretog beslaglæggelser og husundersøgelser og kastede sig senere på foråret også over først socialdemokraterne og siden fagforeningerne.

En meget stor del af mindretallet hørte til

arbejderklassen; de havde sympatier for kommunisterne eller socialdemokraterne og havde måske ligefrem et partimedlemskab. Det var potentielt farligt, for de gamle modstandere i grænselandet forsøgte i foråret 1933 at kæde det danske mindretal sammen med kommunisterne:

F.eks. gik Flensburger Nachrichten i løbet af marts 1933 i en række artikler til angreb på den danske kommuneskole i Flensborg: Næsten 80 % af forældrene til eleverne i den danske kommuneskole var arbejdsløse. Det var ifølge Flensburger Nachrichten et tegn på, at de gaver og den understøttelse, der blev uddelt til børnene og deres forældre, tiltrak elementer uden for mindretallets egen kreds. Det var altså ikke ægte danske, der gik i den danske skole, men derimod Speck-Dänen. Men ikke nok med det: De var *kommunistiske* Speck-Dänen: Mindretallets skolevæsen blev nemlig – ifølge Flensburger Nachrichten – udnyttet af kommunister, der i de danske skoler hverken behøvede at betale skolepenge eller bøger, og hvor der tilmed fulgte klækkelige økonomiske fordele med. Flensburger Nachrichten oplyste endvidere, at »langt over halvdel« af dem, der kom for retten på grund af »politiske ugerninger, brud på landefreden osv.«, havde gået i dansk skole, og i kommunistforsamlingerne havde syv ud af ti af de unge kommunister mellem 20 og 30 år »sikkert gået i dansk skole i Flensborg«. Lederen af KPD's unge pionerer i Flensborg var desuden en Duborg-elev. Det ville, sluttede Flensburger Nachrichten, være »ærligere at foretage en nærmere undersøgelse af

kommunisternes misbrug af mindretalsprincipet«.

Flensburger Nachrichten var ikke en nazistisk avis – endnu. Og dens artikelserie adskilte sig ikke stort fra andre artikler, som den grænsetyske presse jævnligt havde offentliggjort om det danske mindretal. I traditionel slesvig-holstensk optik kunne man ikke være både dansk og kommunist eller socialdemokrat. Det var et forsøg på at udskille den dansksindede del af arbejderklassen fra mindretallet som »uægte«. På denne måde kunne man nemlig reducere det danske mindretal til sin formentlig »ægte kerne« – som så langsomt kunne uddø af sig selv. Kampagnen var i form og indhold altså velkendt. Men situationen var efter 30. januar 1933 radikalt anderledes: Efter nazisternes magtovertagelse blev kommunister overalt arresteret og mange myrdet eller overladt til en uvis skæbne i fængsler og koncentrationslejre. Det var direkte livsfarligt at blive kædet sammen med kommunisterne.

Der kom nu ikke umiddelbart noget ud af Flensburger Nachrichten's kampagne, men den viste, at det var nødvendigt at være på vagt.

Den slesvigske Forening rensrer ud

Den slesvigske Forening måtte være meget påpasselig med, hvem man optog som medlemmer, for ikke at udsætte sig for mistanke om at fungere som tilflugtssted for fjender af det nye Tyskland. På et møde i den udvidede bestyrelse den 29. marts 1933 blev spørgsmålet drøftet, og det

Harreslev danske skole, 1930. Weimarrepublikkens liberale skolelovgivning førte til oprettelsen af en række små, danske privatskoler. De fleste lå i Flensborgs umiddelbare omegn og talte ofte kun ganske få børn. De danske privatskoler fik stort set lov til at passe sig selv i de første år efter Hitlers magtovertagelse. Foto: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek, Flensborg.

blev besluttet herefter at anlægge et afstammingskriterium, så kun folk af slesvigsk eller dansk afstamning kunne blive medlemmer. Dvs., hvis man var født syd for Ejderen, så kunne man ikke længere melde sig ind i Den slesvigske Forening. Der blev desuden opnået enighed om, at ingen indskrevne medlemmer af noget som helst andet politisk parti kunne stå som aktive medlemmer,

men straks skulle slettes. Dog blev medlemskab af socialdemokratiske eller kommunistiske humanitære organisationer ikke betragtet som tilstrækkelig grund til eksklusion.

Diskussionen afspejler den meget håndgribelige frygt for at blive opfattet som et tilflugtssted for politiske statsfjender. Men den viser også de tætte forbindelser, der rent faktisk var mellem

det danske miljø og arbejderklassen i Flensborg og Harreslev. Helt tilsvarende forhold gjorde sig gældende i Slesvig og Tønning, men selvfølgelig i meget mindre målestok. Det blev pålagt de enkelte distrikter at sikre sig, at der ikke kunne sættes en finger på nye medlemmers danskhed, før de blev optaget.

Inden udgangen af året 1933 havde Den slesvigske Forening for Flensborg ekskluderet 107 medlemmer.

KPD – kommunisterne – blev forbudt allerede den 28. februar 1933. Og den 22. juni 1933 blev også Socialdemokratiet – SPD – forbudt. Men enkelte socialdemokrater og kommunister fortsatte det politiske arbejde under jorden. Blandt dem var der også dansksindede, herunder de to mest kendte, nemlig socialdemokraten Hans Nielsen og kommunisten Karl Heinz Lorenzen.

Hans Niensens familie stammede fra Nord-slesvig, men han var omkring 1930 helt integreret i Flensborgs tyske arbejderklasse. Efter forbuddet mod arbejderpartierne i 1933 følte han sig politisk hjemløs og meldte sig samme år ind i Den slesvigske Forening i skuffelse over den flensborgske arbejderklasses manglende modstandsvilje. Hans Nielsen blev dog snart involveret i illegalt oppositionelt arbejde. Han hjalp bl.a. forfulgte tidligere partimedlemmer over grænsen til Danmark og medvirkede til indsmugling af illegale blade til Tyskland. Han blev arresteret den 8. december 1933 og blev efter ti måneders isolationsfængsling den 12. september

Hans Nielsen var dansksindet socialdemokrat. Han engagerede sig i illegalt arbejde, men blev anholdt i december 1933 og idømt to års tugthus. Foto: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek, Flensborg.

1934 idømt to års tugthus for højforræderi og slap først ud igen den 12. december 1935.

En anden »rød« mindretalsdanske, kommunisten Karl Heinz Lorenzen, havde i 1920'erne gået i den kommunale danske skole i Flensborg. I 1930 slækkede han båndene til danskheden. Han blev ungkommunist og deltog i de politiske gadekampe i Weimar-republikkens sidste år. Han blev første gang arresteret for illegalt arbejde i 1933. På grund af hans ungdom ville dommeren behandle ham mildt og forkyndte: »Tre måneders fængsel«. Karl Heinz Lorenzen replacerede: »Dem sidder jeg af på den ene balde!« Men dommeren var også hurtig i replikken: »Så får

De tre måneder på den anden balde også!« Og derved blev det.

Karl Heinz Lorenzen tog efter afsoningen til Danmark, hvor han kom i snedkerlære i Kolding. Men han vendte i 1934 tilbage til Flensborg, hvor han straks blev involveret i illegalt kommunistisk arbejde. Han sejlede bl.a. partifæller over fjorden til Danmark i sikkerhed og smuglede illegale blade ind i Tyskland. Juleaftensdag, den 24. december 1936, blev han anholdt af Gestapo ved grænsen efter at være blevet angivet af en stikker i sin gruppe. I juni 1937 blev han idømt fem års tugthus for højforræderi og blev efter udstået straf i 1942 taget i »Schutzhaft« – dvs. sendt til koncentrationslejren Sachsenhausen. Han kom takket være sin tilpasnings-evne og sin brændende tro på den kommunistiske sag levende igennem opholdet.

Det danske mindretals ledelse så med stor bekymring på og advarede kraftigt imod enkeltmedlemmers illegale arbejde. Et sådant arbejde risikerede at kompromittere det danske mindretals statsborgerlige loyalitet og sætte hele den sydslesvigske danskheds eksistens på spil. Det meste af det illegale arbejde, som kommunister og socialdemokrater stod for, var dog trevlet op af det tyske politi og ødelagt ved udgangen af 1934.

De sidste frie valg i marts 1933

Det danske mindretals liste var for lille til at kunne deltage i rigsdagsvalget den 5. marts

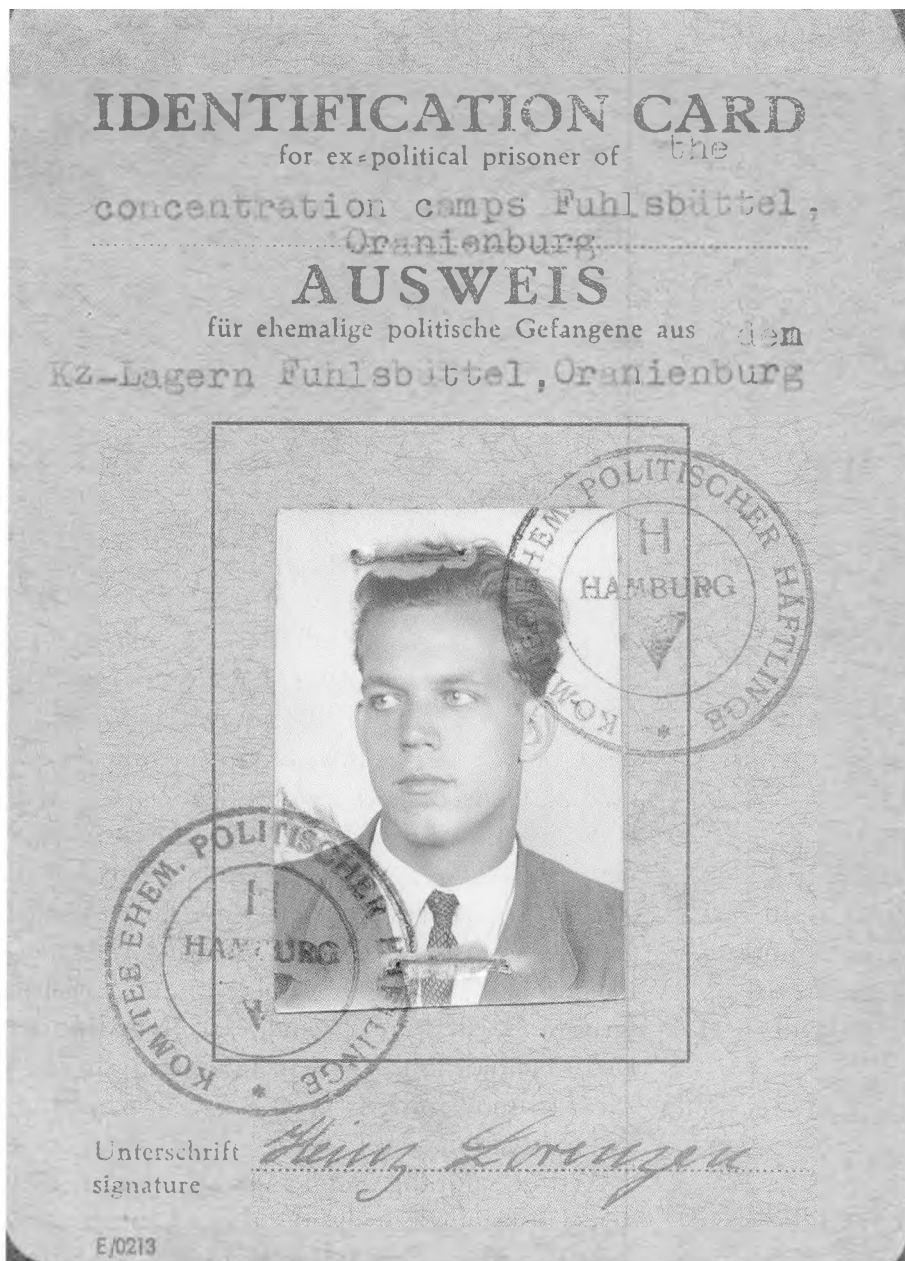
1933. I Flensborg stillede Den slesvigske Forening heller ikke op til de samtidige landdagsvalg. Men der kunne stemmes på landdistrikternes liste, der fik i alt 1.780 stemmer. Stemmetallene ved landdagsvalget afspejlede dog ikke længere mindretallets faktiske styrke.

Men det gjorde kommunalvalgene den 12. marts 1933. Flensborg Avis opfordrede op til valget alle medlemmer af mindretallet til, at de denne dag burde afgive deres stemme på Den slesvigske Forening. Dette kunne blive det sidste valg i meget lang tid, så det gjaldt om at få fastslået mindretallets aktuelle styrke.

I hele Sydslesvig fik det danske mindretals lister ved byråds- og kommunalvalgene den 12. marts 1933 i alt 4.658 stemmer. Det stemte meget godt overens med antallet af medlemmer i Den slesvigske Forening, nemlig ca. 4.300. Medlemmerne havde altså efter alt at dømme fulgt parolen og stemt på mindretallets eget parti.

Ved byrådsvalget i Flensborg opnåede Den slesvigske Forening 3.363 stemmer, svarende til 9,6 % af stemmerne i byen. Resultatet førte til genvalg af mindretallets fire mandater i byrådet. I Flensborg Landkreds beholdt Jørgen Søgaard, Jaruplund, sit kredsmandat. I Sydtønder Kreds beholdt Johs. Oldsen, Lindholm, sit mandat. Derimod mistede Peter Lassen, Strukstrup, sit kredsmandat i Slesvig.

Ved de samtidige sognerådvalg i Nyhus blev den dansksindede teglværksarbejder Jørgen Nissen valgt på en upolitisk arbejderliste. Han blev

Karl-Heinz Lorenzen var dansksindet kommunist. Som ungkommunist blev han i 1933 arresteret for illegalt arbejde og idømt seks måneders fængsel. Han fortsatte senere sin illegale virksomhed, men blev igen anholdt og måtte tilbringe årene 1936-1945 i tugthus og kz-lejr. Foto: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek, Flensborg.

imidlertid under trussel om arrestation tvunget til at nedlægge sit mandat i sommeren 1933. Landråd Wilhelm Sievers (der senere samme år blev overborgmester i Flensborg) fremførte, at selvom Nissen ikke var medlem af andre partier end Den slesvigske Forening, så var han blevet valgt på en liste, der også havde talt kandidater, der var medlemmer af Socialdemokratiet. Han var derfor ikke blevet valgt på danske stemmer *alene* og havde dermed at nedlægge sit mandat! Landråden ledsagede sit krav med forsikringer om, at »ingen tænker på at berøve det danske mindretal dets frihed«. Over for en sådan argumentation valgte mindretallet at resignere. Den danske konsul i Flensborg, Lauritz Larsen, tog dette som et vidnesbyrd om, »hvorledes mindretallet her er dukket og ikke tør vove den mindste modstand for ikke at udsætte sig for at blive knust«. I andre sogneråd havde mindretallet dog fortsat repræsentanter siddende, således f.eks. i Harreslev og Jaruplund.

Kommunalvalgene med de i alt næsten 4.700 stemmer på Den slesvigske Forening i hele Sydslesvig gik efter omstændighederne tilfredsstillende. Ved det seneste folketingsvalg i Danmark den 12. november 1932 havde det hjemmetyske Slesvigsk Parti fået 9.868 stemmer i Nordslesvig. Det danske mindretal i Sydslesvig havde dermed vist sig så stort, at det i nogen grad kunne fungere som en slags kontravægt imod hjemmetyske græserevisionskrav. Det var vigtigt at få slået fast, mens man endnu kunne. Kommunalvalgene i Slesvig-Holsten fandt jo

sted næsten samtidig med den såkaldte »Påskeblæst«. Påskeblæsten havde med ét aktualiseret det dansk-tyske grænsespørgsmål og rejst tvivl om, hvor den nye regering i Tyskland stod.

Kommunalvalgene den 12. marts 1933 blev de sidste frie politiske valg før nazismens sammenbrud i 1945. I praksis fik valgene ikke stor betydning, for i løbet af sommeren 1933 satte det nazistiske apparat sig tungt på magten, og alle andre politiske partier end NSDAP blev i august 1933 forbudt. Kun Den slesvigske Forening var uberørt af forbuddet, men det almindelige byråds- og kommunalpolitiske arbejde blev herefter helt betydningsløst.

Byrådsarbejdet i Flensborg ensrettes

På det første byrådsmøde den 31. marts 1933 erklærede J.C. Møller på den danske byrådsgruppes vegne, at de som loyale borgere ville arbejde med på Flensborg bys vel og at de regnede med, at det nye flertal på rådhuset ville lade mindretallets rettigheder forblive ubeskåret.

Byrådet i Flensborg vedtog den 8. august 1933 at nedsætte antallet af borgerrepræsentanter fra 45 til 30. Det skete ved en simpel udelukkelse af de lovligt valgte socialdemokratiske og kommunistiske mandater samt tre fra de borgerlige tyske partier. Tilbage blev 27 nazistiske og fire danske mandater. Det blev i alt 31 mandater – eller én mere end de vedtagne 30 repræsentanter. Den slesvigske Forening måtte derfor give afkald på et af sine mandater. Det blev arbejds-

Ernst Christiansen på talerstolen ved et dansk årsmøde i Flensborg i 1930'erne. Redaktør Ernst Christiansen fra Flensborg Avis var mindretallets ledende personlighed fra 1920 og indtil han blev tvunget bort af nazisterne i 1940. Foto: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek, Flensborg.

mand August Petersen, der gik for at være socialdemokratisk indstillet, der mistede mandatet. Tilbage i byrådet sad nu som de eneste ikke-nazister J. C. Møller, L. P. Christensen og Samuel Münchow. Det er værd at bemærke, at Den slesvigske Forening herefter var det eneste tilladte oppositionsparti i Flensborg. Det samme gjaldt for kreds dagene og de kommunalt valgte forsamlinger.

Byrådet i Flensborg vedtog herefter – mod de tre danske stemmer – at overdrage borgerrepræsentationens myndighed til en fem-mands kommission. Dermed var »fører-princippet« indført i Flensborgs kommunale styre og de folkevalgte sat uden for indflydelse.

Ved indsættelsen af den nye overborgmester, Wilhelm Sievers, den 19. september 1933 blev han hilst af hele byrådet – også af de danske medlemmer – med den »tyske« hilsen. Eller sagt med andre ord: Hele byrådet »heilede«. Det blev mødt af stærk kritik fra de unge danske sydslesvigere, som betragtede det som et unødvendigt knæfald for nazismen. De unge var ikke så forsigtige som de gamle og ville gerne have skarpere standpunkter. Det blev faktisk taget til efterretning. I oktober 1934 blev byrådet yderligere reduceret og bestod herefter af 18 såkaldte »råds herrer« – en politisk helt betydningsløs titel. Mindretallet fik to råds herrer, nemlig J. C. Møller og L. P. Christensen. Da de to danske råds herrer skulle tages i ed, forsøgte de at undgå at heile. De bad om at måtte aflægge eden enten før eller efter den officielle eds aflæggelse, uden at

gøre brug af den tyske hilsen. Men ønsket blev ikke imødekommet. De besluttede derfor at betragte den som en uundgåelig og nødvendig formalitet. Overborgmester Sievers betonede i sin tale, at udnævnelsen af de to danske rådsherrer var sket, »fordi vi dermed ville vise, at vi ønsker et samarbejde med den herboende danske folkegruppe på en så loyal måde, som det altid har været vor bestræbelse«. Men mindretallets rådsherrer skulle ikke regne med at nyde nogen særrettigheder, understregede han, og de skulle »fuldt og helt stille sig på det af loven skabte grundlag«. Det ville med rene ord sige: Den totalitære, ensrettede ét-partistat.

Ensretningen – konsekvenser og undtagelser

Med nazisternes magtovertagelse begyndte også ensretningen af det tyske samfund i nationalsocialistisk retning. Dette førte til en gradvis udelukkelse af det danske mindretal fra næsten alle sider af det offentlige liv. Denne udelukkelse var ikke nødvendigvis et mål i sig selv, men en naturlig følge af ensretningsprocessen, hvis mål var at omfatte alle tyske folkefæller i et nationalsocialistisk folkefællesskab, som det danske mindretal hverken ville eller kunne være en del af.

Medlemskab af det vidtstrakte stats- og partiapparats forskellige forgreninger blev meget snart en betingelse for at få arbejde, læreplads eller modtage socialhjælp. I denne situation blev det livsnødvendigt for mindretallet at opnå undta-

gelsesbestemmelser og særrettigheder fra den almindelige ensretning af det tyske samfund. Det skulle vise sig at blive en lang og sej kamp, som meget længe faktisk blev kronet med held.

Det var dog på den ene side nødvendigt af hensyn til mindretallets kulturelle udfoldelsesmuligheder, at det på udvalgte områder fik lov til at stå uden for det nye ensrettede samfund. F.eks. var det afgørende for mindretallet, at medlemmerne blev fritaget fra tvungen deltagelse i de mere nazistisk-indoktrinerende organisationer. Men på den anden side måtte denne særstilling ikke medføre, at mindretallet ligefrem blev udskilt fra omgivelserne. De danske sydslesvigere måtte naturligvis insistere på, at de fortsat var fulgyldige medlemmer af det tyske samfund. At opgive eller gradbøje denne status ville have været ensbetydende med mindretallets undergang. Igennem hele perioden mellem 1933 og 1945 kæmpede mindretallets ledelse en brav kamp for at finde en balance, der kunne sikre mindretallets overlevelse. Det blev sværere og sværere, som årene gik.

Udrensninger i embedsapparatet og andre afskedigelser

Det nye regime rensede i løbet af 1933 ud i hele embedsapparatet. Det førte til en lang række afskedigelser, både højt og lavt. Mest kendt er måske den gamle SSW-politiker W.L. Christiansens far, Friedrich Christiansen. Friedrich Christiansen var medlem af Den slesvigske Forening og

fagforeningen, men ikke af noget andet politisk parti. Han blev i november 1933 afskediget fra Flensborgs kommunale sporvognsselskab med den begrundelse, at han ikke »levede op til de krav, som i dag må stilles til en ansat i byens tjeneste«. Det vil sige: Han kunne ikke forventes at være 100 % loyal over for nazi-partiet. Friedrich Christiansen var blevet stukket af en arbejds-kollega, der var medlem af NSDAP. Friedrich Christiansen havde i efteråret 1932 – altså længe før magtovertagelsen – udtalt sig nedsættende om Hitler i en privat samtale med kollegaen. Han havde om Hitler vist nok sagt noget i retning af, at man burde »jage den slovak ud af landet med en hundepisk!« Den person, der havde angivet ham, fik Friedrich Christiansens stilling. Hele det følgende år var Friedrich Christiansen arbejdsløs, men fik derefter arbejde ved marinen, hvor han herefter holdt lav profil.

Det blev i 1933 forlangt, at alle byens embedsmænd skulle anvende den tyske hilsen i tjenesten. Det nægtede den dansksindede sporvognskonduktør Jacobus Jensen. Han begrundede det både med sit tilhørsforhold til mindretallet og med sin religiøse overbevisning – han tilhørte nemlig Jehovas Vidner og kunne som kristen kun bruge hilsenen heil i forbindelse med Jesu navn, erklærede han. Men Jacobus Jensen blev fyret, og alle klager var forgæves. Overborgmesteren henviste til, at byens embedsmænd havde pligt til at anvende den tyske hilsen i tjenesten, og at Jacobus Jensen i øvrigt ikke havde nægtet af nationale, men af religiøse grunde.

Der blev også gjort forsøg på at presse andre kommunalt ansatte danske ud af mindretallet. En dansksindet ansat ved politiet i Flensborg fik af magistraten besked på omgående at ommelde sit barn fra Duborg-Skolen til en tysk skole. Rektor Andreas Hanssen protesterede straks, og efter en længere brevveksling med byens politi-præsident blev kravet trukket tilbage.

Afskedigelserne ramte som regel, men ikke kun, småårsfolkene indenfor mindretallet. Albert Johannsen, søn af tidligere rigsdagsmand Gustav Johannsen (1840-1901), blev i juni 1933 afskediget fra sin stilling ved Flensborgs Arbejdsamt, da han blev mistænkt for at nære et »statsfjendtligt sindelag«, og han derfor ikke kunne forventes at ville »engagere sig uindskrænket i den nationale stat«.

Det var en åbenlys politisk begrundelse, der varslede ilde for mindretallets muligheder for ansættelse i det offentlige i det hele taget. For hvis der af en offentligt ansat forlangtes et nationalsocialistisk sindelag eller endog partimedlemskab, så udelukkede det på forhånd dansksindede. Mindretallet klagede, idet man henviste til forholdene i Nordslesvig, hvor adskillige medlemmer af det tyske mindretal bestred stillinger inden for den offentlige administration. Albert Johannsen blev ganske vist ikke genansat, men for at imødekomme det danske mindretal på dette punkt og for – om ikke andet så pro forma – at leve op til gensidighedsprincippet, blev den unge Hans Ronald Jørgensen i 1934 ansat på rådhuset i Flensborg.

Der er også adskillige eksempler på dansksindede arbejdere, der blev afskediget fra private arbejdspladser eller blev truet med afskedigelse, fordi de var medlemmer af Den slesvigske Forening eller havde deres børn i dansk skole. Men det gjaldt nu ikke alle arbejdsgivere. Lærer Niels Bøgh Andersen fremhæver i sine erindringer brødfabrikant Christiansen i Flensborg: »Han var tysk og forblev tysk, men ingen dansksindet arbejder blev afskediget fra hans fabrik i de onde år«.

Også dansksindede handlende og håndværkere oplevede boykot af nationale grunde. En dansksindet bager blev f.eks. i 1933 opsøgt af en politibetjent, der erklærede, at han herefter ikke agtede at købe sit brød hos ham. Boykotten blev nu sjældent ligefrem så direkte bekendtgjort. Ofte oplevede danske handlende blot, at antallet af kunder blev færre. Det samme gjaldt danske håndværkere, både med hensyn til private kunder og kommunale opgaver.

Den tyske hilsen

De danske privatskoler fik i hovedsagen lov til at passe sig selv de første år. Det var anderledes med den kommunale skole i Flensborg. Den blev straks udsmykket med tysk-patriotiske billeder, herunder adskillige portrætter af Hitler. Lærerne fik desuden i lighed med alle andre kommunale embedsmænd i 1933 påbud om at anvende den tyske hilsen. Det samme gjaldt børnene.

Kommuneskolens lærere var næsten alle tyske. Den første dansksindede lærer, sydslesvigeren H.

Tønnsen, var først netop blevet ansat ved skoleårets begyndelse den 1. april 1933. Han protesterede mod påbuddet og nægtede at efterkomme det. Han blev den 22. september 1933 kaldt op til den nazistiske skoleråd Mittag. Tønnsen hilste Mittag med et »Guten Tag«; en hilsen, som Mittag besvarede med et brøsigt: »Heil Hitler!« Tønnsen fik ordre til inden tre dage at bøje sig for kravet – eller være rede til at tage følgerne.

Men Tønnsen ville ikke bøje sig og rådførte sig med mindretallets ledelse. En enkelt pragmatisk indstillet sjæl iblandt dem skal have hvisket til Tønnsen: »Du skal gøre som Götz von Berlichingen, du skal række hånden i vejret og tænke: Åh, rend mig i røven!« Men Tønnsen havde støtte fra mindretallets unge og i forældrekredsen, og forældrerådet nedlagde en skarp indsigelse til både rådhuset og provinsregeringen i Slesvig mod, at lærere og elever på den danske kommuneskole skulle tvinges til at bruge den tyske hilsen. Og den 7. oktober 1933 ophævede regeringspræsidenten i Slesvig faktisk påbuddet for både lærere og elever. Også skolens tysk-patriotiske udsmykning, herunder adskillige Hitler-portrætter, blev efter klage fra forældrene fjernet og erstattet af neutrale billeder af danske landskaber.

De private danske skoler var som nævnt ikke omfattet af disse påbud og fortsatte uanfægtet af ensretningen. Derimod måtte de dansksindede børn, der gik i tyske skoler, gymnasier eller andre læreanstalter, indrette sig efter forholdene. Det krævede mod og selvbevidsthed – og forstående lærere – at stå stejlt på sin ret til fritagelse for hil-

Nazistisk edsafklæggelse på Rådhuset i Flensborg, 1933. Den slesvigske Forenings repræsentanter var den eneste tilladte opposition i byrådet. Efter kritik fra mindretallets unge forsøgte de i 1934 at undslå sig for at »heile«, men uden held. Foto: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek, Flensborg.

sepåbuddet. Ikke mindst, da det fra den 9. februar 1934 blev påbudt at indlede hver eneste time med et »Heil Hitler!« Den dansksindede Heinrich Hansen, der gik på handelsskolen i Flensborg, blev den 16. februar 1934 sendt til rektor, der insisterede på, at Hansen som tysk statsborger havde at anvende den tyske hilsen. Hvis han ikke ville det, så kunne han rejse til Danmark.

Men Hansen stod fast, og han blev støttet af mindretallets ledelse. Efter en række henvendelser til først provinsregeringen og længere op i systemet, kom sagen op på højeste niveau i Berlin, hvor det preussiske kultusministerium i december 1934 besluttede, at Hitler-hilsenen ikke skulle forlanges af medlemmer af det danske mindretal.

Men det stak af fra ensretningen, når en enkelt elev i en hel klasse ikke hilste på den forekrevne måde. Det gjaldt navnlig ved de talrige parader og optog, som var en så uadskillelig del af livet i det nazistiske Tyskland. Sven Kjems i Flensborg, der efter endt skolegang på Duborg-Skolen fortsatte sin uddannelse på det tyske gymnasium Adolf Hitler-Schule, hævdede også sin ret til ikke at bruge den tyske hilsen. Han indgik dog et kompromis med rektor: Hvis Sven Kjems lovede at række den højre arm i vejret som alle de andre, så skulle han til gengæld slippe for at råbe »Heil Hitler!« Dette arrangement fungerede herefter til begges tilfredshed. Kjems stak ikke længere af, og rækken af heilende drenge så pænt ensrettet ud. Og ingen kunne jo høre, at han ikke sagde noget.

Ungdomslovene

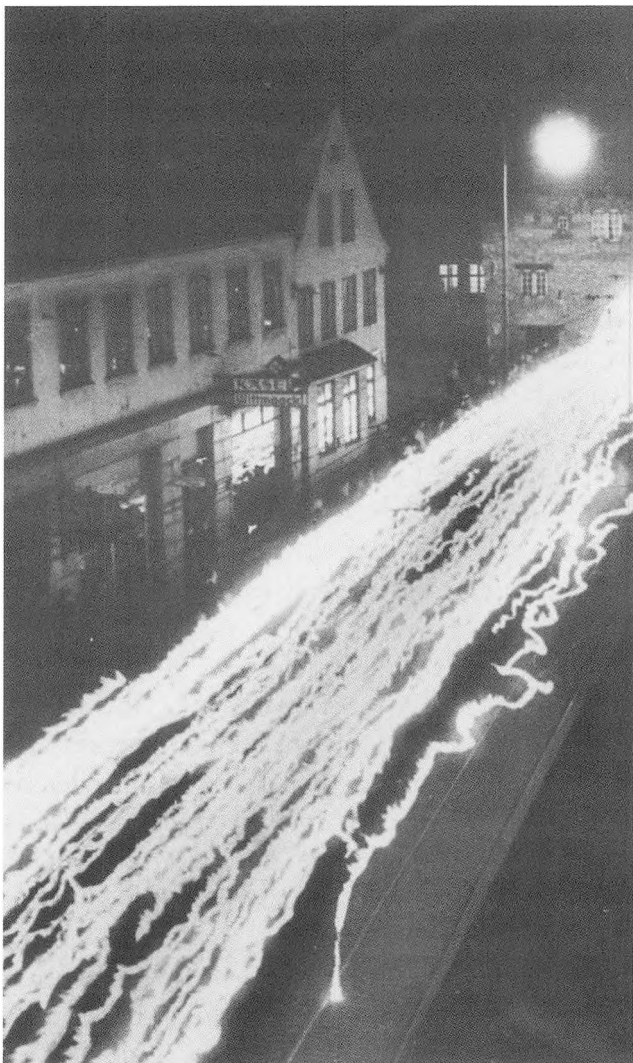
For det nye regime var det af afgørende vigtighed at opdrage den opvoksede ungdom i national-socialistisk ånd. Baldur von Schirach, den nye, nazistiske Reichs-Jugend-Führer, lod bekendtgøre, at alle ungdomsorganisationer i Tyskland inden den 15. juni 1933 skulle anmeldes til rigs-ungdomsledelsen til godkendelse. I modsat fald ville de blive betragtet som opløste. Der blev samtidig udstedt forbud mod at oprette nye ungdomsforeninger. Formændene for De sydslesviske Ungdomsforeninger og Den slesvigske Forenings Flensborg-afdeling rejste straks til Berlin for at forhandle med rigsungdomsledelsen, der

udtalte sig i beroligende vendinger: De danske ungdomsorganisationer skulle ganske vist af formelle grunde anmeldes som alle andre, men forbuddet mod nydannelser gjaldt ikke det danske mindretal. Det havde det tyske udenrigsministerium nemlig udtrykkeligt modsat sig.

Men på talrige områder var det en stor ulempe ikke at være medlem af Hitler-Jugend. Det gjaldt f.eks., når de unge skulle have læreplads – og arbejdsgiverne foretrak én, der var medlem af HJ. Mange valgte i den situation at søge til Danmark. Rektor på Duborg-Skolen, Andreas Hansen, vurderede i sommeren 1936, at hen ved 1.000 unge fra mindretallet på dette tidspunkt befandt sig i Danmark for at videreuddanne sig, og han havde kun ringe håb om, at de ville vende tilbage efter endt uddannelse.

Mindretallets unge behøvede på intet tidspunkt at tilslutte sig HJ eller BdM. De samlede sig i stedet om spejderbevægelsen. Men forholdet mellem de danske spejdere og Hitler-Jugend var anspændt: Søndag den 22. april 1934 afholdt det danske spejderkorps Sct. Georgsparade. Ved Duborg-Skolen samledes 120 danske pige- og drenge-spejdere for i dansk spejderuniform med Dannebrog på brystet i samlet trop at marchere gennem byen med landsbyen Tarup som mål. Klokkeren 18.15 satte optøget sig i bevægelse og marcherede gennem Flensborgs hovedgade til Søndertorv, og derfra videre ad Angelbogade mod Havretorv.

Pigerne gik i spidsen. De bar fra grundlæggelsen kaki-brune uniformer, næsten magen til

Nazi-fakkeltog gennem Nørreport i Flensborg den 30. januar 1933. Hitlers magtovertagelse blev fejret i Flensborg med et fakkeltog. Omtalen i Flensborg Avis var neutral, men undlod ikke at notere, at det højtidelige optog prægedes af, at adskillige af dets deltagere havde sat sig på bagdelen på de isglatte gader. Foto: Stadtarchiv, Flensborg.

Bund deutscher Mädel's uniformer. Da spejderne nåede jernbanebroen, så de, at der fra Havretorv kom en anden marchkolonne med et orkester og et vajende hagekorsbanner i spidsen. Det var Flensborgs Hitler-Jugend, til hvem forholdet var det værst tænkelige. Det kunne meget vel ende med en konfrontation. Korpsleder Svend Johannsen gav ordren: »Ret ind, se lige ud og hold mund! Førerne på plads på venstre side! Kun korpschefen hilser!«

Svend Johannsen beretter: »I snorlige rækker og absolut tavshed, hos adskillige sikkert forbundet med nogen hjertebanken, nærmede vi os den modgående kolonne. Da fanerne passerede hinanden, hilste korpschefen, naturligvis med almindelig spejderhilsen til hatten. Hilsenen blev ikke besvaret. Hitler-Jugend-førerne var åbenbart overraskede, måske på grund af pigernes brune uniformer, så der skete intet som helst, før de to kolonner var et godt stykke ud for hinanden. Så var man åbenbart blevet klar over situationen, for nu begyndte der at komme tilråb af forskellig art fra de tyske rækker, mens vore piger og drenge lod, som om de overhovedet ikke havde bemærket den modgående kolonne. Måske var det det, der irriterede, for pludselig sendte en passerende HJ-fører en spytklat lige i ansigtet på pigernes tropsfører, Else Suhr. Hun magtede heldigvis at lade som ingenting, og bortset fra flere tilråb skete der ikke yderligere«.

Oplevelsen vidner om de ydmygelser, som danske sydslesvigere kunne blive udsat for. Men den gav også de danske spejdere oplevelsen af, at

ved sammenhold og disciplin kunne de overvinde det ensrettede tyske samfunds mange trusler.

Deutsche Arbeitsfront

Den 1. maj 1933 knuste det nye regime de tyske fagforeninger og oprettede efterfølgende Deutsche Arbeitsfront (DAF), en nationalsocialistisk, kooperativ sammenslutning, der skulle omfatte både arbejdere og arbejdsgivere. I betragtning af den fortsat høje arbejdsløshed tillod Den slesvigske Forening i første omgang sine medlemmer at melde sig ind i DAF for at undgå, at de skulle blive forbigåede ved tildelingen af arbejde. Man gjorde det dog samtidig klart, at et medlemskab af SA eller andre af NSDAP's organisationer ville føre til eksklusion af Den slesvigske Forening.

I juni 1933 blev der i flere tyske aviser opfordret til boykot mod det danske mindretal: Den tyske arbejderstand skulle ikke længere tolerere, at tyske (!) arbejdere deltog i det danske mindretals nationale arbejde. Mindretallet – eller i hvert fald store dele af det – blev betragtet som uægte. Det blev desuden forlangt, at alle arbejdere uanset nationalt tilhørsforhold skulle melde sig ind i DAF eller andre nationalsocialistiske organisationer.

Der var brug for en afklaring og formanden for Den slesvigske Forenings Flensborg-afdeling, Tage Jessen, stillede den 27. juli 1933 rigsføreren for arbejdsfronten, Dr. Robert Ley, en række principielle spørgsmål: Ville også dansksindede arbejdere, arbejdsgivere og funktionærer være

nødt til at melde sig ind i DAF? Og hvilke arbejdsmæssige konsekvenser ville et manglende medlemskab eventuelt få i tilfælde af fritagelse for medlemskabet?

Svaret lød, at eftersom DAF var en rent tysk indretning, så kunne der ikke være tale om indmeldelsespligt for det danske mindretals vedkommende. Fra partiets øverste embedsmand i provinsen, Gauleiter Lohse, blev meldt, at dansksindede arbejdere, arbejdsgivere og funktionærer ikke var forpligtede til at deltage i DAF's stævner, uanset om de var medlemmer eller ej.

Men det var ikke så ligetil i praksis: Torsdag den 21. marts 1934 foranstaltede Deutsche Arbeitsfront i Flensborg en større demonstration, hvori det kommunale skovvæsen også deltog. Alle arbejderne skulle marchere fra Frueskoven (Marienhölzung) igennem byen, gøre holdt på Flurstrasse, hvor overborgmester Wilhelm Sievers ville holde tale, og videre til Det tyske Hus, alt sammen under hagekorsfaner og med ledsagelse af to SA-musikkapeller. Den slags fandt sted hele tiden og skulle styrke befolkningens bevidsthed om at være medlemmer af det tyske nationale fællesskab.

I det flensborgske skovvæsen arbejdede også tre mænd fra det danske mindretal. Som medlemmer af det danske mindretal ville de fritages for det nationalsocialistiske arrangement – det havde de jo sådan set fået ret til. For en sikkerheds skyld konsulterede de formanden for Den slesvigske Forenings Flensborg-afdeling, Tage Jessen, der henviste til, at både overborgmester

Wilhelm Sievers og Gauleiter Lohse allerede i efteråret 1933 havde erklæret, at dansksindede arbejdere, arbejdsgivere og funktionærer ikke var forpligtede til at deltage i DAF's arrangementer, heller ikke selvom de selv var organiseret i DAF. Med denne besked gik de tre danske skovarbejdere på arbejde.

Ud på formiddagen skulle demonstrationen finde sted, men da de tre bad sig fritaget for at deltage, fik chefen, Stadtförster Culemann, et raserianfald. Men han stod jo og skulle have sit flotte Umzug, sit optog, sat i gang, og han havde ikke tid til at gøre mere ved sagen, så de tre fik lov til at blive hjemme i de tre timer, demonstrationen varede.

Alle deltagerne fik fuld løn under demonstrationen. Men ved udbetalingen af næste ugeløn var der trukket tre timers løn fra de to af dem. Den tredje, Carl Boysen, fik derimod fuld løn. Men han fik af Culemann at vide, at dette var en fejl, og at han i stedet skulle arbejde tre timer længere uden løn den følgende lørdag. Dette nægtede Boysen bestemt.

Culemann blev nu stærkt ophidset og erklærede i nærvær af 50-60 kolleger: »Hvis det ikke passer Dem, så kan De gå. Der er tyske arbejdere nok, der gerne vil overtage Deres job og som gerne deltager i vore nationalsocialistiske fester og demonstrationer. [...] Det lader til, at det danske mindretal forventer sig ekstra fordele«. (Culemann brugte udtrykket: »eine Extra-Wurst gebraten«). Da Boysen henviste til sine rettigheder som medlem af mindretallet, erklærede Cu-

lemann: »Nu holder De Deres mund eller De forlader omgående arbejdspladsen«.

Men Boysen gav ikke op. Han henvendte sig igen til Tage Jessen og bad ham om at tage affære. Hvis der skulle være nogen som helst mening i at fritage det danske mindretal for deltagelse i nationale tyske foranstaltninger, så kunne det ikke nytte noget, at de i stedet kom til at lide økonomisk eller anden skade. De tre skovarbejdere ville have deres tre timer betalt, ligesom deres tyske kolleger havde fået det, og de ville ikke arbejde tre timer ekstra. Endvidere ville de ikke finde sig i som medlemmer af mindretallet at blive forhånet og fornærmet i deres kollegers nærvær. Tage Jessen lagde af sin egen lomme penge ud til de tre arbejdere og henvendte sig så til det kommunale system. Her gik sagen så sin gang. Den endte først seks måneder senere, i november 1934, efter at have været oppe på overborgmesterens kontor. Resultatet blev, at de tre danske skovarbejdere fik deres løn udbetalt. Dermed var deres rettigheder fastslået.

Men for Boysen endte sagen alligevel med et nederlag. Stadtförster Culemann lod Boysen, der var den formentlige anfører for de tre mindretalsdanskere, forflytte til en anden stilling, langt ude ved Oksevejen, hvor han blev sat til at beskære levende hegn. Her arbejdede Boysen alene de følgende fire-en-halv måned – ofte uden at se et menneske i dagevis. Han var nødt til at flytte med hele sin familie til Langbjerg, langt vest for Flensborg, for at være tættere på sit arbejde. Boysen opfattede dette som en strafforflyttelse, men

således så Culemann ikke på det. Det fremgik under sagens vej videre i systemet. Set fra Culemanns synspunkt kunne det ikke nytte noget at oparbejde et arbejdsfællesskab, som undtog nogen af arbejderne. Den slags meningsudvekslinger, som han og Boysen havde haft foran alle de øvrige skovarbejdere, var desuden skadelige for opretholdelsen af disciplinen, af sluttetheden – kort sagt: af ensrætningen. Hvis ensrætningen skulle fungere, så nyttede det ikke noget, at nogen af den ene eller den anden grund var undtaget. Så mistede selve ensrætningen sin mening. Man kan heller ikke tilbageholde den kætterske tanke, at der måske var nogen af de tyske skovarbejdere, der heller ikke gad være med til Culemanns optog. Så det var skidt for moralen, hvis der var nogen, der var undtaget. Derfor måtte Boysen forflyttes. Hvis Boysen kunne gå og passe sig selv langt væk ude ved Oksevejen, så kunne Culemann derimod fint leve med det.

Forholdet til Deutsche Arbeitsfront viser det danske mindretals problem i det ensrettede nationalsocialistiske samfund i en nøddeskal. Man tilstod det visse særrettigheder. Men de samme rettigheder gjorde det nærmest umuligt for mindretallets enkelte medlemmer at fungere normalt i det ensrettede, nationalsocialistiske Tyskland.

Vinterhjælp og socialhjælp som pression 1933-1934

Efter den nazistiske magtovertagelse var offentlig social forsyning ikke længere et kommunalt eller

En dåse med hvidkål fra Winter-Hilfswerk, 1935/36. Socialhjælpen blev efter magtovertagelsen lagt i hænderne på NSDAP. Det gav rig mulighed for at lægge pres på den socialt svagt stillede del af det danske mindretal. Foto: Danevirke Museum, Dannevirke.

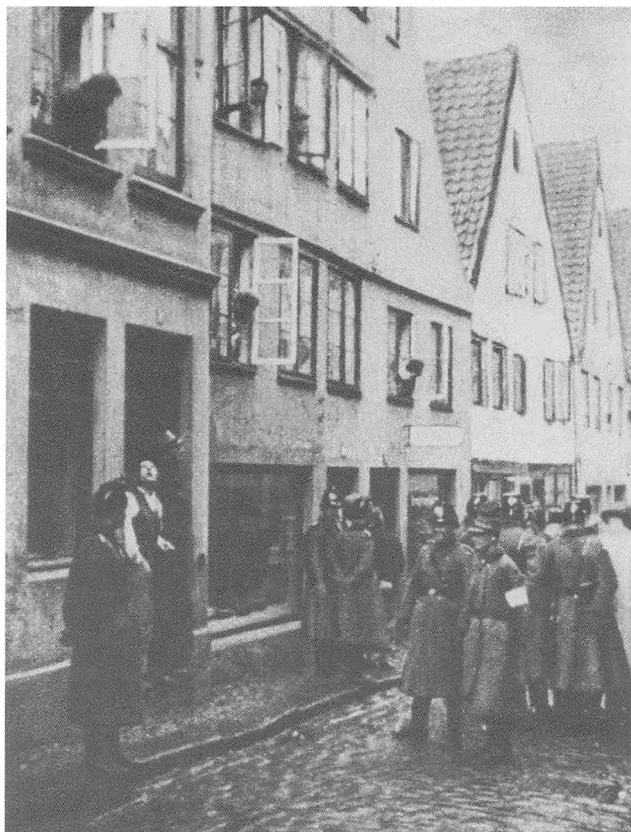
statsligt anliggende, men blev varetaget af partiets organisationer, fra 1934 koncentreret i National-Sozialistische Volkswohlfahrt (NSV). Medlemmer af nazipartiets forskellige organisationer fik som en helt naturlig ting fortrinsret til

hjælp. Mennesker, der skønnedes af mindre værdi for samfundet, fik ringere hjælp end de mennesker, der ud fra arvebiologiske eller racehygiejniske principper blev betragtet som værdifulde.

Blandt de vigtigste sociale initiativer var den såkaldte »vinterhjælp« (Winter-Hilfswerk des deutschen Volkes, WHV), som blev iværksat første gang i vinteren 1933-1934 og som skulle afhjælpe den store sociale nød, der var en følge af den fortsat meget høje arbejdsløshed. Uddelingen af vinterhjælpen blev foretaget af NSV's lokale tillidsmænd. Det gav rige muligheder for vilkårlighed og pression, og stillede umiddelbart medlemmer af det danske mindretal i en meget sårbar situation.

Allerede i maj 1933 blev mindretallet opmærksom på vilkårligheder. Kommuneforstanderen i Tarup bearbejdede systematisk forældre til børn i den danske skole. Han havde således trukket et beløb fra to enlige mødres understøttelse med den begrundelse, at de fik støtte fra dansk side og derfor ikke også kunne få tysk støtte. De kunne få den fulde støtte tilbage, hvis de meldte deres børn ud af den danske skole.

Den følgende vinter 1933-1934 blev mange dansksindede familier i Flensborg i små kår udsat for pres af NSV's uddelere. Flere uddelere lod forstå, at det ville forhøje de trængendes chancer for at opnå vinterhjælp, hvis de meldte sig ud af Den slesvigske Forening og tog deres børn ud af de danske skoler. Også i Hanved kommune vest for Flensborg blev flere dansksindede arbejdsløse i efteråret og vinteren 1933 forbigået ved tilde-

Razzia i Neue Strasse i Flensborg, februar-marts 1933. Det nye regime benyttede rigsdagsbranden den 28. februar 1933 til at slå hårdt ned på dets modstandere. Det ramte også de mange dansksindede, der hørte til arbejderklassen og også var engagerede politisk i SPD eller KPD. Foto: Stadtarchiv, Flensborg.

lingen af vinterhjælpen, fordi de havde deres børn i den danske private skole i Langbjerg. Som eksempel på forskelsbehandlingen fremhævede mindretallet, at en mand i Hanved, hvis børn gik i den tyske skole, havde fået hjælp, hvorimod

hans bror, hvis børn gik i den danske skole, ingen hjælp fik.

Mindretallets ledelse klagede til den nye landråd i Flensborg Landkreds, Claus Hans. Han erklærede, at alle trængende havde krav på at få vinterhjælp: »En udelukkelse af politiske, religiøse eller nationale grunde« måtte ikke finde sted. Men han understregede også, at der ikke kunne være tale om, at de trængende fik hjælp fra både vinterhjælpen og den danske menighedspleje.

Også Flensborgs overborgmester Wilhelm Sievers erklærede, at det ikke var meningen, at der ved uddelingen af vinterhjælpen skulle gøres forskel på flertal og mindretal. Alligevel kunne mindretallet i slutningen af januar 1934 dokumentere i alt 30 tilfælde, hvor folk, der stod som medlemmer af Den slesvigske Forening eller havde deres børn i den danske skole, enten slet intet havde fået eller kun havde fået en mindre del af den forventede vinterhjælp.

Pressionen fik også meget alvorlige konsekvenser for den danske kommuneskole i Flensborg, hvor en meget stor procentdel af forældrene på grund af den høje arbejdsløshed var helt afhængige af social- og vinterhjælp. Den førte til, at ca. 80 tilmeldte elever ikke mødte op ved skoleårets begyndelse den 1. april 1934. Dansk Skoleforening undersøgte i samarbejde med byens skolemyndigheder sagen, og det stod klart, at der havde fundet en kampagne sted.

Det var et problem, at mange af de trængende i mindretallet også fik hjælp fra Dansk Menighedspleje og således var stillet bedre end de træn-

gende fra flertalsbefolkningen. Det kunne myndighederne principielt ikke gå med til. Det var en helt grundlæggende tysk opfattelse, at en stor del af danskheden i Sydslesvig bestod af mennesker, der i grunden slet ikke var danske, men hvis egentlige bevæggrund for et medlemskab af mindretallet var ønsket om at opnå økonomiske fordele. Det var derfor en absolut betingelse, at socialt dårligt stillede medlemmer af mindretallet ikke måtte være stillet økonomisk bedre end trængende i flertalsbefolkningen.

Endelig i februar-marts 1934 blev der opnået enighed om, at de gaver, som mindretallet modtog fra Danmark, skulle overlades til Winterhilfswerk til almindelig uddeling blandt de trængende i Flensborg, uanset nationalt tilhørsforhold. Til gengæld skulle medlemmer af mindretallet herefter behandles på lige fod med alle andre tyske statsborgere ved uddelingerne.

Forhandlingerne førte til, at 15 af de ommeldte børn i løbet af april-maj 1934 vendte tilbage til den danske kommuneskole i Flensborg. Alene dette forhold dokumenterede, at der havde fundet pression sted. Men af de oprindeligt ca. 80 ommeldte børn forblev de 65 i det tyske skolesystem, og kampagnen havde således ført til en alvorlig svækkelse af mindretallet.

Sager som disse og andre lignende tvang overborgmester Sievers til den 3. april 1934 at udstede en forordning vedrørende korrekt opførsel over for det danske mindretal. Han forbød forholdsregler, der gik ud på at chikanere medlemmer af det danske mindretal med det formål at

Børnebespising i menighedshuset Ansgar – børn spiser grød i 1935. Massearbejdsløsheden i 1930'erne ramte det danske mindretal hårdt. For at afhjælpe nøden arrangerede danske institutioner bespising af skolebørn. Foto: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek, Flensborg.

udøve et pres på disse mennesker, for at de skulle slutte sig til den tyske nationalitet. Og han indskærpede mindretallets rettigheder.

Det var en betydningsfuld sejr for mindretallet, der på én gang fik fastslået en række særlige rettigheder i forhold til ensretningen. Selvom der

stadig fandt tilfælde af pression sted, så blev de generelle retningslinjer i store træk fulgt, indtil Wilhelm Sievers blev afskediget som overborgmester i februar 1936. Herefter begyndte den nazistiske skrue for alvor at stramme om det danske mindretal.

Påskeblæsten 1933 – forløb, reaktioner og betydning

Af Peter Hopp

Påskeblæsten er bestemt ikke blevet overset i den historiske forskning. I håndbøger, kildesamlinger, artikler, større afhandlinger, ja også indirekte i romanform er denne opsigtsvækkende historiske episode blevet belyst. Grundlaget for den følgende analyse er dog først og fremmest den omfattende kildesamling: »Ostersturm/ Påskeblæsten 1933«, som er resultatet af et dansk-tysk historikersamarbejde.

Hvad var Påskeblæsten?

Den 30. januar 1933 indledte nogle fremtrædende slesvig-holstenske nazister et verbalt stormløb mod grænsen. Stormløbet, som blev foretaget på eget initiativ og uden sanktion fra regeringen i Berlin eller efter aftale med de tyske nordslesvigere, skete i takt med en kraftig nazistisk mobilisering syd for grænsen, og det foregik især i månederne februar, marts og april, men også i maj og juni 1933. Med opbydelse af al nazistisk kampvilje tog stormløbet sigte på at nazificere det tyske mindretal i Nordslesvig så hurtigt som muligt og samtidig tilkæmpe sig et »Heim ins Reich«, dvs. en revision af grænsen fra 1920 i tysk favør. Dette førte ikke alene til stærk uro i

det sønderjyske grænseland, men belastede også i høj grad de dansk-tyske og tysk-nordiske forhold. Selv om Påskeblæsten blev neddæmpet og senere afblæst af tyske regeringskredse i Berlin, efterlod den en følelse af utryghed i Danmark, som nu havde oplevet sin første direkte konfrontation med det nazistiske Tyskland. Man kunne nu virkelig befrygte den danske sydgrænses sikkerhed, og man måtte på dansk side konstatere, for at citere den daværende danske udenrigsminister P. Munch: »Vi må gøre os fortrolige med, at den dansk-tyske grænse i den tyske bevidsthed ikke ligger fast«.

Historisk sammenhæng

Påskeblæstens historiske sammenhæng er kompleks med mange aktører og elementer, men det mest iøjnefaldende element og selve omdrejningspunktet er uden tvivl grænsespørgsmålet. Derfor skal følgende spørgsmål belyses: Hvordan agerede de involverede grupper og personer i Påskeblæstens forløb? Hvilke slesvig-holstenske nazister satte denne grænsekamp i gang? Hvordan virkede denne provokation på de danske sønderjyder? Hvad betød Påskeblæsten for den

daværende ledelse af det tyske mindretal i Nord-slesvig? Hvilke reaktioner fremkaldte stormløbet mod grænsen i Berlin, og især i København og i Norden? Og hvilke konsekvenser havde den syd-fra kommende nazificering af det tyske mindretal for Sønderjyllands grænseliv?

Nazismens gennembrud og den deraf følgende overgang fra Weimarrepublikkens demokrati til nazistisk diktatur i årene 1933-1934 må ligeledes tages i betragtning i den større historiske sammenhæng. Landbrugets store krise – også i sammenhæng med den økonomiske verdenskrise – må heller ikke overses. Landbrugskrisen havde i Danmark især ramt Sønderjylland, hvor bl.a. Landbrugernes Sammenslutning (LS) kampberedt og på tværs af nationale skel rokkede ved den gamle folkelige bondekulturarv og den økonomiske ligevægt. Kunne de aggressive nazister sydfra få fodfæste i Nordslesvig på grund af denne labile økonomiske situation? Ingen kunne dengang vide, hvad det famøse Kanslergadeforlig fra den 30. januar 1933 skulle komme til at betyde for den økonomiske stabilisering af det danske samfund.

Siden 1920 havde Tyskland afvist at anerkende den nye dansk-tyske grænsedragning. I tyske øjne var den uretfærdig og et vanærende resultat af den forhadte Versailles-traktat. Derfor var grænsespørgsmålet fra første færd et afgørende moment i tilrettelæggelsen af den danske neutralitets- og sikkerhedspolitik, som også havde konsekvenser for det tyske mindretals vilkår i Nordslesvig – et tysk mindretal, der ikke lod sig assi-

milere og som stræbte efter en grænserevision, men som også havde gavn af en liberal dansk mindretalspolitik.

Når det er sagt, er det klart, at langt fra alle aspekter ved Påskeblæsten kan behandles udtømmende her. To hovedspørgsmål vil blive behandlet: For det første, Påskeblæstens forløb og de forskellige grupper og personers reaktioner på den. For det andet, Påskeblæstens betydning for den danske udenrigspolitik.

Forløb, reaktioner og betydning – Påskeblæstens optakt

Med Hitlers magtovertagelse i 1933 så de kredse i Tyskland, som frem til 1933 havde håbet på en ny afgørelse i det dansk-tyske grænsespørgsmål, frem til et nyt pust i grænsespørgsmålet. Den 12. februar 1933 blev den karrierebevidste national-socialist Dr. Wilhelm Sievers valgt til formand for Schleswig-Holsteiner-Bund, Slesvig-Holstens mest betydningsfulde nationale forening. Sievers var borgmester i Eckernförde og skulle siden blive overborgmester i Flensborg fra 1933 til 1936. Umiddelbart efter valget af Sievers gav den grænsepolitisk sagkyndige for de slesvig-holstenske nazister, pastor Johann Leopold Peperkorn fra Viöl, bolden op ved et stævne i Flensborg den 24. februar 1933. Med barske anklager mod både H.P. Hanssen, den mest fremtrædende, danske politiske ophavsmand til grænsen fra 1920, og dennes avis Hejmdal, men også mod den i nazistisk optik yderst jammerlige tyske

Pastor Peperkorn und Landrat Dr. Sievers.
 [18] 1933 Die beiden Führer der Schleswig-holsteinischen
 Heimatbewegung vor dem Lornsen-Denkmal in
 Rendsburg.

Pastor Johann Peperkorn og Landråd Wilhelm Sievers foran Uwe Jens Lornsen-monumentet i Rendsborg, 1933.

presse i Nordslesvig, lovede Peperkorn en ny dynamisk kamp for »tysskere under fremmed herredømme«. Godt nok skulle man tilstræbe et godt forhold til Norden, men »ved Nordslesvigs afståelse var der sket Tyskland bitter uret«. Og denne uretfærdighed ville man ikke acceptere i al evighed, selv om man med »sammenbidte tænder« kunne vente en stund. Mens H.P. Hanssen hurtigt og kraftigt tog til genmæle over for Peperkorns udtalelser, ville Grænsevagten, Wilhelm la Cours dansk nationalpolitiske tidsskrift,

tage Peperkorns udfald »mindre højtideligt«. Men »denne politiske kandestøber« skulle dog få et klart budskab om, at »Nordens venskab og nyt rov af nordisk land er to uforenelige begreber«.

I anledning af 85-årsdagen for slesvig-holsternes »Erhebung« (oprør) erklærede Sievers den 24. marts et blankt nej til den for ham så forsmædelige uretsgrænse: »Vi vil have Nordslesvig tilbage!« Han havde allerede i midten af marts måned i Schleswig-Holsteiner-Bunds tidsskrift, Der Schleswig-Holsteiner, beslutsomt med »Vor kamp« forkyndt, at Schleswig-Holsteiner-Bund ville støtte de tyske nordslesvigere af al magt. Det skulle ske gennem mobiliseringen af en slags kulturel massebevægelse i Slesvig-Holsten med pligt til at genvinde Nordslesvig. Og hvis Danmark ikke ville forstå det, så måtte det regne med, »at den nye afgørelse ikke kommer til at se ud, som det passer danskerne, men som Slesvig-Holstens enige vilje bestemmer det«.

I juni måned skulle så et stort folkemøde i Rendsborg være optakten til denne nye slesvig-holstenske grænsekamp under den gamle parole »Up ewig ungedeelt«.

Den danske sønderjyske, så vel som den øvrige danske presse reagerede skarpt og kritisk mod disse grænserrevisionistiske provokationer. Det skortede heller ikke på fordømmelser i Skandinavien, England og Frankrig. Bl.a. krævede H.P. Hanssen i Hejmdal, at »den danske regering gennem det tyske udenrigsministerium skulle skaffe klarhed over Tysklands stilling i grænse-spørgsmålet«, og Stockholms forhenværende

borgmester, Carl A. Lindhagen, havde den 28. marts 1933 i en direkte forespørgsel til den svenske udenrigsminister Rickard Sandler forlangt at få at vide, om den svenske regering ville indhente oplysninger om, hvorvidt disse voldsomme angreb mod den danske grænse ville blive påtalt af den tyske regering.

I modsætning til disse opbragte røster ønskede den danske regering med den socialdemokratiske statsminister Thorvald Stauning og den radikale udenrigsminister Munch ingen optrapning eller dramatisering af grænsespørgsmålet. Denne holdning var i overensstemmelse med den udenrigspolitiske linie, som Danmark siden 1920 – især efter midten af 1920'erne – havde fulgt over for Tyskland. Den kan karakteriseres som en neutralitetspolitik, der i erkendelsen af grænsens labilitet fordrede en afmålt tilpasningspolitik over for Tyskland med henblik på at »usynliggøre« det problematiske grænsespørgsmål, kort sagt en »tyskerkurs«. I den forbindelse var det vigtigt, at hverken Folkeforbundet eller traktater garanterede den dansk-tyske grænse.

Den 31. marts tog Munch så stilling – ikke mindst efter pres fra de danske sønderjyder – til Sievers' tale i det Udenrigspolitiske Nævn og kom her med bemærkningen, »at den dansk-tyske grænse i den tyske bevidsthed ikke lå fast«. Desuden ønskede den tyske regering »åbenbart« ikke at gribe ind, men »vi« havde »meddelelse om, at den tyske centralstyrelse ikke billigede, at sådanne udtalelser fremsattes«. En direkte henvendelse til Berlin fra den danske regerings side

ville Munch ikke være med til, fordi det kun ville »føre til udveksling af modsatte anskuelser«, og dermed bidrage til, at »stillingen i fremtiden ville blive væsentligt forringet«. Lindhagens forespørgsel havde ikke Munchs sympati. Munch ville udvise tilbageholdenhed i omtalen af grænsespørgsmålet, og han anså det ikke for at være nødvendigt at sende mere militær til grænseområdet, hvilket kun »ville vække megen opsigt«.

Munchs påstand om, at den tyske regering ikke billigede provokerende, grænserevisionistiske ytringer fra lokale nazister, bekræftes af kilderne: Gesandtskabsråd Albert C. Duckwitz (som ikke må forveksles med den mere kendte Georg Ferdinand Duckwitz) fra det tyske udenrigsministerium havde med hjælp fra Walther Funk, som var tysk nazist i Propagandaministeriet, i slutningen af marts måned i skrivelser til både Sievers og den nazistiske gaulede i Altona påbudt, at alle aggressive ytringer om grænsespørgsmålet skulle ophøre. Tyskland havde langt større problemer end dette grænsespørgsmål, som altså foreløbigt måtte træde i baggrunden. Duckwitz ønskede at neddæmpe sagen og ville derfor heller ikke sanktionere Ernst Schröders idé om et presseinterview mellem ham, Schröder og den tyske udenrigsminister Konstantin Freiherr von Neurath med henblik på at modvirke Sievers' »halsbrækkende husarridt«.

Ernst Schröder var det tyske udenrigsministeriums tillidsmand og politisk redaktør af »Korrespondenz Nordschleswig«. Han fungerede desuden som den grå eminence i grænsepolitiske

Ernst Schröder, der var født i Nordslesvig, var som politisk redaktør af »Korrespondenz Nordschleswig« i Flensborg en fremtrædende grænsepolitiker. Foto: Museum Sønderjylland ISL – Lokalhistorie.

spørgsmål fra sit kontor i Flensborg og var helt op til det nazistiske gennembrud i 1933 en loyal støtte for pastor Johannes Schmidt-Vodder. Schmidt havde stået i spidsen for det tyske mindretal i Nordslesvig siden 1920 – også som mindretallets eneste folketingsmand – og hele tiden mere eller mindre »ridderligt« kæmpet for en

grænserevision i tysk favør. Han vidste allerede inden 1933, senest i 1931, at en nazificering truede det tyske mindretal sydfra, men han håbede at kunne magte faren gennem sin store grænsepolitiske erfaring og sin efter egen mening rigtige politik over for Danmark og Norden. Som vi skal se, forsøgte han i første omgang i en henvendelse til udenrigsministeriet i Berlin at gøre rede for, at Sievers' »lidenskabelige vilje« kun kunne virke politisk ydmygende på det »lille« Danmark – i modsætning til Schmidts egen politik. Schmidts henvendelse skal på ingen måde ses som et opgør med den nazistiske ideologi som sådan, for den lå i virkeligheden tæt op ad hans egen tysk-nationalkonservative idéverden.

Sådan var stillingen omkring den 1. april 1933 – og meget tydede på, at blæsten var overstået. Men sådan gik det ikke. Slet ikke.

Peperkorns kraftige pust til Påskeblæsten

I anledning af 84-årsdagen for træfningen i Eckernförde mellem slesvig-holstenske kystbatterier og danske krigsskibe holdt pastor Peperkorn den 5. april 1933 en ikke helt officiel, men uhyre provokerende tale i Eckernförde. Talen betragtes som kulminationen på Påskeblæsten. Også Sievers holdt en tale ved samme anledning, men den var anderledes behersket. Irettesættelsen fra Berlin havde altså virket. Peperkorn udfoldede i stærkt udfordrende og krigeriske vendinger tre mulige løsninger for det tysk-danske grænseproblem, set med tyske, nationalsocialistiske øjne:

En militær afgørelse sagde han nej til, ligesom han affejede en folkeafstemning på grundlag af den nationale selvbestemmelsesret, som han nedladende anså for at være et princip fra en svunden tid. Derimod krævede han direkte forhandlinger mellem København og Berlin. I mellemtiden skulle man med al kraft fra Slesvig-Holstens side forberede en organiseret nazistisk ensretning af det tyske mindretal. I denne sammenhæng afviste han ganske klart et samspil eller samarbejde med de danske nazister, da der ikke fandtes nogen international nationalsocialisme. Han var udelukkende interesseret i Frits Clausens, de danske nazisters største profil, holdning til grænsen. Desuden opfordrede han tyske nordslesvigere, som var blevet medlemmer af Clausens parti, til øjeblikkeligt at forlade det og udelukkende arbejde for tysk nazisme. Godtnok ville Peperkorn »respektere de danske myndigheder og de bestående statsgrænser«, men han var overbevist om, at Nordslesvig først ville finde lykken, hvis det »forener sig med det nyopbyggede national-socialistiske rige i Tyskland«.

Danske reaktioner på Peperkorns tale

Det ligger uden for rammerne af dette kapitel at gengive alle de udtalelser, kommentarer og reaktioner, som Peperkorns tale den 5. april 1933 affødte: De er ganske enkelt for talrige! Derfor præsenteres i det følgende kun de vigtigste grupper og personers stillingtagen til den udæskende tale.

Johannes Schmidt-Vodder, leder af det tyske mindretal i Nordslesvig og dets folketingsrepræsentant. Foto: Museum Sønderjylland ISL – Lokalhistorie.

Det danske Sønderjylland, mest beslutsomt i skikkelse af H.P. Hanssen, gav både forarget og dybt bekymret udtryk for, at der var grænser for, hvad Danmark kunne acceptere. Frits Clausens nazistparti, socialdemokraten J.P. Nielsen, og de borgerlige, f.eks. i Hejmdal og Dagens Nyheder, hvis korrespondent selv havde overværet talen, afviste enhver tanke om en grænserrevision, der

stred mod fredstraktaten og den derved fastsatte folkeafgørelse i 1920. Samtidig voksede utrygheden ved tanken om, at nazismen via det tyske mindretal nu for alvor ville kunne strømme ind over Sønderjylland, hvad Frits Clausen sikkert ikke havde noget imod.

J.P. Nielsen gav det tyske mindretals avis, Nordschleswigsche Zeitung, skylden for at »opfanatisere« det tyske mindretal, Hejmdal regnede med »et tysk nazistisk fremstød over grænsen«, og Dagens Nyheder opfordrede de danske sønderjyder til national samling for at tilbagevise nazisterne.

I midten af april måned, da den danske regering allerede havde besluttet et omfattende uniformsforbud, blev den danske holdning i Sønderjylland mere selvbevidst. Med statsminister Staunings ytringer i ryggen udtalte de sønderjyske socialdemokrater i Aabenraa Social-Demokrat ganske umisforståeligt, at »grænsen ligger fast«, og den 17. april 1933 blev der indkaldt til et større socialdemokratisk møde i Tinglev, hvor man gentog, at grænsen lå fast, og at den også var »de nordiske folks grænse«. Man lovede videre at danne en »kampfront mod nazi« og andre grænsekrænkelser.

De borgerlige danske sønderjyder havde på et møde på Folkehjem i Aabenraa i Sprogforeningens (H.P. Hanssen) og Skoleforeningens (Hans Jepsen Christensen) navn enstemmigt afvist alle »tyske angreb på grænsen«, som man forlangte »skarpt overvåget«. Endvidere havde man »beklaget det tyske mindretals grænsepolitiske vildfa-

relser«. Ideen om en mægtig dansk tilkendegivelse kom også klart frem ved et masse-møde i Haderslev den 18. april 1933, idet mødedeltagerne besluttede at sende en deputation til kongen og regeringen for at opnå en øget bevogtning af grænsen til Tyskland. I slutningen af april måned tog kongen så imod denne deputation, som han sendte videre til forsvarsminister H.P. Hansen og Stauning. Statsministeren afviste dog i rolige, men bestemte vendinger en militærisk forstærkning af grænsen. Staunings holdning bestemtes jo først og fremmest af højere danske udenrigspolitiske hensyn over for den tyske nabo. Men to ting stod fast: De danske sønderjyders kraftige mobilisering med hensyn til grænsens urokkelighed og deres front mod nazismen. Denne dobbelte nationale front dæmpede, især til stor glæde for H.P. Hanssen, indre danske stridigheder, divergerende partiinteresser og ikke mindst økonomiske vanskeligheder, som særligt det sønderjyske landbrug var ramt af, til trods for store anstrengelser siden 1920. Ser man lidt frem i tiden, kommer denne dobbelte målsætning f.eks. til udtryk på de danske folkemøder og i de nye eller udvidede danske grænseorganisationer som f.eks. Grænsesoggenes Danske Samfund, Det Unge Grænseværn eller arbejderbevægelsens sønderjyske landsforening.

Det tyske mindretals reaktioner

Og det tyske mindretal? Påskeblæstens nazistiske storm fremskyndede optakten til et opgør mel-

Sønderjydernes Svar paa Nazis Agitation

Repræsentanter for hele den danske Befolkning i Sønderjylland fastslog i Gaar paa et stort Møde i Aabenraa, at Grænsen ligger urokkeligt fast

Fra vor udsendte Medarbejder.

Aabenraa, Onsdag.

SØNDERJYDERNES gamle Fædning, H. P. Hanssen, havde til i Dag kaldt Folk sammen fra hele Sønderjylland. Fire Hundrede sønderjyske Mænd og Kvinder fulgte

hans Bud og mødte paa „Folkehjem“ i Aabenraa. De kom fra alle Sogne, lige fra Kongeaaen til Flensborg Fjord, og de mødte i enig Vilje til over for det øvrige Danmark og over for det nye Tyskland at tilkendegive, at de ikke har fortrudt deres Ju fra 1920. Mødet paa „Folkehjem“ i Dag var det danske Nordslesvigs Svar paa de slesvig-holstenske Naziføreres ulæskende Taler om Grænseflytning, og det blev et Svar saa stærkt og klangfuldt, de danske Sønderjyder værdigt.

Den store Sal paa „Folkehjem“ var fyldt til Trængsel. Indbyderne til Mødet var Lederne af de to store nationale Organisationer, Sprogforeningens Formand, Hr. H. P. Hanssen, og Skoleforeningens Formand, Landstingsmand Jøsen Christensen. Der var Folk fra alle politiske Partier, for én Dag var alle Partiskel udsløttet, og det var den samme stærke Følelse, som besjælede hele den store Forsamling.

H. P. Hanssen stod paa Talerstolen. Bag ham var ophængt det smukke Silkelæner, som i 1920 blev skænket de danske Sønderjyder af det danske Brodersamfund i Amerika. Talerstolen var smykket med Paaskeliljer.

H. P. Hanssen.

Uvejret er drevet over, men det maner til Agtpaagivenhed!

H. P. Hanssen om Nazi-Udfordringerne

„Det er i visse tyske Kresse en udbredt Opfattelse, at Grænsen vil blive flyttet i Løbet af 14 Dage ved et Kup.“

lem den gamle mindretalsledelse, personificeret af pastor Schmidt, og de fremstormende nazister. Sievers' og Peperkorns nazistiske paroler ville ved hjælp af en nazistisk kulturoffensiv sydfra vinde de tyske sjæle i Nordslesvig for nazismen og sætte fart i grænserevisionskravet. At dette nazistiske fremstød allerede var begyndt inden Sievers' og Peperkorns udbrud, var ikke undgået pastor Schmidts opmærksomhed. I et længere brev til Alfred Rosenberg, som fra den 1. april 1933 var leder af det tyske nazistiske partis Außenpolitisches Amt og en af NSDAP's mest fremtrædende ideologer, distancerede Schmidt sig den 7. april 1933 fra Peperkorns rabalder-metoder, der kun kunne krænke Danmark. Og selv om han ikke var bange for gode kontakter til NSDAP, ville han dog »ikke uden videre fornægte sine i årelang kamp tilkæmpede erfaringer«. Schmidt tilføjede smigrende, at hans politik over for Norden lå på samme linie som Peperkorns, »men metoden er væsentlig anderledes«. Han ville gerne »tjene det nye Tyskland« med sin politiske erfaring, der sigtede mod et godt tysk-nordisk forhold. Desuden var han overbevist om, at hans lempelige og tålmodige politik over for Danmark på langt sigt ville bevirke, at Tyskland og Danmarks »politiske og økonomiske interesser« ville kunne »udjævnes«. Over for Ernst Schröder truede Schmidt den 7. april 1933 endda med at nedlægge sit folketingsmandat, hvis ikke det tyske mindretal fulgte hans politiske program. Denne politiske trussel havde han i øvrigt allerede fremført i andre kritiske politiske situationer for at

Politiken den 13. april 1933 om mødet på Folkehjem i Aabenraa.

gennemtrumfe sine politiske ideer og mål. Han kunne ikke forstå, at Peperkorns kaotiske, uoverlagte og altødelæggende aggressive optræden og udfald kunne få støtte i Berlin. Også på hjemmetyske stævner kæmpede Schmidt for at bevare sin ledende politiske stilling i mindretallet. Han var tilfreds med, at den hjemmetyske ungdom den 9. april 1933 i en resolution på Knivbjerg fremhævede, at de tyske nordslesvigere politisk ville handle på eget ansvar, og det glædede ham også, at den slesvigske vælgerforenings tillidsmandsmøde den 10. april 1933 i Tinglev gik imod enhver splittelse inden for mindretallet og efter en ny afgørelse i grænsespørgsmålet ville garantere dansk folkelighed i det slesvigske grænseland. Men meget tyder på, at han undervurderede den politiske dynamik og dynamit, der lå i begge resolutioners dybe glæde over det »nationale gennembrud« i Tyskland med dets vilje til en nazistisk rejsning af de tyske nordslesvigere.

Man må give den danske journalist, historiker og forfatter Franz von Jessen ret i, at Schmidts stilling næsten må betragtes som »tragisk«. Schmidts tysk-nationalkonservative og bestemt ikke demokratiske holdning drog ikke en klar skillelinie mellem hans og nazisternes idéverden, så ideologisk set var det ikke så svært for ham at imødekomme nazisterne, selvom han frabad sig – som han altid havde gjort det – ethvert politisk formynderskab sydfra. Men den kommende tid med dens turbulente nazificering af mindretallet skulle vise ham, at han, og dermed også den gamle mindretalsledelse, ville trække det korte

strå i dette politiske opgør. Et godt udtryk for Schmidts politiske nedtur var desuden, at han i slutningen af april måned mistede al tillid hos Ernst Schröder, der smidigt formåede at tilpasse sig den nazistiske konjunktur. Desuden forværredes Schmidts i forvejen dårlige forhold til Sievers. Udadtil ville Schmidt ikke lade det skinne igennem, at han var på krigsfod med de nazistiske ståhej-metoder. Utrætteligt opfordrede han Danmark til endelig at forstå, at ånden fra Versailles, der var ydmygende og uretfærdig for Tyskland, var ved at forsvinde, og at dette også for Nordslesvigs vedkommende ville bane vej for en ny afgørelse i grænsespørgsmålet – ikke gennem »de enkelte mennesker«, men gennem fællesskabet.

For Danmark, derimod, betød nazismens barske og senere fuldstændige overtagelse af mindretallets ledelse en stor politisk udfordring; for nazisterne havde bestemt ikke skrinlagt grænse-revisionskravet.

Rigstyske reaktioner

Når man analyserer de rigstyske reaktioner på Peperkorns tale den 5. april 1933 i Eckernförde, må man tage i betragtning, hvilke personer og institutioner det drejer sig om: havde de udenrigspolitisk indflydelse eller betydning? Det traditionelle tyske udenrigsministerium i Berlin, Auswärtiges Amt, stod mere eller mindre begejstret, men dog loyalt, i den nye regerings tjeneste og fik, hvad Danmark angik, en strøm af politi-

Gauleiter Hinrich Lohse (med kasket) i bil under et besøg i Flensborg den 3. juli 1934. Lige bag ham ses Hitlers stedfortræder Rudolf Hess. Ved siden af Lohse ses Robert Ley, føreren for Deutsche Arbeitsfront. Foto: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek, Flensborg.

ske indberetninger fra den tyske gesandt i København, Herbert von Richthofen. Så var der det nye partinazistiske og allerede omtalte Außenpolitisches Amt med Rosenberg i spidsen. Helt uden for alle rammer stod den uberegnelige Adolf Hitler, den nybagte nazistiske tyske rigskansler og senere Führer for Det Tredje Rige. Man må heller ikke glemme den nazistiske ledelse i Slesvig-Holsten med Gauleiter og overpræsi-

dent Hinrich Lohse som førstemand. Om ham kan det siges, at han godt nok var informeret om Påskeblæstens forløb, men det kan ikke fastslås, om han i overensstemmelse med Berlins direktiver forsøgte at neddæmpe Sievers' og Peperkorns tone, skønt han ellers var en loyal nazistisk partisoldat. Gottfried Aschmann fra Auswärtiges Amt noterede f.eks. den 13. april 1933, at Rosenberg havde telefoneret med Lohse, som skulle sørge

for, at man undlod alle udfald mod Danmark. Senere spillede Lohse en afgørende rolle for organiseringen af det tyske mindretals nazistiske ledelse, og også for Sievers' og Peperkorns videre karriere i det nazistiske parti.

Selveste Hitler synes også at have været informeret, hvis man skal dømme efter et notat på en skrivelse, som von Richthofen den 11. april 1933 sendte til Auswärtiges Amt: »Hr. rigskansler er orienteret – 22.4.1933«. Men Hitler syntes ikke at være særlig interesseret i denne grænseagitation; han havde jo både på dette tidspunkt, og også senere, vigtigere ting at tage sig af.

I det hele taget holdt Berlin sig til en tilbageholdende, nærmest beroligende linie i relation til Påskeblæstens forløb, uden dog entydigt og officielt at tage afstand fra et grænserevisionskrav.

Alexander Bogs, pressereferent i det tyske udenrigsministerium og ganske godt kendt med danske forhold, holdt den 9. april 1933 en tale ved et dansk-tysk svømmestævne i Berlin, hvori han, om end meget indirekte, tilkendegav den tyske regerings ønske om at få forbedret det »nye« Tysklands omdømme i Danmark, da det almindeligvis var negativt – dette også i tilslutning til pangermanske ideer. Da Bogs' tale ikke fik den fornødne opmærksomhed, især ikke i sammenhæng med Sievers' og Peperkorns agitation, lod Rosenberg sig interviewe af Berlingske Tidende, og her betonedede han tydeligt, »at den nazistiske bevægelse står ganske fremmed over for noget som helst principielt modsætningsforhold til den danske nation«. I samme åndedrag

kritiserede han entydigt Sievers' og Peperkorns egenmægtige optræden, fordi »ingen har mandat til på fuldmægtiget måde fra partiet at give udtryk for andre tanker«. Tyskland ønskede et godt naboforhold til Danmark – og hvad angik tyske nazistgrupper i Danmark, ville Lohse nok ordne dette spørgsmål uden at det dansk-tyske forhold led skade. Rosenberg skulle i øvrigt over for den danske korrespondent i Berlin, Jacob Kronika, havde udtalt sig – på linie med Bogs – meget kritisk og irriteret over Sievers' og Peperkorns private og skadelige grænseudenrigspolitik. Den skulle også have vakt Hitlers irritation, og stod helt i modsætning til partiets nordiske linie. Men man må formode, at disse samtaler med Kronika dengang sikkert kun var kendt af en meget lille inderkreds. Derimod kunne man forholde sig til en artikel af Rosenberg om det tysk-danske forhold, som den 14.-15. april 1933 blev bragt i den vigtigste nazistiske avis, Völkischer Beobachter. Dog bør det bemærkes, at Rosenberg ikke selv havde skrevet artiklen; den var udarbejdet af Bogs, Duckwitz og Ernst Schröder. Men Rosenberg udtrykte i artiklen sin forbavelse over den danske presses »nervøsitet« i anledning af Sievers' og Peperkorns taler i Eckernförde og betonedede, »at man fra tysk side alene grundet på racesammenhængen mellem tyskere og danskere i det hele taget ønsker at virke udlignende over for Norden«. Desuden gentog han sin påstand fra interviewet med Berlingske Tidende, om at de tyske nationalsocialister overhovedet ikke stod i noget »modsætningsforhold til den

danske nation«. Grænsespørgsmålet blev godt nok ikke nævnt direkte, men efter en yderligere kommentar i Völkischer Beobachter den 16.-17.-18. april 1933 måtte man da i Danmark have forstået, at det tysk-danske forhold var bragt på det rene takket være Rosenbergs artikel. Mere end dette ville man fra officiel tysk side ikke sige.

Auswärtiges Amt i Berlin var ellers godt underrettet om Påskeblæstens forløb og konsekvenser. Den tyske gesandt i København, von Richthofen, sendte flittigt indberetninger til Berlin. Den 8. april 1933 informerede han om en formodentlig intensiveret dansk grænsekontrol, idet man tjekkede de rejsendes bagage, afviste eventuelle agitatorer og i det hele taget strengere end vanligt overvågede grænsen. Men gesandten havde dog den 10. april 1933 fået instruks fra Berlin om ikke at komme med nogen officiel stillingtagen, men derimod at udvise tilbageholdenhed. Den 11. april 1933 sendte von Richthofen så en omfattende rapport til Berlin, hvori han forsøgte at anbringe den øjeblikkelige krise omkring grænsespørgsmålet i en bredere dansk-tysk sammenhæng, som Hitler den 22. april 1933 jo blev orienteret om. Selvom den københavnske presse – »i øvrigt i overensstemmelse med den danske regerings og særlig udenrigsminister Munchs ønske« – »stiltiende plejer at forbigå grænsekampen i Slesvig«, har Sievers' og Peperkorns ytringer dog vakt stor opsigt »og endnu mere enstemmig tilbagevisning«. »Trods indre modstræben« ville den danske regering komme

med nogle politimæssige og militære modforholdsregler, især et »almindeligt uniformsforbud« var ventet. Von Richthofen håbede, at den øgede spænding ved grænsen ikke ville føre til »episoder, der vil kunne forbitre det tysk-danske forhold i årtier frem«. Gesandten var desuden bange for, at »en forhastet oprulning af det danske grænsespørgsmål« ville drive Danmark »i armene på Polen-Frankrig«. Han satsede mere på, at Danmark af økonomiske grunde kunne tvinges til direkte forhandlinger med Tyskland, og at man så uden at skade et godt forhold til Norden kunne opnå »en venskabelig regulering af grænsespørgsmålet«.

Man kan i von Richthofens overvejelser tydeligt fornemme, at Tyskland ingenlunde havde givet afkald på en grænserrevision, men lige nu skulle der ikke foretages noget. Først når det politisk var opportunt – og her vejede økonomiske aspekter tungest – og det ikke udelukkede de nordiske lande, kunne der blive tale om at aktivere grænsespørgsmålet. Og disse storpolitiske hensyn skulle Sievers' og Peperkorns ståhejmetoder og politisk ukloge ytringer i hvert fald ikke kompromittere.

Peperkorn og Sievers igen

Trods de rigstyske formaninger om tilbageholdenhed formåede Peperkorn og Sievers ikke at holde deres mund. I et meget klodset interview med den svenske liberal-konservative, anti-nazistiske Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning,

Adolf Hitler og Gauleiter Hinrich Lohse på Flensburger Flugplatz den 23. april 1932. Foto: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek, Flensborg.

som den 19. april 1933 kunne læses i Hejmdal, men som Schleswiger Nachrichten den 24. april 1933 fremstillede som fuldstændigt fordrejet, gentog Peperkorn sine grænserevisionistiske synspunkter garneret med pangermanske visioner. Og derved skabte han ny uro om grænsespørgsmålet. Berlin så sig derfor i slutningen af

april og begyndelsen af maj nødsaget til at sende Alexander Bogs på en goodwill-rejse til de skandinaviske hovedstæder for at gøre det klart, at Berlin ønskede ro i grænsespørgsmålet. Det blev slået fast, at Peperkorn ikke var »regeringens sagkyndige i slesvigske spørgsmål«, som for tiden slet ikke stod på dagsordenen. Bogs var dog mere

Landrat Dr. Wilhelm Sievers, tysk slesvig-holstensk nationalsocialist, borgmester i Eckernförde og senere i Flensborg, desuden formand for Schleswig-Holsteiner Bund. Foto: Stadtarchiv, Flensburg.

bekymret over, at der i udlandet blev spredt »Greuellügen« (rædsels-løgne) om indre forhold i Tyskland, hvor Hitler dog havde det tyske folks opbakning, sådan som han fortalte det den 3. maj 1933 i København.

Allerede i begyndelsen af maj kom der dog fra tysk side en ny provokation, der belønnede

Sievers' udæskende grænsepolitiske optræden over for Danmark, og som blev stærkt kritiseret, f.eks. af Grænsevagten. Sievers blev nemlig udnævnt til kommissarisk amtmand (landråd) for Flensborgs amtsdistrikt, og han lovede den 26. maj 1933 på et offentligt møde arrangeret af Schleswig-Holsteiner-Bund at understøtte de tyske nordslesvigere i nazismens ånd. Han forkastede samtidig ethvert samarbejde med danske nazister: Ingen dansker skulle germaniseres, eftersom nationalsocialister kun germaniserer »grund og jord« – en snild måde at omskrive grænseredningskravet på. De tyske nordslesvigere skulle komme tilbage til slesvig-holstenerne, og aldrig skulle H.P. Hanssens håb om at kunne »opsuge« det tyske element i Nordslesvig gå i opfyldelse. Nej, Danmark skulle tværtimod endelig begribe, at den nye grænsedragning i 1920 var »en hårrejsende forbrydelse mod det tyske folk«. Sådanne »rædselsvækkende« udgydelser tydede bestemt ikke på, at Sievers havde forstået, hvad den berlinske ordre om tilbageholdenhed betød.

Ganske indlysende skrev den tyske gesandt von Richthofen derfor den 13. juni 1933 til udenrigsministeriet i Berlin, at sådanne ytringer måtte belaste udviklingen i det tysk-danske forhold. Der var derved desuden »i Danmark opstået en national front til den nuværende grænse opretholdelse, som ikke tidligere eksisterede i sådan enighed, og det tilmed under en socialdemokratisk og radikal regering«. Denne danske front kunne let blive til en skandinavisk front – en

ulykke for »Tysklands kaldelse« til at udvirke »et nærmere forhold« til de racebeslægtede »skandinaviske folk«. Man burde endelig forhindre, at toneangivende organisationer i Slesvig-Holsten og pressen »forgifter stemningen yderligere«. Der burde slet ikke opstå det indtryk, at regeringen ikke havde styr på de slesvig-holstenske lidenskaber, og – endnu værre – at Tyskland kunne have planer om »i den allernærmeste fremtid« at »marchere over grænsen«. Da midlerne til »en voldelig løsning på grænsespørgsmålet« slet ikke var til stede og derfor var umulig, understøttede en uoverlagt agitation »kun de tysk-fjendtlige tendenser« i Danmark »og leverede kærkomment agitationsstof til kredse, hvis indflydelse ellers var sunket til lig nul i de sidste år«. Dermed ville forhandlinger med Danmark være utopiske.

Sammenfattende må man konstatere, at Berlin indtil slutningen af maj – bevidst eller ubevidst – ikke kunne stoppe Sievers' og Peperkorns grænserevisionsagitation. Den byggede på en egen dynamik, der sikkert også næredes af den indre rigstyske stormfulde udvikling – en udvikling som optog det meste af opmærksomheden og energien hos de førende nazister. Men det kan ikke bortforklares, at der til trods for det nazistiske sammenhold var påfaldende strategiske uoverenstemmelser mellem Berlin og Slesvig-Holsten i grænsespørgsmålet. Sievers' og Peperkorns kogende gryde fik først rigtigt låg på, da der blev afholdt et stort grænsestævne den 18. juni 1933 i Rendsborg, hvor Sievers holdt en forholdsvist lammefrom tale. Den omtales senere.

Den danske regerings holdning

Selvfølgelig er det meget vigtigt at få den danske regerings holdning under Påskeblæstens forløb belyst, og også at få den placeret mere generelt i den danske udenrigspolitik over for Tyskland. Som nævnt måtte Munch efter Sievers' tale den 24. marts 1933 i slutningen af samme måned notere, at den dansk-tyske grænse ikke lå fast forankret i den »tyske bevidsthed«. Desuden kunne man fra dansk side dengang ikke blive helt klare på, om den tyske regering agtede at stoppe Sievers' og Peperkorns agitation. Men man var helt overbevist om, at Danmark generelt skulle holde sig tilbage og bestemt ikke komme med udtalelser som »nu kom det snart«.

Den 7. april 1933, altså efter Peperkorns udfordrende tale den 5. april 1933, kom det igen efter Jepsen Christensens opfordring til en grænsepolitisk diskussion i Udenrigspolitisk Nævn. Både oppositionen, dvs. Venstre og Konservative, og den sønderjyske socialdemokrat J.P. Nielsen ønskede en fastere optræden fra regeringens side i Sønderjylland. Det krav gjaldt også selve grænsebevogtningen. Men Munch fastholdt vedblivende, »at vi ikke skulle give anstødet til en omfattende grænsediskussion«. Desuden advarede han »mod troen på, at de nuværende tilstande i Tyskland hurtigt ville være forbi«. »Småbanders« angreb mod grænsen kunne Danmark nok værge sig militært mod, men et rigtigt militært angreb sydfra kunne man ikke afværge.

Ved et »meget stærkt besøgt pressemøde« den 11. april 1933 kunne Munch så udtale, at han stadigvæk ikke kunne få øje på »nogen tilbøjelighed« hos den tyske regering »til at rejse grænsespørgsmålet«. Men man måtte dog med bekymring se på uroen umiddelbart syd for grænsen. Hvis der derfra skulle udgå uventede begivenheder rettet mod den danske grænse, »ville det volde megen skade i Danmark«, fordi det dansk-tyske grænsespørgsmål så tydeligt ville bringes »ind i det tyske folks bevidsthed«. Men den danske regering agtede ikke at indkalde yderligere militære styrker for at imødegå demonstrationer sydfra, derimod skulle statspolitiets mandskab forstærkes, omend ikke opsigtsvækkende. Desuden skulle der, som allerede nævnt, udstedes et generelt uniformsforbud. Men mere kom der ikke fra regeringens side – hvis man ser bort fra Staunings umisforståelige udtalelse om, at »grænsen ligger fast«.

Sammenfattende kan man konkludere, at den danske regering, trods et ikke ringe pres fra de danske sønderjyder, holdt fast ved den udenrigspolitiske linie, der siden midten af 1920'erne havde karakteriseret dansk politik i forhold til Tyskland – skønt det skete med øget opmærksomhed på spørgsmålet og visse mere eller mindre politi- og forvaltningsaktuelle sikkerhedsforanstaltninger. Det blev anset for klogest at holde grænsespørgsmålet på det lavest mulige blus og føre en usynlig, uengageret tilpasningspolitik over for Tyskland, således at den store nabo blev holdt i den tro, at det var en fordel for ham, hvis

man ikke aktualiserede grænsespørgsmålet. Senest efter Locarno-traktaten af 16. oktober 1925 var det klart for den danske regering, at multilaterale sikkerhedstraktater, som også kunne garantere den danske grænse fra 1920, ikke var til at opnå, fordi Versailles-traktaten udhuledes mere og mere. Denne udvikling blev fremskynnet af det faktum, at Tyskland og vestmagterne kom bedre og bedre overens. Folkeforbundets moralske understøttelse, den af folkenes selvbestemmelsesret legitimerede grænsedragning, de nordiske sympatier, Danmarks gode omdømme overalt i verden, og Danmarks liberale mindretalspolitik over for et grænserevisionistisk tysk mindretal; alle disse faktorer var – for at bruge Karen Gram-Skjoldagers udtryk – kun »bløde magtressourcer«, som nød bred opbakning i det danske samfund.

At denne »liggedød-politik« for grænsespørgsmålets vedkommende måtte understøttes af en tilpasningspolitik over for Tyskland, kombineret med en lavrustningsstrategi, er næsten indlysende. Denne udenrigspolitisk orienterede »lods fisk-politik« kunne næppe fornærme Tyskland, således at grænsespørgsmålet til trods for jordkamp, bondebevægelser og en siden 1920 aktiv dansk økonomisk »genopbygningspolitik« i Sønderjylland næsten lå i dvale.

De lokale nazisters grænserevisionistiske optræden under Påskeblæsten udstillede dog usikkerheden om den tysk-danske grænse, og at spørgsmålet krævede en fortsat bevågenhed og hensyntagen over for Tyskland, men også en

Landråd Wilhelm Sievers på tribunen ved et skolestævne i Flensborg i september 1933. Foto: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek, Flensborg.

større opmærksomhed i forhold til de politiske forhold i selve Sønderjylland. Det kunne spores i en øget overvågning af de tyske nordslesvigeres fremadskridende nazificering inden for en liberal mindretalspolitik rammer, i en opbakning til den danske nationale front i Sønderjylland, i en fortsat økonomisk støtte og i den danske udenrigske sikkerhedspolitik efter 1933, selvom Stauning i en kort periode i 1937 forgæves for-

søgte at gå en anden vej, der sigtede på konkret hjælp fra England og Skandinavien. Den dansk-tyske ikke-angrebstraktat den 24. juni 1939, som ikke direkte tog stilling til grænsespørgsmålet, kan nærmest betragtes som et uundgåeligt skridt hen imod en tysk-dansk »samarbejdspolitik«, som kom til at præge den tyske besættelse fra 1940 til 1945, uden at den danske stats territoriale integritet blev antastet, til stor skuffelse for

det tyske mindretal. Men det er en anden historie.

Påskeblæstens sidste pust

Til sidst skal Påskeblæstens sidste pust præsenteres. Blæsten blev afsluttet den 18. juni 1933 med den allerede nævnte store grænselandstilkendegivelse i Rendsborg. Fra dansk side havde man med ikke ringe uro set dette stævne i møde og havde derfor allerede den 11. juni 1933 på Dybbøl afholdt et stort folkemøde for at demonstrere, at der ikke skulle røres ved den dansk-tyske grænse. Wilhelm Sievers, hvis tale det tyske udenrigsministerium på forhånd havde gennemset og censureret, var en af hovedtalerne i Rendsborg. Han holdt en mådeholden og relativt forsonlig tale, der klart henviste til Hitlers såkaldte fredstale af 17. maj 1933, hvori Hitler havde udtalt nazisternes respekt over for andre folks nationale rettigheder, netop fordi nazisterne »med grænseløs kærlighed og troskab« holdt sig til deres tyske folk og ønskede at leve »i fred og venskab« med andre folk. Sievers' aggressive tone og indholdet i talen den 26. maj 1933 var blevet forvandlet til en fredsommelig fremstilling, der dog ikke udelukkede, at der fortsat skulle kæmpes med al kraft »for de mange tyske folkefæller«, der levede »uden for det nuværende tyske riges grænser«. Desuden henviste han til Versailles-traktatens artikel 19, som var en del af Folkeforbundets statutter, og som kunne tolkes som en mulighed for en (grænse-)revision: »For-

bundsforsamlingen kan fra tid til anden opfordre forbundsmedlemmerne til en efterprøvning af de indgåede traktater, som er blevet ubrugelige, og sådanne internationale forhold, hvis opretholdelse kan true verdensfreden«.

Men først og fremmest blev hans tale en hyldest til det tyske folk med håb om et godt forhold til »de germanske folk i Norden«.

Pastor Schmidt-Vodder, som overværede mødet i Rendsborg, roste godt nok den fællesgermanske tanke i Sievers' tale, men han ville dog ikke godkende, at »det umiddelbare spørgsmål Nordslesvig« skulle forsvinde fra den storpolitiske tankeverden. Det ville være »småligt«, hvis Norden ville »fastholde en territorial gevinst, der på ilde vis er sammenflettet med Versailles og kun har bragt ulykke for Nordslesvig«. Nej, grænserevisionskravet var slet ikke opgivet i mindretallets målsætning – heller ikke i en storgermansk helhedspolitik.

Rendsborgs grænsedemonstration blev »et møde med mundkurv. Men bag mundkurven kunne ingen undgå at se tænderne«; således karakteriserede den velorienterede danske generalkonsul i Flensborg, Lauritz Larsen, Sievers' tale i Rendsborg i en skrivelse til det danske udenrigsministerium den 21. juni 1933. Det var en tale uden det vante »nazistiske kraftsprog«, »en typisk opportunitets-tale«, blevet til efter tysk diktat, der ikke kunne skjule, at »revanchefølelsen« efter nazismens sejr i Tyskland var »blusset op hos tyskerne på begge sider af grænsen« og bestemt ikke var faldet til ro. Bedre

kunne den utryghed ikke beskrives, der var opstået i Danmark efter den nazistiske Påskeblæst i 1933.

På tysk side udtrykte Bernhard von Bülow fra Auswärtiges Amt i et memorandum den 31. juli 1933 sin dybeste bekymring over de skadelige ytringer, som Sievers og Peperkorn havde fremsat. De havde ført til »uønsket styrkelse af en hidtil på ingen måde sluttet skandinavisk front«, der var rettet mod Tyskland. Enhver »polemik« i det tysk-danske grænseområde burde standses, hvis man ville tilstræbe et bedre forhold til Skandinavien. Denne politiske målsætning kunne ikke gå uden om Danmark, som på ingen måde måtte have den fornemmelse, »at en voldelig ændring af grænsen« »tilstræbtes« fra tysk side – Tyskland skulle dog selvfølgelig ikke opgive at hævde sit grænsepolitiske standpunkt. Sådan tænkte en konservativ, loyal tysk embedsmand, der ellers var skeptisk over for nazismen, hvis mobiliserende, provokerende og uberegnelige magtvilje på foruroligende vis blev afsløret under forløbet af Påskeblæsten. Ingen vidste dengang, hvad nazismen skulle få på samvittigheden under dens »kamp«. Den dybe og umenneskelige foragt, den udøvede over for alle modstandere, skulle få katastrofale følger for millioner af mennesker og lægge store sorte skyer over de rationelle konklusioner, der kan drages af Påskeblæsten.

Landraad Dr. Sievers proklamerer Nazificering og Gleichschaltung af Tyskheden i Nordslesvig.

**Han kalder Grænsen for en haarrejsende
Forbrydelse mod det tyske Folk.**

Schleswig-Holsteiner Bund vil gøre Nordslesvigerne
podne til „Dagen, der atter fører dem tilbage til os“.

Hejmdal omtaler den 29. maj 1933, at Landråd Sievers den 26. maj 1933 på et Schleswig-Holsteiner-Bund-møde i Leck kom med nye provokerende grænsevisionistiske ytringer.

Historisk set drejer det sig kun om et kortvarigt politisk stormvejr, hvis dybeste betydning må søges i en eksistentiel konfrontation mellem et folkeligt demokrati og et totalitært diktatur. Danmark – ikke kun Sønderjylland – stod nu for første gang direkte ansigt til ansigt med den forbryderiske nazisme inklusive dens regime.

Nazificeringen af det tyske mindretal i 1933

Af Henrik Becker-Christensen

Den 22. marts 1933 indeholdt Nordschleswigsche Zeitung en hagekors-smykket annonce. Den bekendtgjorde, at der den følgende dag ville blive afholdt en »tysk aften« i Tønder, hvor lærer Lutz fra Süderlügum ville tale om emnet: »Ein neues Deutschland ist erwacht«. Mødet var arrangeret af lokale nazister med hjælp af venner sydfra. Da aftenen oprandt, var Deutsches Haus fuldt besat med tilhørere. Blandt dem var der også medlemmer af SA og Hitler-Jugend fra Süderlügum. Det var således helt korrekt, da Lækker Anzeiger sluttede et referat af mødet med at skrive, at »spidsen af de brune bataljoner har dermed betrådt Tønder og Nordslesvig«.

Mødet i Tønder var den første offentlige nazistiske manifestation inden for det tyske mindretal. Det skete ikke med mindretalsledelsens gode vilje. Her havde det hidtil været et dogme, at mindretallet ikke skulle blande sig i rigstysk politik, og omvendt at de rigstyske partier ikke havde noget at komme efter i Nordslesvig. Under overfladen havde det imidlertid gæret i længere tid.

NSDAP's eksplosive fremgang i 1932, der var særlig markant i provinsen Slesvig-Holsten, havde skærpet interessen for udviklingen i Tyskland hos nogle af de tysksindede nordslesvigere. Resultatet var, at flere i smug søgte et nyt politisk

ståsted. Det skete dels ved tilslutning til surrogatet Danmarks Nationalsocialistiske Arbejder Parti – DNSAP, dels ved at særligt ivrige tog over grænsen og opsøgte den ægte vare i NSDAP's skikkelse. F.eks. kunne redaktør Ernst Schröder i august 1932 efter et møde med Gauleiter Heinrich Lohse og de lokale naziledere i Flensborg berette, at omkring 300 nordslesvigere havde meldt sig ind i NSDAP. Lohse havde beklaget sig over, at tysksindede nordslesvigere følte sig tiltrukket af det danske nazistparti og nævnt muligheden af, at NSDAP selv ville oprette egne afdelinger nord for grænsen. Det var dog først trekvart år senere, efter at Hitler var kommet til magten i Tyskland, at de slesvig-holstenske nazister gjorde alvor af truslen.

Optakten hertil var »Påskeblæsten«, hvor de slesvig-holstenske nazister blæste til storm mod grænsen. Det blev signal til opbrud. Mødet i Tønder var et udslag heraf. Efter at formanden for Schleswig-Holsteiner Bund, Wilhelm Sievers, den 24. marts 1933 i en bombastisk tale havde stillet krav om en grænserevision og opfordret den hjemmetyske ungdom til at gå ind i kampen, kom der for alvor skred i tingene.

Fire dage senere offentliggjorde Nordschleswigsche Zeitung og Schleswig-Holsteinische

Landeszeitung et enslydende opråb, der var forfattet af lærer Jacob Hansen, Saksborg. Under overskriften »Gaden er fri. Er vi beredte til opbrud?« skrev han lige ud, at mindretallet først på et sent tidspunkt havde beskæftiget sig nærmere med de indenrigspolitiske forhold i Tyskland. Mange havde været bange for, at Hitler ikke ville stå sin prøve som statsmand. Men nu hvor det havde vist sig, at Hitler ragede op over dem alle, skulle man skride til handling og betingelsesløst slutte sig til den nationale tyske revolution, for at den stormberedte ungdom ikke førerløst søgte tilslutning hertil ad omveje. Det sidstnævnte var en hentydning til det danske nazistparti.

For at sætte handling bag ordene indkaldte lærer Hansens svigersøn, Jep Nissen, allerede den følgende dag til et møde på Saksborg Kro, hvor man den 1. april skulle diskutere »den tyske rejsning og os«. Da dagen oprandt, var det lærer Hansen, der selv var hovedtaler. Begeistret gjorde han rede for NSDAP's grundlag og mål i Tyskland. Efter at have talt mod marxisme, jødedom og pacifisme betroede han forsamlingen, at han, siden han blev politisk myndig, altid havde været nationalsocialist, men »[...] uden at vide det«. Sådan mente lærer Hansen, at mange andre også havde det. Konsekvensen heraf var, at »[...] vi vil være et tysk nationalsocialistisk arbejderparti i Nordslesvig under ledelse af de fra Tyskland kommende ideer. Vi vil tilslutte os og underordne os under tysk ledelse«. Man skulle først samle de tysksindede, der bekendte sig til Det Tredje Rige, og herpå afvente befalinger om den organi-

Jep Nissen, fører for National-Sozialistische Arbeitsgemeinschaft Nordschleswig, NSAN. Foto: Archiv der deutschen Volksgruppe Nordschleswig.

satoriske opbygning. Til det formål cirkulerede der en liste rundt i forsamlingen om dannelsen af et »arbejdsfællesskab«. Da aftenen sluttede, havde 65 personer indtegnet sig.

Den 5. april 1933 blev den nye politiske aktivisme lyst i kuld og køn af de slesvig-holstenske nazisters sagkyndige i grænsespørgsmål. Ved Schleswig-Holsteiner Bunds mindefest i Eckernförde nævnte pastor Peperkorn, at han havde modtaget mange breve fra Nordslesvig med bøn

om hjælp. »Efter moden overvejelse«, udtalte Peperkorn, »og indhentede informationer i Berlin vil vi efterkomme dette ønske. For kort tid siden er allerede de første tre nationalsocialistiske organisationer oprettet i Nordslesvig, og nu vil vi sætte ind af al vor magt. Som et lyn vil den tyske nationalsocialisme tage Nordslesvig i besiddelse. Ti, tyve, tredive, fyrre, halvtreds, ja firs organisationer vil blive oprettet ud over Nordslesvig«. Med denne offentlige tilkendegivelse syd for grænsen var bolden givet op til en nazificering af det tyske mindretal.

Det blev hilst velkommen af de hjemmetyske ungdomsorganisationer, der den 9. april 1933 gav tilsagn om, at de i Nordslesvig ville arbejde med på den nationale og socialistiske opbygning af det nye rige og krævede, at det tyske mindretals politiske organisation, Schleswigscher Wählerverein, skulle omdannes til et nationalsocialistisk kampfællesskab.

Efter denne bekendelse til nazismen og Det Tredje Rige var det den ældre generations tur til at tage ordet. Det skete dagen efter, da Schleswigscher Wählerverein på et stort møde i Tinglev tog stilling til den seneste tids begivenheder. Pastor Johannes Schmidt slog tonen an ved at udtrykke sin glæde over det nye Tyskland og den entusiasme, det havde fremkaldt hos ungdommen. Samtidig betonede han imidlertid, at Tyskland og udenlandstyskerne ikke var ét og det samme, da de levede i forskellige stater med hver sit særlige ansvar.

Det gik også igen i den afsluttende resolution,

som blev vedtaget af forsamlingen. Det blev her udtalt, at Schleswigscher Wählerverein »som organ for det tyske Nordslesvigs politiske vilje« hilste det nationale gennembrud i Tyskland velkommen, som en fast vilje til at genoprette tysk ære og frihed. I tråd hermed gentog Schleswigscher Wählerverein sit gamle krav om en grænserevision. Kernen i resolutionen var imidlertid en understregning af, at der hele tiden havde eksisteret en samlet tysk front i Nordslesvig. Besværgende blev det understreget, »[...] at en splittelse kender vi ikke. Den ville kun svække vor viljes slagkraft«.

Ifølge det offentlige referat af mødet var det som helhed en urokkelig bekendelse til Schleswigscher Wählervereins og pastor Schmidts linje. Formanden blev da også æret med et dundrende »Hoch«. Det samme gjaldt imidlertid en anden person, som ikke deltog i mødet. Da forsamlingen sang »Hitlerlied«, som redaktør Kähler bag efter berettede, røg næsten alle hænder op til Hitler-hilsen. Det var et umiskendeligt tegn på, at det nye Tyskland også ville få politiske konsekvenser for mindretallet.

Det blev klart den 15. april, da der i Nord-schleswigsche Zeitung var indrykket en bekendtgørelse med overskriften »Nationalsozialisten«. Det var Nationalsozialistische Arbeitsgemeinschaft Nordschleswig – i forkortet form NSAN – der her for første gang trådte offentligt frem i avisens spalter. I bekendtgørelsen blev de nazistiske arbejdsgrupper i Nordslesvig bedt om at tilslutte sig »centralen« på adressen Ramsherred 53 i Aabenraa. Samtidig lød der en opfordring til at dan-

ne nye grupper overalt i Nordslesvig. Enkeltpersoner kunne også henvende sig. Det skulle i alle tilfælde ske ved brug af følgende formel: »Vi undertegnede tyske nordslesvigere bekender os til NSDAP's ide og slutter os foreløbig sammen i et arbejdsfællesskab. Senere gennemorganisering forbeholdes«. Det var den samme ordlyd, som var blevet benyttet ved mødet på Saksborg Kro. Bekendtgørelsen sluttede med et »Nordschleswig Erwache!!«

Bag dette skridt stod en 30-40 årig høj mand med et sølvhagekors på frakkeopslaget – som Berlingske Tidende skrev den følgende dag. Det var Jens Lorenzen. Han var født i 1893, opvokset i Felsted og havde været flyverløjtnant under 1. verdenskrig. I det civile liv havde han bl.a. været handelsmand og portier i Aabenraa. Det var i det sidstnævnte job, at han i folkemunde havde fået tilnavnet »Jens Godaw«, fordi han altid brugte denne hilsen over for gæsterne. I foråret 1933 var han leder af en lille gruppe nazister i Aabenraa, men hidtil havde han ikke gjort sig politisk bemærket. Det var derfor, som Harboe Kardel senere skrev i sine erindringer, en homo novus der gik i gang med at organisere den hjemmetyske nazisme.

Jens Lorenzen regnede den 15. april med, at omkring 300 personer havde tilsluttet sig centralen i Aabenraa. Men han lagde ikke skjul på, at den endelige organisation ikke var skabt endnu, lige som ledelsen ikke havde taget form. I praksis kom der til at gå flere måneder, inden disse brikker begyndte at falde på plads.

Det lykkedes dog i første omgang Jens Lorenzen at sikre sin position som »Landesführer«. Det skete i kraft af den opbakning, som han fik af de slesvig-holstenske naziledere. Ved at forhandle med ham som fører for den hjemmetyske nationalsocialisme »lånte« de, som en af de implicerede udtrykte det, deres autoritet til ham. Det var også Lorenzen, der sammen med pastor Schmidt fik sæde i det »lille førerråd«, som blev oprettet i sommeren 1933, med Gauleiter Heinrich Lohse, Wilhelm Sievers, pastor Peperkorn og Ernst Schröder på den anden side af bordet.

Hermed var magtfordelingen også klart angivet. Det var således en fiktion, når den tyske konsul senere på året understregede, at »[...] den tysk-nationalsocialistiske bevægelse i det afståede område Nordslesvig udgør en af moderlandet uafhængig, selv ansvarlig organisation [...]«, hvis fører kun nu og da var i forbindelse med Gauleiter Lohse og overborgmester Sievers med henblik på »rådgivning og vejledning«.

Der er ingen tvivl om, at de slesvig-holstenske nazister betragtede NSAN som NSDAP's forlængede arm i Nordslesvig. Det var et udslag heraf, da Wilhelm Sievers i september 1933 på et møde skråsikkert udtalte sig om NSAN's opgaver i Nordslesvig og rigstyske organisationers økonomiske kontrol med mindretallet. Det var tilsvarende en resigneret pastor Schmidt, der kort efter i et brev konstaterede, at førerprincippet var blevet indført i Nordslesvig, »[...] men sådan, at Tysklands nationalsocialistiske parti bestemmer føreren, ikke sådan, at Nordslesvig væl-

ger ham. Denne fører er foreløbig Lorenzen [...]«. I samme åndedrag blev sidstnævnte omtalt som en bold i hænderne på de ledende folk i provinsen Slesvig-Holsten.

Fra sommeren 1933 blev NSAN mere synlig. I juli blev der afholdt grænselands-skolingsdage på Knivbjerg med foredrag af »fremragende repræsentanter« fra det nye Tyskland. I august blev der indledt en række store nazimøder. Den 16. august fandt der en »Kundgebung« sted i Sønderborg med omkring 200 deltagere. Antallet var omtrent det samme fire dage senere, da Ortsgruppen i Aabenraa havde faneindvielse. En af de tilstedeværende, Harboe Kardel, noterede bagefter i sin dagbog, at Jens Lorenzen var kommet ind i Teaterhotellets sal iført brun skjorte i spidsen for 12 faner.

Vestpå begyndte partiet også at vinde frem. I juni blev Jejsing gjort til et »støttepunkt«. I juli blev der oprettet en Ortsgruppe i Højer med en tilknyttet »blok« i Daler. I september blev der dannet en Ortsgruppe i Løgumkloster og et støttepunkt i Øster Højst. I oktober var man så vidt, at der blev udpeget en kredsleder for Tønderområdet. I november blev Ballum-Randerup gjort til en »blok«, og i december kom turen til Rudbøl, Abild og Sæd-Ubjerg. Hertil kom Ortsgruppen i Tønder, hvis oprettelsestidspunkt officielt blev henregnet til det tidligere omtalte møde i marts 1933.

Efter rigstysk forbillede blev der dannet flere SA-afdelinger. F.eks. havde »Sturm Düppel« den 21. september faneindvielse i Sønderborg under

N. S. U. N.

Treffen in Tingleff

Sonntag, den 10. November 1935

nachmittags 4³⁰ Uhr

in Hansens Gasthof

Es erscheinen mit den Fahnen:

S. A., P. O., S. U. C.,

ferwie alle Mitglieder der N. S. U. N.

(Ausweis mitbringen.)

Es spricht der Landesführer

Jep NISSEN

Verantwortlich: Redaktion, Leichter. Druck: Druckerei J. C. Eggert, Tingleff.

NSAN udfoldede fra 1933 en livlig mødeaktivitet rundt om i Nordslesvig. Her indbydes til møde i Hansens Gasthof i Tinglev. NSAN Blatt, den 9. november 1935. Foto: Archiv der deutschen Volksgruppe Nordschleswig.

udfoldelse af stort ceremoniel. Med deltagelse af 600 »folkefæller« fra alle nazistiske grupper i Nordslesvig indledte man med sangen »Volk ans Gewehr«; herpå var der taler, faneindvielse, aflæggelse af troskabsed, samt afsyngelse af Horst-Wessel-sangen og Tysklandssangen. Foruden en »marinestorm« rådede det hjemmetyske SA også over en »motorstorm«. I Tønder blev der i begyndelsen af december først oprettet en »SA-

efterretningsstorm«, men den blev en måned senere omdannet til en »motorstorm« og fik efter et politiforbud det mere tamløse navn Slesvigske Automobilklub. Uniformer modtog det hjemmetyske SA fra fællerne syd for grænsen, men på grund af uniformsforbuddet måtte øvelser i fuld mundering henlægges til om natten eller tidligt om morgenen.

Den 23. september 1933 sendte Jens Lorenzen en fortrolig skrivelse til en kreds af sine nærmeste støtter. Det blev her konstateret, at NSAN's organisation nu var opbygget i »grundtrækkene«. Hvervning og agitation skulle fremover foregå på et kulturelt og økonomisk grundlag. Til det formål skulle der oprettes et særligt sagkyndigt råd. De blev derfor bedt om at komme til et møde i Aabenraa fem dage senere. Vigtigheden heraf blev understreget ved en passus om, at fremmøde var »ubetinget pligt«, og at udeblivelse kunne få konsekvenser for den pågældende. Det var samtidig en demonstration af, at førerprincippet blev taget meget bogstaveligt.

Det var en følge heraf, at NSAN den 28. september oprettede et »politisk sagkyndigt råd for kultur- og erhvervsforhold«. Rådet havde to opgaver. Det skulle rådgive landsføreren fra sag til sag i alle politiske, kulturelle og økonomiske anliggender, og det skulle tilvejebringe »det åndelige og propagandistiske grundlag« for kampen mod danskheden. Medlemmerne af rådet skulle også fungere som talere i forsamlinger og ved skolingsaftner. På længere sigt skulle de endvidere virke gennem pressen og ved udgivelse af skrifter.

Samme dag, som det nye råd blev nedsat, vedtog det nogle retningslinjer for NSAN's politiske virke. Indledningen havde følgende ordlyd: »Vi ser tre opgaver for os: 1) Omdannelse af tyskheten i Nordslesvig til en sluttet nationalsocialistisk blok. 2) Nordslesvigs genvindelse for Tyskland ved genskabelsen af Slesvigs enhed. 3) Den indre, åndelige løsning af det nordslesvigske spørgsmål«. Det skulle alt sammen gøres inden for rammerne af tysk udenrigspolitik.

Løsningen af den første opgave skulle ske ved, at medlemmerne af NSAN overtog ledelsen af Schleswigscher Wählerverein. Ifølge rådet var det kun et nazificeret tysk mindretal, der kunne tage kampen op mod danskheden. NSAN anså i den forbindelse ikke den danske marxisme som ærlige modstandere på samme måde som danske nationalsocialister og konservative – formentlig fordi de førstnævnte havde en anden opfattelse af det nationale. Men de var alle mindretallets fjender. Det var ud fra en overbevisning om, at det var umuligt med held at føre en politisk kamp, hvis man samtidig havde venskabelige forbindelser med modstanderen. Konklusionen herpå var, at NSAN havde valgt »[...] den ubetingede kamp og bryder bevidst med den hidtidige forståelses politik«.

I mellemtiden havde NSAN intensiveret sin hvervekampagne. Den 9. september 1933 bragte Nordschleswigsche Zeitung en proklamation fra landsdelens »Amtswalter«. Her blev det udtalt, at hjemmetyskerne som en del af det tyske folk ikke måtte tro, at de havde lov til at forholde sig pas-

Den tysksindede cykelmekaniker I.M. Jensen fra Aabenraa var i april 1933 medstifter af NSAN. Han udgav fra 15. september 1935 det nazistiske tidsskrift Die Fackel, hvad der gav ham tilnavnet »Fakkel-Jensen«. Die Fackel var klart tysk, skønt dets bladhoved var prydet med ærkedanske nationalsymboler.

sive. Det var heller ikke nok, at man ved passende lejligheder hævede armen og sang med på Horst-Wessel-sangen. »Nej, her har enhver at være med. Det folk, som enhver har at tjene, er det tyske folk i Nordslesvig, det tyske folk i din by, i din landsby. Her har enhver at stille sig til rådighed«. En måned senere kunne avisen Hejmdal afsløre, at der også blev brugt mere direkte metoder. Avisen offentliggjorde et spørgeskema, hvor de to første spørgsmål havde følgende ordlyd: »1) Er de i SA eller i SA-reserven? Hvilken afdeling tilhører De, og hvilken tjenestegrad har De? 2) Hvis De ikke er i SA, har De da et hver indend for partiet og hvilket? Hvis ikke, hvorfor stiller De ikke deres arbejdskraft til rådighed for vor bevægelse?« Herpå fulgte flere andre nærgående spørgsmål samt en erklæring om, at den pågældende ville støtte NSAN økonomisk.

Agitationen forblev ikke uden virkning. I slut-

ningen af september 1933 skrev konsul Kühne i en indberetning til Auswärtiges Amt, at den nationalsocialistiske bevægelse vandt mere og mere frem inden for mindretallet. Med Jens Lorenzen som kilde kunne han oplyse, at NSAN for kort tid siden havde udstedt medlemskort nr. 4.000, hvilket var fem gange så mange medlemmer som i Schleswigscher Wählerverein. Det var ifølge konsulen et meget glædeligt resultat, når det blev taget i betragtning, at det kun var omkring fem måneder siden NSAN var blevet oprettet. Alene i Tinglev skulle der være 180 hjemmetyske SA-mænd. Tilsvarende glædede konsulen sig over, at omkring 90 % af samtlige SA-mænd i Nordslesvig var arbejdere, hvoraf flertallet tidligere havde bekendt sig til det danske socialdemokrati. Der var også dannet kvindeafdelinger. Ifølge konsulen boede de fleste hjemmetyske nazister i Aabenraa, Sønderborg og Tønder amter. Partiet ville nu be-

stræbe sig på at få fodfæste i Haderslev amt. For at undgå udvisninger var man mest interesseret i, at det var danske statsborgere, der meldte sig ind i NSAN. Konsulen kunne endvidere berette, at der var et fredeligt forhold til det danske nazistparti, men en klar afgrænsning.

Oplysningen om at flertallet af SA-mændene tidligere havde bekendt sig til det danske socialdemokrati kan ikke kontrolleres – men er næppe sandsynlig. Tilsvarende er det muligt, at medlemstallet var overdrevet. I begyndelsen af august fik Harboe Kardel i hvert fald medlemsnummer 834, da han meldte sig ind i NSAN. I slutningen af august kunne rektor Koopmann og Gäde berette, at der var 3.000 medlemmer. Tre uger senere var dette tal ifølge Jens Lorenzen vokset til 4.000. Hvis tallene skal tages for pålydende, var der tale om en eksplosiv vækst.

Der er imidlertid ingen tvivl om, at nazificeringen nu kunne mærkes inden for mindretallet. I begyndelsen af september havde NSAN's kredsleder i Sønderborg foreslået, at samtlige tyske foreninger skulle opløse sig selv og slutte sig sammen i en enhedsorganisation, der tog sig af alt lige fra kultur, sport, sociale forhold, valg, ungdom og skoler til fester. Det var ud fra en opfattelse af, at »[...] man i dag ikke længere kan skille politik og kultur [...]«. Dannelsen af den nye forening skulle ske, som det blev fremhævet, efter totalitets- og førerprincippet.

Så vidt kom det ikke, men flere tyske foreninger – herunder borger- og musikforeninger – blev opslugt af det nyoprettede Bund für deut-

sche Kultur, der gennem koncerter, teater, foredrag og film skulle sammensveje mindretallet til et »nationalsocialistisk kulturfællesskab«. Tilsvarende gik det med Pfadfinder og Wandervogel, som smeltede sammen med det i sommeren 1933 nyoprettede Deutsche Jungenschaft Nordschleswig, der blev en hjemmetysk pendant til det rigstyske Hitler-Jugend. Deutscher Jugendverband Nordschleswig fulgte trop, idet hovedparten af medlemmerne også var aktive inden for NSAN. I andre foreninger begyndte nazisterne også at gøre sig gældende.

Denne udvikling kunne mærkes inden for mindretallets politiske organisation Schleswiger Wählerverein. Den 3. oktober 1933 var der generalforsamling i Aabenraa-afdelingen. Det førte til, at den gamle bestyrelse blev erstattet af nye kræfter i skikkelse af bl.a. SA-føreren I.M. Jensen og NSAN's ordsgrubeleder Chr. Bruhn. I Haderslev-afdelingen måtte, som Grænsevagten skrev, den gamle formand vige sædet for den »rettroende« dr. Otto Meyer. Samtidig blev antallet af styrelsesmedlemmer sat ned fra 7 til 5; heraf var det kun to af de gamle, der fortsatte. I Sønderborg var der åbenbart tale om en virkelig paladsrevolution; her gik hele den gamle bestyrelse og det endda midt under mødet. Tilsvarende gik det andre steder – mere eller mindre frivilligt. Hermed havde de hjemmetyske nazister overtaget kontrollen med Schleswiger Wählerverein.

Nazificeringen af det tyske mindretal kom dog ikke til at forløbe glat og ubesværet. I efter-

Forlæg fra 1938 til plakat i anledning af 5-året for grundlæggelsen af NSAN. Inspirationen til plakaten stammer fra den græske mytologi, hvor guden Herakles skulle dræbe hydra'en, slangen med de ni hoveder. I NSAN's optik kunne slangens fem hoveder her være jødedommen, kommunismen, frimureriet, demokratiet og kapitalismen. NSAN udkonkurreredes senere af NSDAP-N, som fra 1938 var det ubestridte nazistiske parti i Nordslesvig under Jens Møller. Foto: Archiv der deutschen Volksgruppe Nordschleswig.

året 1933 blev de første sprækker synlige inden for NSAN. Det var med henblik herpå, at Oberschulrat Eduard Edert, der havde spillet en central rolle i opbygningen af det tyske privatskolevæsen i Nordslesvig, den 20. oktober 1933 gav følgende karakteristik af situationen i et brev til en bekendt:

»Den efter tysk mønster foretagne ensretning af det tyske mindretals organisationer er kun delvist blevet gennemført. Det er et spørgsmål, om den kan gennemføres helt, da modstanden jo ikke som i Tyskland kan brydes ved statens magt og den offentlige mening. Tværtimod har enhver, der bliver fortrængt fra sit tillidshverv ret til at kritisere, give sin utilfredshed luft over for danske bekendte, så at den danske presse er bedre underrettet end før om den nuværende tilstands utilstrækkelighed. Hovedfejlen består i, at der ikke findes en virkelig fører i Nordslesvig, der i kraft af sin personlighed udøver den nødvendige autoritet. Den gamle fører har de ikke mere, den nye har de endnu ikke. Der mangler en fælles vilje og en klar parole. Jo mere ledelsen savnes, jo mere anmassende gebærder sig naturligvis de små høvdinge.«

Det blev starten på en lang og opslidende kamp mellem flere nazistiske grupperinger, som først blev afsluttet ved udgangen af 1938. Det var i dette virvar, at pastor Schmidt flere gange søgte et comeback som leder af mindretallet – dog uden held. Det var imidlertid ikke en strid for eller imod nazismen, men om hvem der skulle være fører.

Landbrugskrisen, LS og Nordslesvigsk Manifest

Af Morten Andersen

»Det danske samfund befinder sig utvivlsomt i øjeblikket i den alvorligste situation, som nogen-sinde har foreligget for Danmark. Vi befinder os i en tid med nærved 200.000 arbejdsløse, det vil sige med ca. 1 million mennesker af den danske befolkning ramt af arbejdsløsheden og uden sådan købeevne, at de er i stand til at holde nøden fra dørene. Vi befinder os i en tid, hvor 250.000 landbrugere på brug af forskellig størrelse er ramt af krisen, det vil atter sige 1 million mennesker ramt i en sådan grad, at i alt fald store dele ligeledes er uden sådan købeevne, at de er i stand til at bidrage til produktionens opretholdelse«.

Det var statsminister Thorvald Staunings ord i Folketinget lørdag den 27. januar 1933. Krisen kradsede ved årets start i 1933. Den økonomiske krise, der havde taget sin start med børskrakket på Wall Street i New York i oktober 1929, havde spredt sig til Europa via faldende efterspørgsel og priser og opsagte amerikanske lån. Prisfaldet ramte i første omgang korn og råvarer, men i sidste halvdel af 1930 satte prisfaldet også ind på de forædlede landbrugsprodukter. Fra 1930 til 1932 reduceredes eksportpriserne på smør med en tredjedel, mens svinepriserne halveredes. Det

kunne mærkes i Danmark, hvor 60 % af eksporten bestod af flæsk og smør og i alt 80 % af eksporten af landbrugsvarer. De faldende priser gav samtidig anledning til en forøget protektionisme. I november 1929 forhøjede Tyskland tolden på slagtekvæg fra Danmark, og i august 1930 og januar 1932 tolden på smør. I februar 1932 indførte England 10 % told på smør og æg, og i november 1932 forlangte England en reduktion på 25-30 % af den danske flæskeeksport. I september 1931 var England desuden gået fra guldet. Det betød, at det engelske pounds værdi faldt i forhold til den danske krone, og det gik ud over den danske konkurrenceevne og afsætning på det engelske marked. 60 % af den danske eksport gik til Storbritannien og 20 % til Tyskland. Danmark var således meget sårbar overfor eksportbetingelser fra disse lande. Den danske industri blev også ramt af krisen, og arbejdsløsheden blandt de organiserede arbejdere steg fra 14 % i 1930 til 18 % i 1931 og til næsten 32 % i 1932. I 1933 faldt arbejdsløsheden til 29 %. Der var imidlertid tale om store sæsonsvingninger, og i januar 1933 var arbejdsløsheden blandt de organiserede arbejdere helt oppe på 43,5 %.

Samtidig, i januar 1933, trak det op til stor-

konflikt på arbejdsmarkedet. Arbejdsgiverne krævede en lønnedgang på 20 % som følge af krisen og industriens afsætningsvanskeligheder. Det kunne fagforeningerne ikke acceptere, og så varslede arbejdsgiverne storlockout, der skulle træde i kraft ved overenskomstens udløb den 1. februar 1933. En storkonflikt på arbejdsmarkedet ville under de herskende økonomiske forhold kunne føre til demonstrationer og uroligheder i de større danske byer. Det havde man set flere eksempler på i andre europæiske lande, hvor demonstrationer og konflikter af den art var løbet ud af kontrol. Der havde også været uroligheder i Danmark. I maj 1931 var det kommet til sammenstød mellem demonstranter og politi i Naksø, hvor arbejdsløsheden var særlig stor efter værftets lukning. Det var derfor Stauning magtpåliggende at afværge storkonflikten. Regeringen turde ikke kaste det danske samfund ud i en storkonflikt i januar 1933. Derfor var Stauning indstillet på et regeringsindgreb, og det var det indgreb, han søgte politisk opbakning til med sin tale i Folketinget den 27. januar 1933.

Kanslergadeforliget

To dage senere, den 29. januar, mødte oppositionspartiet Venstre, med partiets leder Oluf Krag i spidsen, op på Kanslergade ved Staunings hjem for at forhandle om et kriseforlig med regeringspartierne, Socialdemokratiet og Det Radikale Venstre. Forhandlingerne stod på i 18 timer, uden at man nåede frem til en aftale. Klokkeren 3

om natten den 30. januar gav Venstrepolitikerne op og rejste sig for at gå hjem. »Vi kan vel tage et glas til afsked«, sagde Stauning og fandt whiskyflasken frem. Venstrepolitikerne satte sig igen, og under den lettede stemning blev forhandlingerne fortsat. Hen på morgenen den 30. januar nåede partierne så frem til et forlig, der siden blev kendt som Kanslergadeforliget.

Staunings socialdemokratisk-radikale regering havde flertal i Folketinget, men dengang bestod Rigsdagen af to kamre, og i Landstinget havde oppositionen, det vil sige partierne Venstre og de Konservative, flertal. Stauning skulle derfor have mindst et af oppositionspartierne med i et forlig, hvis ikke forslaget skulle blive stemt ned i Landstinget. At det blev Venstre og ikke de Konservative skyldtes for det første de Konservatives tætte tilknytning til arbejdsgiverne. Samtidig var det nødvendigt at få Venstre med i forliget, hvis der skulle laves indgreb til fordel for landbruget. At Stauning fik drevet en kile ind mellem de to borgerlige partier var en tredje del af sagen.

Kanslergadeforliget indeholdt et bredt spektrum af politiske indgreb. For det første var partierne nået frem til at devaluere den danske krone fra 20 kr. til 22,50 kr. pr. 100 £. Venstre havde krævet en sænkning af kronens værdi med henblik på at genvinde noget af den tabte konkurrenceevne i Storbritannien. Dertil kom en socialreform, offentlige arbejder og investeringer til 75 millioner kr., statsstøtte til boligbyggeri og støtte til vanskeligt stillede kommuner, alt sammen regeringens aftryk i forliget. Specielt social-

Venstrepolitikernes ankomst til Staunings hjem i Kanslergade i 1933, med Oluf Krag fra Venstre i spidsen, mens de Konservatives Christmas Møller ser til fra baggrunden. Karikaturtegning fra Blæksprutten 1933.

minister Steinckes store socialreform, som indeholdt love om offentlig forsørgelse, lov om folke- eller sygeforsikring, og lov om arbejdsløshedsforsikring og arbejdsulykkesforsikring var stærke socialdemokratiske mærkesager. Forliget indeholdt også en forlængelse af de gældende over-

enskomster ved lov i op til et år. Det ville afværge storkonflikten og sikre arbejderne løn et år ud i fremtiden. Endelig indeholdt forliget aftaler om en konvertering af landbrugets kreditforeningslån til lån med lavere rentefod, forlængelse af akkordloven og øget jordudstykning. Det sidste

var en særlig radikal mærkesag. Kanslergadeforliget var på den måde et klassisk forlig, der gav alle de implicerede partier noget at tage med hjem.

Kanslergadeforliget fik meget stor betydning for Danmark. For det første fordi forliget afhjalp eller tog toppen af en del af de økonomiske problemer, landet stod i. For det andet fordi forliget afværgede en storkonflikt på dette kritiske tidspunkt i europæisk historie. I løbet af 1933 og 1934 aftog den økonomiske krise også noget, uden at der var tale om noget opsving. Men Kanslergadeforliget fik også stor symbolsk betydning. På præcis den samme dag, som Kanslergadeforliget blev indgået, den 30. januar 1933, blev Adolf Hitler udnævnt til kansler i Tyskland. Dermed var den demokratiske Weimarrepublik dage talte. I Tyskland valgte man det autoritære styre, diktaturet, som svar på krisen, mens Danmark valgte en klassisk parlamentarisk-demokratisk løsning, det politiske forlig.

Tysklands fravalg af demokratiet var ikke noget særsyn i mellemkrigstidens Europa. I Italien havde Benito Mussolini, il Duce, siddet på magten siden 1922. De central- og østeuropæiske lande var stort set alle gået over til autoritære styreformer i 1920'erne. Østrig gjorde det i marts 1933. Det gjorde også Kanslergadeforliget til en særlig befæstelse af parlamentarismen. I samtiden blev Kanslergadeforliget dog ikke set som dette symbolske valg; det er først i eftertiden, at historikere har tolket det sådan. De konservative og yderfløjene i dansk politik kritisere-

de i stedet Kanslergadeforliget for at være en politisk studehandel, der blev indgået over en whisky og cigar i statsministerens hjem, udenom Rigsdagen. Kanslergadeforliget var heller ikke udtryk for en udbredt dansk konsensus og harmoni. Kanslergadeforliget var snarere udtryk for en kompromisløsning i en magtkamp mellem land og by. Mellemkrigstidens Danmark var præget af et stigende modsætningsforhold mellem land og by og mellem de forskellige livsformer, der var forbundet hermed. Danmark var stadig et landbrugsdomineret samfund i 1933. Som omtalt hentede landet 80 % af sine eksportindtægter gennem landbrugseksporten. Men byerhvervene halede ind på landbruget. Industrien beskæftigede flere folk end landbruget, byerne voksede og tilslutningen til Socialdemokratiet var stadig stigende. Det traditionelle landbosamfund var under pres, og sammen med den økonomiske krise gav det anledning til uro i landbruget. Ikke mindst i Sønderjylland hvor landbruget havde været igennem en stor omstillingsproces efter Genforeningen med Danmark i 1920. Den proces var endnu ikke afsluttet og blev endog sat tilbage af den landbrugskrise, der ramte Danmark i 1930.

Landbrugskrisen

Det var som sagt faldende afsætningspriser, der ramte landbruget i 1930-33. Kiloprisen for slagtesvin faldt fra 103 kr. i 1929 til 48,75 kr. i 1932, mens smørprisen faldt fra 3 kr. pr. kilo til

1,71 kr. i 1933. Det var prisfald, der kunne mærkes, ikke mindst i Sønderjylland hvor landbruget havde haft økonomiske vanskeligheder i det meste af 1920'erne. I tabellen på s. 62 ses antallet af tvangsauktioner i det danske og i det sønderjyske landbrug i tiden 1926 til 1936. Allerede i 1926-29 lå antallet af sønderjyske tvangsauktioner højt. Helt slemt blev det i årene 1931-34. I 1932 kom 2.043 danske landbrug på tvangsauktion. Heraf var de 484, næsten en fjerdedel, sønderjyske landbrug. Lægger man tallene for Sønderjylland sammen bliver det i alt 2.440 sønderjyske landbrug, der gik på tvangsauktion mellem 1926 og 1937. Det siger noget om, hvor vanskelig en omstillingsproces, det sønderjyske landbrug skulle igennem.

Det var forrentningsprocenten, det var galt med. Direktør for Sønderjyllands Kreditforening, Poul Anker Callø, lavede i 1937 en opgørelse over forrentningsprocenten i det sønderjyske landbrug, sammenlignet med det nørrejske i tiden 1922 til 1937. Som det ses i figuren på s. 62 lå den sønderjyske forrentningsprocent, det vil sige det procentvise afkast af årets virksomhed, et stykke under den nørrejske frem til 1935. Forrentningsprocenten styrtdykkede i 1925 og nåede i Sønderjylland ned på 0. Så steg indtjeningen igen noget fra 1927 til 1929, for igen at styrtdykke fra 1930. I regnskabsåret 1931-32 var den sønderjyske forrentningsprocent negativ. Det var her, at 484 landbrug kom på tvangsauktion. Fra 1933 indtraf en mindre bedring.

Poul Anker Callø, direktør for Sønderjyllands Kreditforening 1920-60. Callø måtte tage imod megen kritik i kriseårene, men stod urokkelig fast på den førte udlånspolitik. Callø var sammen med Kresten Refslund Thomsen hovedarkitekten bag rentelepelsesloven af 1934.

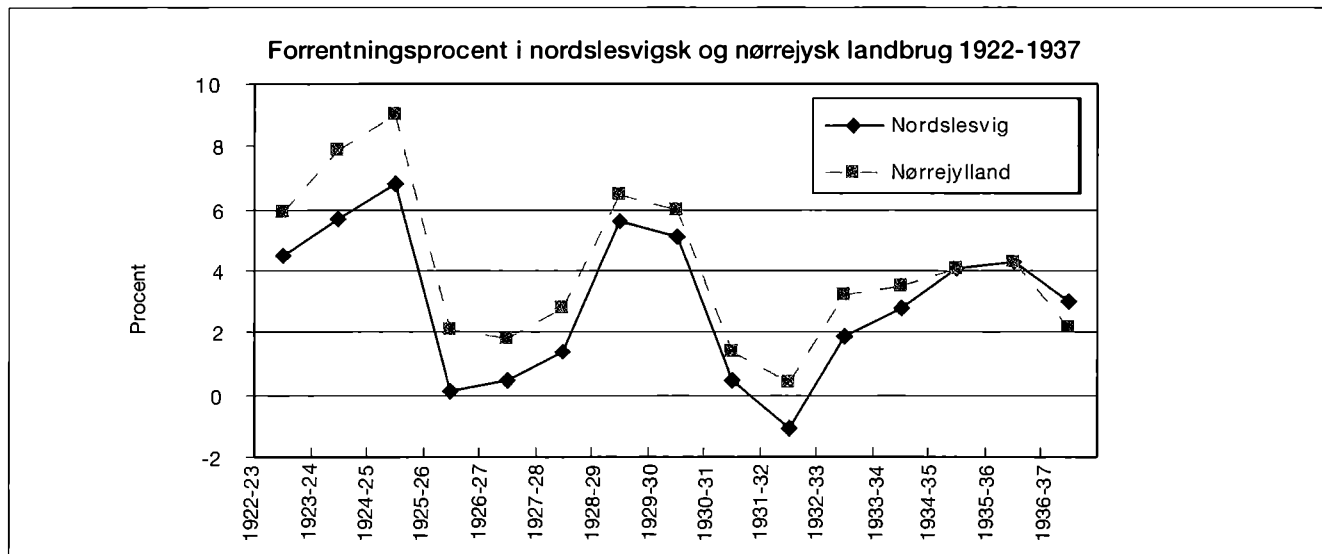
Det sønderjyske landbrug var generelt mere gældsplaget end det øvrige danske landbrug, hvilket var hovedårsagen til, at tvangsauktionerne var hyppigere i Sønderjylland. Efter 1. verdenskrig og Genforeningen havde der været et massivt behov for investeringer i det sønderjyske landbrug. For det første fordi der ikke var blevet investeret i driften under krigen, og for det andet fordi det sønderjyske landbrug skulle omstille sig

Antal tvangsauktioner i det danske og sønderjyske landbrug 1926-1936

	Danmark	Sønderjylland
1926	-	100
1927	-	178
1928	-	169
1929	485	102
1930	347	68
1931	1.214	286
1932	2.043	484
1933	1.332	322
1934	1.078	379
1935	726	181
1936	496	87

Kilde: Philip, 1939, s. 22-24; og von Jessen III, 1938, s. 352-353.

til danske produktionsforhold. Det var især i midtlandet og på vestegnen, at landbruget skulle omstilles fra stuedrift til animalsk produktion og mejeridrift. Det var en omkostningsfuld omstilling. Der blev derfor optaget mange og store lån i tiden 1920-23, på et tidspunkt hvor kronens kurs var relativt lav. I december 1924 besluttede Rigsdagen og Rigsbanken, at kronekursen frem til den 1. januar 1927 skulle føres tilbage til guldindløseligheden og dermed parikursen. Kronens kurs steg betydeligt hurtigere end tilsigtede derefter, og det betød, at gældsbyrden forøgedes voldsomt for de sønderjyske landmænd, samtidig med at deres afsætningspriser måtte sættes ned af hensyn til eksporten. Det medførte det første dyk i forrentningsprocenten og de første tvangsauktioner. Det samme billede gjorde

Kilde: Callø, 1938, s. 425.

sig gældende i 1930'erne. Gælden og udgifterne lå fast, mens indtjeningen styrtdykkede. Og efter den første gældskrise i 1925-27 havde det sønderjyske landbrug ikke meget at stå imod med, da krisen ramte i 1930.

Der var mange sønderjyske landmænd, der følte sig snydt af systemet. De var blevet kraftigt opfordret til at omlægge og investere i driften efter Genforeningen for at komme på niveau med det danske landbrug. Men da gælden var stiftet og investeringerne foretaget, indtraf prisfaldet, og indtjeningen udeblev. Snart stod kreditorerne ved døren med de første inkassobegæring. Det havde de fleste landmænd svært ved at se nogen rimelighed i. Derfor så man også flere protestbevægelser opstå i Sønderjylland.

Landbrugernes Sammenslutning – LS

Det var dog ikke kun i Sønderjylland, at landbruget havde problemer i 1930'erne. I november 1930 samledes 19 landmænd i Rønge ved Randers til et krisemøde. Det førte til dannelsen af Landbrugernes Sammenslutning, kaldet LS, under ledelse af gårdejer Knud Bach, der i løbet af få år nåede op på omkring 135.000 medlemmer på landsbasis. LS var en protestbevægelse, men organisationen havde ambitioner om at etablere sig som en samlende erhvervsøkonomisk interesseorganisation for hele landbruget. Baggrunden var således også utilfredshed med de eksisterende landbrugsorganisationer, Landbrugsrådet og Husmandsforeningerne. LS krævede landbrugets

Peter Nielsen, Refsø, formand for det sønderjyske LS fra oktober 1932. Peter Nielsen bragte LS-bevægelsen ind i mere kontrollerede baner.

gældsproblemer løst ved nedsættelse af lønninger og skatter, en lavere kronekurs, højere hjemmemarkedspriser, og ved foranstaltninger, der kunne sætte en stopper for de mange tvangsauktioner.

LS udsprang altså på Randerskanten, men organisationen fik hurtigt en stærk bastion i Sønderjylland. Her var der tradition for protestbevægelser. I 1926 havde Cornelius Petersen fra Vester Anflod ved Møgeltønder stiftet Bondens Selvstyre, der blandt andet udgav en avis med

samme navn. Cornelius Petersen blev landskendt, da han i 1926 kaldte statsminister Stau-ning for »en røverhøvding, der skulle dø«, og modtog tre måneders fængselsstraf for sin udtalelse. I 1928 havde Johannes Schmidt Vodder og Hans Christian Lei fra det tyske mindretal dannet Samlingsbevægelsen, der også agiterede for gældsnedsettelse og sønderjysk selvforvaltning. Bondens Selvstyre havde kunnet trække op mod et par tusinde deltagere til deres protestmøder, og Samlingsbevægelsen havde i 1928 kunnet samle 24.000 underskrifter. Det var mange af de samme sønderjyske landmænd, der nu sluttede op om LS. Det første LS-møde i Sønderjylland blev afholdt i Løgumkloster den 4. juli 1931. Her blev der dannet en lokal LS-forening med Kristian Nissen fra Ellum som formand. Han tog efterfølgende rundt i landsdelen for at oprette flere foreninger. I løbet af 1931 nåede Sønderjylland op på 10.000 LS-medlemmer, hvilket var omkring 70 % af samtlige landbrug i landsdelen.

Det var som sagt LS-bevægelsens mål at blive en erhvervsøkonomisk interesseorganisation. Bevægelsen søgte derfor indflydelse i andelsbevægelsen. Det gjorde man ved at stemme LS-medlemmer ind i de lokale andelsmejeriers og -slagteriers bestyrelser. Herfra kunne bevægelsen blandt andet påvirke mejerierne og slagterierne til at boykotte de landmænd, der havde købt deres gård på tvangsauktion, ved at nægte dem medlemskab af den pågældende andelsforening. Denne strategi lykkedes på flere mejerier i Sønderjylland, på Broderup Andelsmejeri ved

Tinglev, på Bylderup Bov Andelsmejeri, og senere på Løjt mejeri. Det fik en ende, da Sønderjyllands Kreditforening, som stod for en meget stor del af udlånene til de sønderjyske landmænd, i oktober 1931 trak Broderup Andelsmejeri i retten for deres boykot af en landmand. Kreditforeningen fik dømt mejeriet til at optage landmanden og til at betale ham en erstatning.

I september 1932 bad LS samtlige landets mejerier og slagterier om at medvirke til at fremtvinge en lavere kroneværdi via eksporthandelen. Det var der 1.019 mejerier ud af 1.409, der reagerede positivt på, og i Sønderjylland sluttede 90 % af mejerierne op om tanken. Aktionen førte samtidig til nedsættelsen af et landsudvalg for mejerier, slagterier og LS, under navnet Erhvervsudvalget, som skulle være et politisk organ, der kunne gøre sig gældende overfor Rigsdagen og Landbrugsrådet. Det var dog begrænset, hvad Erhvervsudvalget fik udrettet, og ofte var udvalget internt uenige om dets aktioner. Det lykkedes heller ikke LS og Erhvervsudvalget at fremtvinge en devaluering af kronen.

LS havde dog et godt tag i sønderjyderne, som udmærkede sig ved at udgøre den mest rabiate del af LS-bevægelsen. Det var ikke mindst Theodor Mathiesen Kylling fra Frørup, der også havde været ledende deltager i Bondens Selvstyre, og til dels Kristian Nissen fra Ellum, der førte an i de mere rabiate udfald. I 1932 kom det i flere omgange til uroligheder ved LS-demonstrationer. Sønderjyllands Kreditforening og dets direktør P.A. Callø var LS-bevægelsens hovedfjende i

Sønderjyllands Kreditforenings hovedkontor på Aastrupvej i Haderslev. Eftersom Kreditforeningen stod bag en stor del af udlånene til de sønderjyske landmænd efter 1920 stod Kreditforeningen også bag mange tvangsauktioner i 1930'erne. Det øgede ikke Kreditforeningens popularitet. Foto: Historisk Arkiv for Haderslev Kommune.

Sønderjylland. Det var Sønderjyllands Kreditforening, der satte de fleste sønderjyske landmænd fra gården. Fjendskabet kulminerede ved en demonstration foran kreditforeningens hovedkontor på Aastrupvej i Haderslev den 21. marts 1932, senere kendt som »Stormen på Kreditforeningen«. Anledningen var en tvangsauktion af Hans Kiils ejendom i Ørby. Hans Kiil havde nægtet at indgå akkord med Kreditforeningen og måtte i januar 1932 fjernes fra sin gård af politiet. På den baggrund havde Th. Kylling og Kristian Nissen arrangeret demonstrationsmøder i Haderslev den 21. marts 1932. Demonstranterne forlangte at få kreditforeningsdirektør P.A. Callø i tale, hvad Callø klogeligt afslog. I stedet gik demonstranterne ud til Aastrupvej og Kreditforeningen, hvor Callø blev krævet til regnskab. Her var politiet i mellemtiden mødt talstærkt op og forhindrede, at demonstrationen udviklede sig yderligere. Opgørelserne varierer, men det anslås, at op mod 2.000 demonstranter deltog i aktionen. Det var med andre ord en ganske alvorlig situation, der kunne have udviklet sig yderligere.

Da LS-bevægelsen omtrent 14 dage senere mødte frem til en demonstration ved Jørgen Nissens gård i Stenderup på Sundeved, kom det ligeledes til sammenstød mellem politi og demonstranter. Jørgen Nissens gård var også kommet på tvangsauktion, og den 1. april 1932 skulle en ny ejer overtage gården. Omkring 300 demonstranter mødte op på dagen og forhindrede overtagelsen. Den 4. april mødte politiet op og

fjernede de demonstranter, der havde blokeret gården. Dagen efter, den 5. april 1932, mødte omkring 1.000 demonstranter op ved gården med Th. Kylling og Kristian Nissen i spidsen. Denne gang udviklede demonstrationen sig til en konfrontation mellem politi og demonstranter, udløst af et stenkast. Politiet trak stavene og fik demonstranterne spredt. »Stenderupslaget«, som episoden siden blev kaldt, var den største konfrontation mellem politi og demonstrerende bønder i kriseårenes Danmark. Det var en af de episoder, der var medvirkende til regeringens og Rigsdagens frygt for situationen under en eventuel storkonflikt i januar 1933. Stenderupslaget kan ikke sammenlignes med de blodige demonstrationer, der fandt sted i andre europæiske lande i disse år, men episoden var alligevel et tegn på, at der var konflikt og politisk-økonomisk utilfredshed at finde i 1930'ernes Danmark, og ikke mindst i Sønderjylland. Stenderupslaget betød dog også, at moderate kræfter indenfor LS begyndte at røre på sig. I oktober 1932 overtog Peter Nielsen fra Refsø formandsposten i den sønderjyske LS-bestyrelse, og dermed indledtes en mere kontrolleret ledelse af bevægelsen i Sønderjylland.

Nordslesvigsk Manifest

Hvad der også gjorde den sønderjyske LS-bevægelse speciel, var dens forbindelse til det tyske mindretal og til den nazistiske bevægelse. Frits Clausen, der senere blev leder for de danske nazi-

LS-demonstrationen ved Jørgen Nissens gård i Stenderup den 5. april 1932 udviklede sig til en større konfrontation mellem politi og demonstrerende bønder. Foto: Museum Sønderjylland ISL – Lokalhistorie.

ster, deltog med flere ligesindede i Stenderupslaget og udgjorde en nazistisk fløj i det sønderjyske LS. Forbindelsen til mindretallet kom også frem i april 1933, da LS og tre andre sønderjyske protestbevægelser, Foreningen til Erhvervelse af tabte Hjem i Nordslesvig, Markhypotekforeningen og Foreningen af sønderjydske Marksparere, udsendte den af dr. Lorenz Christensen

skrevne pjece »Nordslesvigsk Manifest«. Lorenz Christensen kom fra Sønderborg og tilhørte det tyske mindretal. Han havde læst økonomi i Kiel og København og var i starten af 1930'erne mindretallets uofficielle økonomiske talsmand.

Hovedbudskabet i Nordslesvigsk Manifest var med Lorenz Christensens ord: »Vi nordslesvigske mænd og kvinder mener, at staten, efter alt at

dømme, i første række må gøres ansvarlig for den katastrofe, som har ramt os, og at Danmark må sætte alt ind på at råde bod på det her herskende økonomiske misforhold«. Hovedanklagen var, at den danske stat ikke havde ydet sønderjyderne tilstrækkelig økonomisk hjælp efter Genforeningen. Valutaomvekslingen i 1920 fra mark til kroner var foregået ved dagskurs på et tidspunkt, hvor den tyske markkurs var meget lav. Det reducerede den nordslesvigske formuebestand ganske kraftigt. Gennem Udligningskassen for Sønderjylland havde den danske stat stillet 58 millioner kr. til rådighed for de af krigen hårdest ramte, men det forslog som en skrædder i helvede, ifølge Lorenz Christensen. Lorenz Christensen havde ret i, at mangel på kapital var Sønderjyllands mest presserende økonomiske problem i mellemkrigstiden. Som omtalt blev der stiftet megen gæld i perioden 1920 til 1923 for at rette op på dette. Så kom kronestigningen, og prisfaldet på landbrugsvarer og gældsstiftelsen blev problematisk. Lorenz Christensen mente at kunne gøre sønderjydernes kapitaltab siden Genforeningen op til 300 millioner kr. Konklusionen på Nordslesvigsk Manifest var således, at den danske stat skyldte sønderjyderne 300 millioner kr. Manifestet var underskrevet af en række sønderjyske landmænd, danske såvel som tyske, der var medlemmer af LS og de øvrige medvirkende foreninger.

Nordslesvigsk Manifest blev præsenteret på et stort opsat møde på Apollo i Haderslev den 10. april 1933 med omkring 150 deltagere. Her

Dr. Lorenz Christensen, forfatter til Nordslesvigsk Manifest.
Foto: Museum Sønderjylland ISL – Lokalhistorie.

havde LS indbudt direktør Callø fra Sønderjyllands Kreditforening, der skulle svare på spørgsmål vedrørende den danske valuta- og kreditpolitik. På indbydernes vegne bød forhenværende gårdejer Bruhn fra Christiansfeld velkommen og udtalte håb om en rolig og salig diskussion. Det håb brast tidligt under forløbet, da Th. Kylling »rettede meget perfide ord mod direktør Callø«, som Hejmdal beretter. Det fik Lorenz Chris-

tensen til at kalde Kyllings udtalelser for »en topmålt skandale«, og han bad dirigenten fratage Kylling ordet. Først derefter kunne Lorenz Christensen fremlægge manifestet. I sit indlæg gik Lorenz Christensen til angreb på den danske finansverden og finanspolitik, hvis handlinger og udførelse havde hovedansvaret for den sønderjyske kreditnød. Og så måtte direktør Callø stå for skud for sin rolle i valutaspørgsmålet og for kreditforeningens udlånspolitik. Christensen sluttede sit indlæg med ordene: »For mig står det klart, at dersom Danmark ikke snart gennemfører en grundig sanering af de økonomiske forhold, mister det sin ret til grænselandet«.

At sønderjyderne havde været hårdt ramt af krisen var rigtigt, men at de økonomiske problemer udelukkende var den danske stats ansvar, og at staten skyldte sønderjyderne 300 millioner kr., var der ikke meget hold i. Som Callø efterfølgende gjorde opmærksom på, var forsømmelsen af landbruget under 1. verdenskrig og den tyske markkurs' fald i tiden op til Genforeningen et tysk ansvar, som den danske stat ikke havde andel i. Til gengæld havde den danske stat forsøgt at udbedre de tab, som krigen og inflationen havde påført sønderjyderne. Callø gjorde også forsamlingen opmærksom på, at den økonomiske krise ikke kun havde ramt Nordslesvig, men det meste af verden. Og så havde den danske Rigsdag i øvrigt vedtaget en ganske stor mængde kriseforanstaltninger til gavn for Sønderjylland i tiden efter Genforeningen, fremhævede Callø, der vidste, hvad han talte om. Som kreditfor-

eningsdirektør og medlem af Lånekassen for Sønderjyllands bestyrelse havde han aktivt medvirket i genopbygningen af Sønderjylland. Lånekassen for Sønderjylland, der i 1920 havde fået 10 millioner kr. til rådighed, havde i 1925 fået tilført ekstra 2 millioner kr. og i 1927 ekstra 8 millioner kr. Lånekassens formål var »at yde driftslån til handlende, næringsdrivende og landbrugere, der som følge af krigen, markens kursfald eller andre i forbindelse med ændringer i statstilhørsforholdet stående omstændigheder ikke råder over eller ad anden vej kan skaffe sig tilstrækkelig driftskapital til grundlæggelse eller opretholdelse af deres økonomiske virksomhed«. Lånekassen for Sønderjyllands bestyrelse, med blandt andre P.A. Callø, Martin Hammerich, H. Jepsen Christensen og J.P. Nielsen som medlemmer, fik status som rådgivende udvalg overfor regeringen og Rigsdagen i sønderjyske spørgsmål. Det var også Lånekassens fortjeneste, at Rigsdagen i februar 1927 vedtog at oprette Sønderjysk Hypoteklånepand, der med 20 millioner kr. til rådighed kunne yde lån i sønderjyske landejendomme imod en årlig rente på 5½ %. Dertil kom en række investeringer i den sønderjyske infrastruktur, herunder de sønderjyske veje og Sønderjyllands Højspændingsværk ved Aabenraa. Trods Callø's indlæg sluttede Apollo-mødet i Haderslev efter fire timers forløb med, at deltagerne vedtog en resolution, hvori der blev krævet »sanering til bunds« i Sønderjylland af den danske regering.

Som man kan læse andetsteds i denne bog var

det netop i april 1933, at den såkaldte Påskeblæst fandt sted. Efter Hitlers magtovertagelse i Tyskland krævede ledende nazister i Slesvig-Holsten en grænserevision. Det vakte mere end almindelig bekymring i Sønderjylland. Men det betød også, at LS' samarbejde med den hjemmetske Lorenz Christensen blev problematisk. Samarbejdet undergravede i manges øjne LS' legitimitet som politisk bevægelse. H.P. Hanssen havde få dage forinden kritiseret LS-ledelsen i dagbladet Politiken for at gå i ledtog med Lorenz Christensen, som han mente havde forbindelse til det nationalsocialistiske parti i Tyskland. LS var dermed blevet et grænsepolitisk redskab for det tyske mindretal og for Hitlers Tyskland, udtalte H.P. Hanssen. Denne udtalelse måtte LS-ledelsen imødegå, og Peter Nielsen udtalte sig på følgende måde om Lorenz Christensen på Apollo-mødet den 10. april: »Han anerkender grænsen, som den nu ligger, og jeg synes godt vi kan have en hjemmetsker, der ikke holder med de andre, til talsmand«. At Lorenz Christensen ikke holdt med de andre, skulle vise sig at være en misforståelse. Lorenz Christensens udtalelser på Apollo-mødet viste for det første, at hans anerkendelse af grænsen var betinget af en sanering til bunds. For det andet dannede Lorenz Christensen i august 1933, sammen med Wilhelm Deichgräber, partiet »Nordslesvigsk Front«. Den danske nazi-fører Frits Clausen udtalte i den forbindelse, at Nordslesvigsk Fronts program var et »særlesvigsk nazi-program«. Derefter afbrød LS samarbejdet med Lorenz Christensen. Det skulle

vise sig at være en klog beslutning. I 1935 skrev Lorenz Christensen bogen »Nordslesvig venter – Grænselandets økonomiske trængsler under det danske finansstyre«. Da havde nazismen og antisemitismen for alvor fået tag i Lorenz Christensen. Han konkluderede blandt andet: »Det er et livsspørgsmål for Nordslesvig, som det er et livsspørgsmål for hele Danmark, at bonden frigøres for det marxistisk-liberalistiske styre, for kapitalismens overtag, for jødevældets forbandelse«. Det kunne selv LS-bevægelsen ikke stå inde for. Men LS havde stadig stor opbakning i Sønderjylland efter udgivelsen af Nordslesvigsk Manifest. Det viste en aktion i sommeren 1933.

Mejeristrejken

Det sønderjyske LS foreslog i juni 1933, at LS iværksatte en landsdækkende mejeristrejke. Det fulgte landsledelsen op med et ultimatum til regeringen om, at hvis ikke LS' krav blev opfyldt inden den 20. august, ville alle mejerier og slagterier i landet blive standset, og mælken holdt tilbage. For at demonstrere alvoren bag ordene blev det besluttet at standse de sønderjyske mejerier den 23. juli 1933 som en forsmag på den landsdækkende aktion. Det lykkedes LS at foranstalte en afstemning om mejeristrejken i Sønderjysk Mejeriforening, hvor 184 repræsentanter stemte for aktionen, mens 32 var imod. Mejeriforeningen anbefalede dermed de sønderjyske landmænd at holde deres mælk tilbage fra mejerierne søndag den 23. juli 1933. LS arrangerede desu-

den et vagtværn på 10 mand i hvert sogn, kaldet Bondegarden, der skulle forhindre strejkebrydere i at levere mælk. LS-medlemmer, der leverede mælk, ville blive ekskluderet. Da det kom til stykket, stod 119 sønderjyske mejerier stille den 23. juli, mens 25 mejerier, heraf 19 andelsmejerier, opretholdt driften. Aktionen skulle kun foregå i Sønderjylland, men LS-ledelsen havde opfordret mejerier i hele landet til at bakke op om strejken. Det var der kun fire mejerier, der gjorde. Andre steder blev der samlet penge ind til de tvangsauktionsramte landmænd i Sønderjylland. På den måde var aktionen ikke nogen stor succes. Som flere aviser gjorde opmærksom på mandag den 24. juli, betød mælkestrejken i realiteten kun, at sønderjyderne leverede deres mælk til mejerierne mandag i stedet for søndag. Det betød praktisk talt intet i forhold til byernes mælkeforsyning, og aktionen havde på den måde ingen mærkbar effekt. Da det af LS udstedte ultimatum udløb den 20. august 1933, skete der da heller ingenting. Til gengæld havde mejeristrejken understreget Sønderjyllands særstilling indenfor LS-bevægelsen, og aktionen var, om ikke andet, med til at sætte Sønderjylland på den politiske dagsorden. Og selv om Nordslesvigsk Manifest og mejeristrejken var blevet mødt af en del kritik, var der stadig mange sønderjyder, der bakkede op om det på Apollo-mødet stillede krav om »sanering til bunds«.

På den baggrund arrangerede LS-formand Peter Nielsen et fællesmøde med Fælleslandboforeningen for Nordslesvig, husmandsforenin-

gen og kreditinstitutionerne, på Folkehjem i Aabenraa den 9. oktober 1933. På dette møde blev det vedtaget at fremsende en fælles udtalelse til statsministeren med krav om en rentesænkning og en gældssanering i Sønderjylland.

Hensigten med Peter Niensens initiativ var at styrke den moderate fløj i det sønderjyske LS og at opnå anerkendelse som egentlig interesseorganisation. Fælleslandboforeningen og husmandsforeningen var også nødt til at reagere på krisen for ikke at overlade initiativet til LS alene. Samtidig arbejdede flere sønderjyske rigsdagsmænd for en særlig sønderjysk gældssanering. I august 1933 havde Folketingets finansudvalg været på orienteringsrejse i Sønderjylland for at se på de sønderjyske kriseforhold. Det Konservative Folkepartis sønderjyske rigsdagsmænd, med redaktør Adolph Svensson i spidsen, havde siden 1931 også argumenteret for en gennemgribende gældssanering i Sønderjylland. Det var oprindeligt Svensson, der lancerede begrebet »sanering til bunds«. I november 1933 stillede Svensson forslag i Folketinget om, at regeringen nedsatte et særligt sønderjysk udvalg, der skulle undersøge de økonomiske forhold i landsdelen og foreslå løsninger på problemet.

Foranstaltninger af særlig karakter

Der var i både 1925 og i 1928 nedsat særlige sønderjyske udvalg, først »Realkreditkommissionen« og siden »Det sønderjyske Erhvervsudvalg«. Begge udvalg havde foretaget undersø-

Kort over strejkende mejerier den 23. juli 1933 (de sorte tre- og firkanter). Kun fire mejerier uden for Sønderjylland fulgte opfordringen om sympatistrejke. Fra Dansk Mejeribrug 1882-2000, s. 265.

gelser af de økonomiske og kreditmæssige forhold i Sønderjylland. Det konservative forslag var på den måde ikke skelsættende. Men det blev afvist af statsministeren, der ikke fandt det nødvendigt at foretage nye undersøgelser. »Vi afviser ikke hjælpeforanstaltninger, men vi afviser uberettigede og uansvarlige krav om erstatninger til 300 millioner kr.«, sagde Stauning med tydelig

henvisning til Nordslesvigsk Manifest, da det konservative forslag kom til første behandling i Folketinget den 24. november 1933. Først og fremmest gjaldt det om at få gennemført den for hele landet gældende kriselovgivning, der havde rod i Kanslergadeforliget i januar. Herunder den konvertering af landbrugets kreditforeningslån til lån med lavere rentefod, som ville være det første skridt til en bedring af forholdene, også i Sønderjylland, sagde Stauning.

Da forhandlingerne blev fortsat den 28. november kom det til flere skarpe meningsudvekslinger mellem de forskellige partier. Venstre ville heller ikke støtte det konservative forslag om nedsættelsen af et udvalg, men var til gengæld indstillet på, at der blev vedtaget en særlig gældssaneringslov for Sønderjylland. Nedsættelsen af et udvalg ville blot forsinke den proces. Det var imidlertid en udtalelse af Bent Holstein fra Venstre, der løb med opmærksomheden. Udtalelsen lød: »Aldrig siden Genforeningen har landsdelen været fjernere fra genforening end nu. Vi skal gå mellem 80 og 90 år tilbage i Danmarks historie, i det historiske spørgsmål Danmark-Sønderjylland, for at finde forhold, der er lige så urovækkende og skæbnesvangre, som de forhold, der i øjeblikket råder i Sønderjylland«. Holstein sluttede sit indlæg med at sammenligne statsministerens afvisning af en sønderjysk hjælpeforanstaltning med Novemberfatningens vedtagelse i 1863. Man var, med Holsteins ord, på vej til en katastrofe af samme omfang som krigen i 1864.

Det var skrap kost, Bent Holstein her serverede, og han blev efterfølgende skarpt kritiseret for at tage den nationale trussel i brug som begrundelse for en sønderjysk særordning. Holsteins partifælle, Christian Ernst Christensen fra Sønderborg, afviste i samme debat, at sønderjyderne nationalfølelse skulle være konjunkturafhængig. De skarpe reaktioner på Holsteins indlæg skyldtes også det forhold, at selve grænespørgsmålet siden 1920 var blevet »tabuiseret« af regering og Rigsdag og således aldrig blev omtalt som en udenrigs- eller indenrigspolitisk trussel i Rigsdagen. Der blev aldrig sat spørgsmålstejn ved grænsen, og Bent Holsteins udtalelse var et brud på denne uskrevne regel. Røret omkring Bent Holsteins udtalelse ændrede dog ikke ved, at det konservative forslag om et sønderjysk særudvalg ikke blev realiseret. I stedet indgik Venstre igen i et større kriseforlig med regeringen den 8. december 1933, udenom de Konservative.

Samme dag som forliget blev indgået, den 8. december 1933, indrykkede Venstres leder, Oluf Krag, et åbent brev til statsministeren i landets aviser. Her gjorde Krag rede for Venstres krav til et forlig. Som et afsluttende punkt stod der at læse: »Endelig betoner Venstre nødvendigheden af, at der under hensyn til de i den sønderjyske landsdel tilstedeværende ekstraordinære forhold snarest træffes foranstaltninger af særlig karakter til støtte for den befolkning, som er så hårdt ramt af krisen«. Venstre betingede sig således en sønderjysk særforanstaltning for at indgå i et forlig. Det betød dog ikke, at betingelsen skulle

opfyldes i det indeværende forlig, hvad det heller ikke blev. Forliget mellem regeringen og Venstre, der blev indgået den 8. december 1933, var en udløber af Kanslergadeforliget og indeholdt flere af de i Staunings hjem aftalte indgreb. Forliget indeholdt en kornordning, en kødordning og en smør- og margarineordning, der alle satte priserne på de pågældende landbrugsvarer op, til gavn for landbruget. Samtidig blev der iværksat en svineeregulering, hvorved svinebestanden og slagtingerne skulle reguleres og begrænses for også her at sikre højere priser. Venstre havde til gengæld accepteret regeringens forslag om at forlænge arbejdsløshedsunderstøttelsen til 1. maj 1934 for folk, der havde opbrugt deres berettigede understøttelse. Forliget indebar også, at der skulle fordeles kød og margarine til de arbejdsløse for et beløb på 9 millioner kr. De trængte kommuner fik dertil et ekstra tilskud på 2 millioner kr. Mest bemærkelsesværdigt var Venstres accept af indkomstkattens forhøjelse med 10 %. Venstre var nødtvungent gået med til denne éngangs skatteforhøjelse som en finansiering af de øvrige ordninger. Det forhindrede ikke de Konservative i at kritisere denne del af forliget særligt skarpt. Endelig blev konverteringsloven, som aftalt i Kanslergadeforliget, gennemført. Det betød, at landbrugets kreditforeningslån skulle konverteres til lån med en lavere rentefod. For Sønderjyllands Kreditforenings vedkommende betød det, at 4.666 lån til et samlet beløb på 100 millioner kr. blev konverteret fra 4½% obligationslån til 4% obligationslån. Det svarede til 57% af

det samlede udlån og var det største beløb, der blev konverteret i en enkelt kreditforening. Det var endnu et tegn på den særlige kreditmæssige situation i landsdelen. Samtidig blev der nedsat et udvalg, der skulle se på landbrugets gældsforhold generelt. Det var således ikke tale om et sønderjysk særudvalg, men om et landsdækkende udvalg. Som et sidste punkt i forliget var regeringen og Venstre blevet enige om at udtale, »at der snarest bør træffes foranstaltninger af særlig karakter til støtte for den sønderjyske befolkning, der er så hårdt ramt af krisen«.

Den sønderjyske rentelepelseslov

Det fulgte statsminister Stauning op med en rejse til Sønderjylland i slutningen af december 1933. Her havde han en samtale med amtmand for Aabenraa Amt, Kresten Refslund Thomsen, som regeringen ofte spurgte til råds. Kresten Refslund Thomsen, der også sad i Lånekassen for Sønderjyllands bestyrelse og i 1925-26 havde stået i spidsen for den sønderjyske realkreditkommission, havde sammen med P.A. Callø i november 1933 henvendt sig til regeringen med et specifikt forslag til en »foranstaltning af særlig karakter«. Forslaget gik ud på at iværksætte en rentelepelse for 2.-prioritetslån i sønderjyske landejendomme og for lån ved Lånekassen for Sønderjylland på 2 %. Refslund Thomsen fremlagde igen forslaget for statsministeren, der var positivt indstillet overfor ideen. I februar-april kom forslaget om lempelser for visse lån til søn-

Slesvigsk Parti fiskede i røre vande op til folketingsvalget i november 1932 med valgplakater som denne, og foreslog et nordslesvigsk »Wirtschaftsanschluss an Deutschland« som løsning på de økonomiske problemer.

derjyske landbrugere til forhandling i Folketinget. Redaktør A. Svensson benyttede endnu engang lejligheden til at kræve sanering til bunds gennem en erstatning til det sønderjyske landbrug på 40 % af 1.-prioritetslånene, uden dog at kunne samle flertal for synspunktet. Heller ikke

det konservative forslag om 5 millioner kr. til offentlige arbejder i Sønderjylland kunne samle flertal. Til gengæld fik Venstre udvidet det oprindelige forslag til også at gælde håndværkere, handlende og fiskere. Dermed blev renten af statslån ydet af Lånekassen for Sønderjylland, Sønderjysk Hypoteklånefond og Erhvervenes Lånefond og de såkaldte realkreditlån nedsat fra 5 % til 3 % i to år for sønderjyske landbrugere, håndværkere, handlende og fiskere. Derudover blev der, også på Venstres forslag, gennem Lånekassen for Sønderjylland stillet midler til rådighed, hvoraf der kunne ydes rentetilskud for prioritetslån i sønderjyske landbrugsejendomme, ydet af banker, sparekasser og andelskasser. Rentelempelsesloven blev sat i kraft den 16. maj 1934 og gjaldt med tilbagevirkende kraft fra den 1. januar 1934.

Callø skrev i 1945 om rentelempelsesloven: »Den sønderjyske rentelempelse var ikke blot en økonomisk, men også en politisk nødvendighed. Hvis det var kommet til det store skred, ville det have haft uoverskuelige følger i både almenpolitisk og nationalpolitisk henseende. Det er et spørgsmål, om det danske styre i Sønderjylland havde kunnet tåle en sådan belastning«. Det var måske nok en lovlig stor betydning at tillægge loven, men der er ikke tvivl om, at rentelempelsen gav mange sønderjyske erhvervsdrivende et tiltrængt økonomisk pusterum. Politisk set var det formentlig også af en vis betydning, at der efter den megen debat om Nordslesvigsk Manifest og sanering til bunds i Sønderjylland kom et

politisk-parlamentarisk svar i form af rentelempelsesloven.

Rentelempelsesloven skulle vise sig at blive den sidste større sønderjyske særlov i en lang række af sønderjyske særlove vedtaget siden Genforeningen. Langt flere end man i 1920 havde forestillet sig var nødvendigt. Dermed afsluttede loven på sin vis et kapitel i den sønderjyske historie, kapitlet om Sønderjyllands genopbygning efter Genforeningen og landsdelens integration i den danske økonomi. Det betød ikke, at landsdelens økonomiske genvordigheder var overvundet. Men i skyggen af den landsdækkende krise og af den nazistiske trussel fra syd, der fra 1933 og frem til maj 1945 hvilede på hele småstaten Danmark, fortonede de sønderjyske særproblemer sig efterhånden noget.

Den nazistiske trussel betød samtidig, at afstanden mellem de øvrige politiske modstandere blev mindre. Et tydeligt eksempel på dette så man i Sønderjylland i maj 1934, da kreditforeningsdirektør Callø blev anmodet om at tale ved et LS-delegeretmøde på Folkehjem i Aabenraa. Callø takkede i første omgang nej, men blev overtalt af LS' formand Peter Nielsen. Callø gjorde på mødet rede for Sønderjyllands Kreditforenings udlåns- og inkassopolitik, og endte med at høste bifald fra de omkring 400 delegerede. LS' formand Peter Nielsen takkede hertil Callø for foredraget, som han betegnede som »LS-snak fra A til Z«. Det var på sin vis også et politisk forlig. Syv dage senere modtog LS' formand Peter Nielsen et mistillidsvotum af »110 førende natio-

nalsocialister og medlemmer af LS«, der forlangte formandens øjeblikkelige afgang. I modsat fald ville de nazistiske medlemmer melde sig ud af organisationen. Det var den danske nazistfører Frits Clausen, der stod i spidsen for aktionen, og baggrunden var utilfredshed med Peter Niensens forhandlingskurs, der var kommet til udtryk med invitationen af Callø til delegeretmødet. Det lykkedes ikke Frits Clausen at samle flertal bag mistillidserklæringen, og i stedet meldte Frits Clausen sig ud af LS. Til Frits Clausens ærgrelse var antallet af LS-medlemmer, der fulgte ham, særdeles beskedent. Til gengæld slap Peter Nielsen af med sine værste kritikere og de nazistiske medlemmer af LS. Det styrkede hans position i LS og den forhandlingslinie, han havde indledt.

1933

Året 1933 var et turbulent år i Europa, i Danmark og i Sønderjylland. I Danmark sluttede det, som det begyndte, med et politisk kriseforlig mellem regeringen og Venstre. I betragtning af det økonomiske og politiske pres, der lå på både regeringen og Venstre, var det ganske modigt af begge parter at indgå et forlig i en tid, hvor mod-

sætningerne mellem land og by ellers var trukket ganske skarpt op. Det var netop denne politisk-parlamentariske ansvarlighed, der var særegen for krisens forløb og håndtering i Danmark.

For Sønderjyllands vedkommende var 1933 også et turbulent år. Magtovertagelsen i Tyskland skabte på ny ængstelse og uro i grænselandet. Men 1933 var også et vendepunkt for Sønderjylland. 1933 blev det sidste år, hvor Sønderjylland kunne hævde sin økonomiske særstatus som genforenet landsdel. Rentelempelsesloven, der var den konkrete udløber af »sanering til bunds«-debatten, var den sidste større sønderjyske særlov på det økonomiske område. Det betød dog ingenlunde, at krisetiderne var ovre. Men efter 1933 var hele Danmark under økonomisk og politisk pres. Mørke skyer trak op over landet og lettede først 12 år senere, i maj 1945. For sønderjyderne var der heller ikke tale om nogen udpræget økonomisk eller politisk lettelse efter 1933. Rentelempelsesloven til trods forblev det sønderjyske landbrugs gældssituation kritisk nogle år frem i tiden. Truslen fra syd blev også særlig synlig i Sønderjylland, ikke mindst på grund af det tyske mindretals gradvise nazificering i 1930'erne. På den måde var 1933 kun en forsmag på, hvad der ventede.

Danmarks National-Socialistiske Arbejder-Parti – DNSAP

Af René Rasmussen

Danmarks National-Socialistiske Arbejder-Parti, DNSAP, blev stiftet i København i november 1930 af Cay Lembcke. Cay Lembcke var en kendt skikkelse på den yderste højrefløj i København. Han havde allerede i løbet af 1920'erne stiftet adskillige halv- eller helfascistiske partier, der dog alle havde det til fælles, at deres levetid kun blev kort. Den direkte anledning til stiftelsen af DNSAP var formentlig Adolf Hitlers valgsejr ved det tyske rigsdagsvalg i september 1930. Her fik NSDAP over 18 % af stemmerne, stormede frem fra 12 til 107 mandater – og blev med ét slag Tysklands næststørste parti. Hitler havde tilsyneladende fat i noget rigtigt, som det måtte være værd at efterligne. Så det gjorde Cay Lembcke. Han kopierede – med ganske få ændringer – NSDAP's »uforanderlige« 25-punkts-program.

Det stiftende møde i DNSAP fandt sted den 16. november 1930 i Grundtvigs Hus i København. Mødet samlede fem deltagere. Men det var også tilstrækkeligt til enstemmigt at kåre Cay Lembcke til partiets »Fører«. En række møder i København i den følgende tid endte i tumulter, når kommunister skabte uro og forsøgte at opløse møderne.

To måneder efter partistiftelsen blev det første møde i Sønderjylland holdt. Partistifteren havde fået det råd først og fremmest at agitere flittigt i Sønderjylland, hvor landbrugskrisen kradsede særligt hårdt, hvor utilfredsheden var stor – og hvor der derfor måtte være særlig lydhørhed over for et protestparti som DNSAP. Turnéen blev indledt den 16. januar 1931 i Sønderborg. Blandt tilhørerne var lægen i Bovrup, Frits Clausen.

Frits Clausen har i sine erindringer selv fortalt, at han ikke havde hørt om begrebet »nationalsocialisme«, før hans kone henledte hans opmærksomhed på annoncen for det møde, som Cay Lembcke ville holde i Sønderborg. Frits Clausen fortæller også, at han kun dukkede op, fordi han havde hørt, at Cay Lembcke skulle være »en skør rad«. Det sidste er muligvis rigtigt. Men det første er nu temmelig usandsynligt, for nationalsocialismen var blevet heftigt diskuteret i dagspressen siden Hitlers store valgsejr i Tyskland, ikke mindst i Sønderjylland.

Cay Lembcke nåede i Sønderborg to ting, før en flok kommunister splittede mødet: Han nåede at præsentere sit partiprogram, og han nåede at afsløre sin afgrundsdybe uvidenhed om

Cay Lembcke var kendt som medstifter af spejderbevægelsen i Danmark. Han stillede ved folketingsvalget i 1924 op for Det radikale Venstre i Østre Storkreds, men gled hastigt ud på den alleryderste højrefløj. Lembcke stiftede i 1930 DNSAP, hvis første fører han blev.

forholdene i Sønderjylland. Mødet endte i tumult, og både Cay Lembcke og Frits Clausen søgte ly i en nærliggende restaurant. De to faldt i snak, og Frits Clausen indbød med den for ham sædvanlige, store armbevægelse Cay Lembcke til at bo hos sig i Bovrup under resten af sin fore-

dragsturné. Cay Lembcke var klog nok til at indse, at han havde behov for Frits Clausens særlige kendskab til sønderjyske forhold. Sammen kørte de to rundt til flere møder i Sønderjylland i Clausens gamle, bulede Chevrolet.

Nationalsocialisme appellerer ikke så meget til den politiske fornuft som til de irrationelle følelser. For en søgende sjæl som Frits Clausen kom nazismen som en åbenbaring. Frits Clausen var medlem af Det konservative Folkeparti. Men han havde længe været på kollisionskurs med partiet på det forsvars- og socialpolitiske område, og han var med tiden kommet til at nære en dyb mistillid til hele det ineffektive parlamentariske »system« med bengnavende levebrødspolitikere, der ikke havde øje for helhedens vel, men i stedet meledede egne kager og for længst havde mistet enhver gnist af idealisme – hvis de da nogen sinde havde haft nogen. Lembcke tilbød et klart alternativ: Et effektivt ledelsessystem, en lidenskabelig national idealisme, et stærkt militært forsvar og en social politik med ansvar for de svageste stillede. Hertil kom for Frits Clausen muligvis også politiske ambitioner, som ikke lod sig opfylde hos de konservative. Men det kunne de måske i et nyt parti som DNSAP.

De nye partimedlemskort var lige blevet trykt, så Frits Clausen fik medlemsnummer to. Nr. ét fik Frits Clausens kone, Ebba. Frits Clausen blev af partiføreren udnævnt til distriktsleder i Sønderjylland. Frits Clausen kastede straks sin rastløse energi ind i arbejdet for det nye parti. Det havde han et vist held med, for der viste sig at

være en pæn grobund for de nye tanker i Sønderjylland. Det skyldtes især landbrugskrisen, der førte til en bølge af fallitter og tvangsauktioner. De desperate bønder organiserede sig i Landbrugernes Sammenslutning (LS), der fik særlig stor tilslutning i Sønderjylland. I Sønderjylland havde man endvidere tradition for yderligtgående krisebevægelser, og LS blev her i ganske særlig grad radikalt i sine udtryksformer.

Frits Clausen turnerede i 1931-1932 Sønderjylland tyndt for at gøre propaganda for sit nye parti. Bl.a. markerede DNSAP sig ved en lang række demonstrationer mod tvangsauktioner over landbrug. Partiets temmelig højroastede kritik rettede sig først og fremmest mod »systemet«, forstået som det parlamentariske demokrati og lånekapitalen. DNSAP holdt møder sammen med LS og var en tid lang ved at sætte sig på bevægelsen, inden det lykkedes for LS-formand Peter Nielsen-Refsø at få fastslået, at LS-bevægelsen var upolitisk.

I begyndelsen blev de nazistiske møder besøgt af både dansk- og tysksindede. Men senere skiltes de dansksindedes og tysksindedes nazisters veje – på spørgsmålet om, hvor grænsen skulle gå: Ved Kongeåen eller ved Ejderen? Lærer Chr. Stenz har berettet om et sådant dansk-tysk, nazistisk møde i Schützenhof i Tønder i forbindelse med folketingsvalget i november 1932. Frits Clausen optrådte som dirigent og Cay Lembcke – »en lille tyksak i brun skjorte« – var hovedtaler. En række kendte og ukendte danske nazister var med, herunder historikeren Ejnar Vaaben og

DNSAP's SA-kampsang var en dansk oversættelse af »Horst Wessel Lied« (»Die Fahne hoch!«). På de første møder blev denne danske version ofte overdøvet af den originale, tyske, som publikum kendte bedre.

Løft Fanen højt! Slut op i vore rækker!
S.A. gaar paa med sikre, faste skridt.
: Kam'rater frem! De sløvede vi vækker,
Vaj Hagekors i Norden vidt og bredt! :

Nu Vejen fri for vore Batailloner!
Fri Bane for vor Stormafdelingsmand!
: Der under Hagekorset samles Millioner,
Det Tegn alene os forene kan :

Til Kamp og Sejr! Nu Lurene de gjalder,
For Hjemmets Arne staar den haarde Strid.
: Kæmp indtil Lænkerne om nok så stærke falder;
Saa at vi alle, alle blive fri :

Løft Fanen højt! Slut op i vore rækker!
S.A. gaar paa med sikre, faste skridt.
: Kam'rater frem! De sløvede vi vækker,
Vaj Hagekors i Norden vidt og bredt! :

Den danske oversættelse af »Die Fahne Hoch!«. »Horst Wessel Lied« var partiets officielle slagsang. Oversættelsen var foretaget af Frits Clausen selv.

pastor Anders Malling fra Brøns, der indtil sin udmeldelse i 1936 forlenede partiet med et skær af respektabilitet – i hvert fald på det kulturpolitiske område. Salen var fuld – og mange tilhørere var iført brune skjorter. Mødet blev afsluttet med afsyngelsen af Horst Wessel-sangen: »Nogle få – deriblandt pastor Malling og Frits Clausen, prøvede at synge den danske oversættelse, men blev overdøvet af stort set resten af forsamlingen med den originale tyske tekst«, fortæller Christian Stenz.

Det var ikke så ligetil at oversætte og omplante nationalsocialismen til danske forhold. For uanset hvordan man end vendte og drejede bevægelsen, så var den nu engang tysk. Det skulle blive et kronisk forklaringsproblem for DNSAP. En tilhører på et møde i Kollund i 1933 bemærkede, at nationalsocialismen jo i bund og grund var en tysk bevægelse, og om Frits Clausen ikke forsøgte at sætte sig på to stole, når han prøvede at gøre en tysk bevægelse dansk? Hertil svarede Frits Clausen, at hans bagdel var bred nok til at sidde på to stole på én gang! Bemærkningen morede forsamlingen – men gav ikke spørgeren svar på det meget væsentlige problem, om det nu også lod sig gøre at forene nationalsocialisme med dansk nationalfølelse.

DNSAP-højborge i Varnæs-Ullerup og Toftlund

Lige syd for grænsen bragede nazismen frem. Ved rigsdagsvalgene i sommeren 1932 fordob-

lede NSDAP igen sit stemmetal og blev nu det største parti med 236 mandater. NSDAP opnåede sit bedste resultat i Slesvig-Holsten. Her fik nazisterne 51 % mod 37 % i Tyskland som helhed. Hvis man ser isoleret på stemmetallet i Sydslesvig, så fik nazisterne endog 62 %. Det var den højeste tilslutning noget sted i Tyskland – og det var lige syd for den landegrænse, der var blevet trukket blot tolv år tidligere.

Den første store opgave, som DNSAP stod over for, blev folketingsvalget i november 1932. Partiet kunne ikke samle de 10.000 underskrifter, som var nødvendige for at stille op til Folketinget. På Sjælland opstillede man løsgængere, men i Sønderjylland kunne DNSAP stille op som parti på grund af de særligt lempelige regler, der gjaldt her af hensyn til det tyske mindretal. Men valget blev en stor skuffelse for DNSAP. I Sønderjylland samlede man kun i alt 757 stemmer, svarende til 1 %. Heraf faldt de 576 (altså mere end $\frac{3}{4}$) på Frits Clausen personligt! Løsgængerne på Sjælland fik tilsammen blot 271 stemmer. Folketingsvalget cementerede Frits Clausens position i partiet: Han var en værdifuld mand, både i kraft af sin energi og arbejdsevne, og i kraft af sin lokalt forankrede, folkelige popularitet. Frits Clausen trak først og fremmest stemmer tæt på sin bopæl: I Bovrup, Felsted, Varnæs og Ullerup.

En anden dansk-nazistisk højborg i Sønderjylland var Toftlund. Her lå partiets trykkeri med partimedlem Axel Lyngby-Jepsen som leder, og her var en anden læge, Aage Lauesgaard, en dri-

vende kraft. Han finansierede et såkaldt gruppeudlånsbibliotek, der havde yngre, idealistiske nazister på lønningslisten. Biblioteket gav de unge nazister en beskedent løn og satte dem i stand til at koncentrere kræfterne om at gøre propaganda for den nye, store idé. Aage Lauesgaards nazister hørte dog til den Ejnar Vaabenske fløj af dansk nationalsocialisme. Fynboen Ejnar Vaaben, der havde rejst i Tyskland og været national-socialist længe før Lembcke opdagede bevægelsen, var kun i perioder allieret med DNSAP. Ofte stod den stærkt dansk-nationale Ejnar Vaaben i et oppositionsforhold til Frits Clausens DNSAP, først og fremmest på grund af Frits Clausens særlige læggen vægt på det slesvigske, hvilket gjorde ham nationalt suspekt i Ejnar Vaabens øjne.

Påskeblæsten

I januar 1933 kom Hitler til magten i Tyskland. Det førte bl.a. til, at slesvig-holstenske nazister med borgmesteren i Eckernförde og formanden for Schleswig-Holsteiner Bund, Wilhelm Sievers og landdagsmand, pastor i Viöl Johann Peperkorn, NSDAP's særlige sagkyndige i de slesvigske spørgsmål, i foråret 1933 iværksatte et verbalt frontalangreb på grænsen, som i bombastiske vendinger krævedes flyttet mod nord – den såkaldte »Påskeblæst«. Påskeblæsten havde navnlig til formål at vinde det tyske mindretal i Nord-slesvig for nationalsocialismen – vel at mærke for den tyske nationalsocialisme! Pastor Peperkorn

forlangte derfor, at alle tysksindede nordslesvigere inden den 15. april 1933 skulle være udmeldt af DNSAP, for, som han erklærede: »En tysk socialdemokrat står os tusind, ja hundrede tusind gange nærmere end en dansk nationalsocialist!« Peperkorn forlangte desuden en klar stillingtagen til grænsen fra Frits Clausens side.

Påskeblæsten blev derfor straks et problem for DNSAP på flere planer. Partiets ubestridte leder i Sønderjylland, Frits Clausen, blev nødt til at forholde sig til slesvig-holstenernes meget konstante trussel mod grænsen, som måtte afvises klart, hvis han ikke skulle gøre sig umulig i danske nationalistes øjne. Men nok så vigtigt var forholdet til de nationalt indifferente (de »blakkede«) og det tyske mindretal, over for hvem han gerne holdt en dør på klem, og som han derfor helst ikke ville skræmme væk med en alt for bombastisk, dansk-national fremtræden. Det var et vanskeligt kunststykke, der i sandhed krævede fysik til at sidde på to stole på én gang!

Frits Clausen svarede Peperkorn på et stort møde i Toftlund den 7. april 1933. På Frosch' Hotel marcherede en uniformeret Frits Clausen i spidsen for 25 brunskjorter ind i en sal, der var fyldt til trængsel. 300 mennesker var kommet for at høre ham. Efter at have kommanderet »venstre om!« og »rør!« til sine folk, besteg han talerstolen, som brunskjorterne herefter tog opstilling omkring.

Frits Clausen indledte med at udtale sin glæde over Hitlers nylige magtovertagelse i Tyskland. De danske nazister undte nemlig det tyske folk

mulighed for national genrejsning. Frits Clausen sammenlignede Hitler med Martin Luther: Hans idé kunne ikke blot redde Tyskland, men »alle folkeslag af nordisk-germansk kultur«. Til gengæld var han bedrøvet over pastor Peperkorns udtalelser i Eckernförde. Men de skyldtes ifølge Frits Clausen, at pastor Peperkorn helt havde misforstået nazismen! Den bestod nemlig ifølge Frits Clausen ikke i had til andre, men derimod i kærlighed til eget folk; »Vorherre bevare os for den slags nazisme, som kun pønser på krig over grænserne«, erklærede han. Og det var jo et fromt ønske.

Pastor Peperkorn havde efterlyst Frits Clausens klare stillingtagen til grænsespørgsmålet. Men det spørgsmål snakkede han behændigt uden om: »Jeg har ofte udtalt mig om mit hjemlands skæbne, og jeg kender de rævestreger, som forsøges for at få mig til at sige, at vi skal flytte grænsen mod syd eller mod nord«. Men det var slet ikke det afgørende, for Hitler var ifølge Frits Clausen helt sikkert af en anden mening end Peperkorn: »Vor styrke består i, at vi vil bygge bro mellem ting, der hører sammen«, erklærede han. DNSAP agtede nemlig ikke at »klæbe Dannebrog uden på (slesvigske, forf.) landsmænd, der ikke havde det i hjertet«, og derfor burde Peperkorn heller ikke plante (det tyske, forf.) flag på den anden del af Slesvigs befolkning. Der fandtes ganske vist sønderjyder, der spekulerede i at blive tyske for studenes skyld, sagde Frits Clausen – tidligere tiders vigtige studeeksport til det tyske marked var blevet afbrudt af den nye

grænse, hvilket havde kostet mange landmænd dyrt. Men »Hitler vil ikke have stude, han vil have nordiske mænd, som ikke kan købes for stude«. Det var derfor uværdigt at bruge den slags økonomiske argumenter i nationalitetskampen i Sønderjylland. I stedet for at opildne til indbyrdes had, således som Peperkorn gjorde, agtede DNSAP at forsone danske og tyske og »være en bro for nye kulturværdier. Hil Norden! Hil Hagekorset!« Talen hilstes med bifald. Den var klar nok i sin afvisning af pastor Peperkorn. Men det vil være synd at sige, at den havde skabt større klarhed om Frits Clausens egen stilling i grænsespørgsmålet.

Den næste taler på mødet i Toftlund var den tysksindede Wilhelm Deichgräber, der endnu på dette tidspunkt arbejdede tæt sammen med Frits Clausen. Også Deichgräber forsøgte at nedtone spørgsmålet om dansk eller tysk. Den virkelige fare var ifølge Deichgräber »statssocialismen og renteslaveriet. I denne kamp må vi kaste spørgsmålet dansk-tysk over bord. Vi er af samme stamme, vi kan kun stige sammen eller gå til grunde sammen. Man skal ikke forsøge at drage skillelinjer imellem os«. Fjenden var »højfinanssen« i »jødereden« København – og »konkursforvalteren J.P. Nielsen«, den socialdemokratiske folketingsmand fra Dynt ved Broager. Og Deichgräber fortsatte: »Om vor fremtid skal leves under Dannebrog eller det sort-hvid røde flag ved jeg ikke, men det skal foregå under hagekorset!« Det sort-rød-hvide flag var det tyske rigflag.

Program for DNSAP-årsmøde i Toftlund, 1933. Årsmødet i Toftlund var iscenesat ned til mindste detalje og skulle demonstrere, hvad DNSAP formåede at organisere.

Denne bemærkning afstedkom dog fyråb fra salen. Det var tydeligvis ikke ligegyldigt for alle tilhørere, hvor grænsen skulle ligge, og det var heller ikke ét fedt, om man var dansk eller tysk. Den slesvigske forbrødring kunne også føres for vidt. Frits Clausen var i den efterfølgende diskussion nødt til at markere sit fra Deichgräber afvi-

gende standpunkt ved højlydt at bifalde en indlægsholder fra salen, tilmed en radikal, der udtalte sin tak til Danmark for den økonomiske støtte, det havde ydet til Sønderjylland. Der var helt tydelige revner på langs af nationale skel inden for DNSAP, uanset hvor meget Frits Clausen end forsøgte at tale dem ned. Deichgräber vedblev da heller ikke længe at være Frits Clausens partifælle. Han var medlem af DNSAP 1932-34, men gik derefter over til den hjemmetyske nazisme, først til Jep Nissens NSAN og siden i 1935 til NSDAP-N, hvor han stillede op over for pastor Schmidt-Vodder til folketingsvalget – og tabte knebent.

Spørgsmålet mellem dansk og tysk vedblev at være et problem for partiet. I pjecen National-socialistiske Tanker til Det slesvigske Spørgsmål, der udkom i sommeren 1933, greb Frits Clausen tilbage til »urgamle« nordiske forestillinger, mens det var så som så med klare, konkrete standpunkter. Budskabet var, at alle slesvigere (nord og syd for grænsen) var af samme nordiske rod og blod, hvad enten de *for tiden* følte sig danske eller tyske, og at årsagerne til det indbyrdes uvenskab mellem dansk- og tysksindede skulle søges i dynastiske forviklinger forårsaget af uansvarlige »førere« (altså hertuger og konger), samt liberalismens skurkagtige idé. Grænsen mellem dansk og tysk gik i Slesvig igennem det enkelte menneske, »thi dansk og tysk er ikke modsætninger, men kun forskellige udtryksformer for de anlæg, der uløseligt er bundne til det blod, der har virket kulturfrembringende såvel i de tyske folke-

stammer som i de danske, skandinaviske og andre germanske stammer«. Det ville derfor være DNSAP's opgave gennem nationalsocialismens idé atter at forbrødre de to folk. Men selve den *geografiske* grænse nævntes i pjecen ikke med et ord! Mellem linjerne kan man dog skimte, at hele Slesvig efter Frits Clausens opfattelse i sin oprindelse var kernedansk. Men det var fortsat vigtigt for Frits Clausen at holde en dør på klem til de tysksindede landsmænd – de skulle nemlig på længere sigt genvindes for danskheden.

Uniformsforbuddet

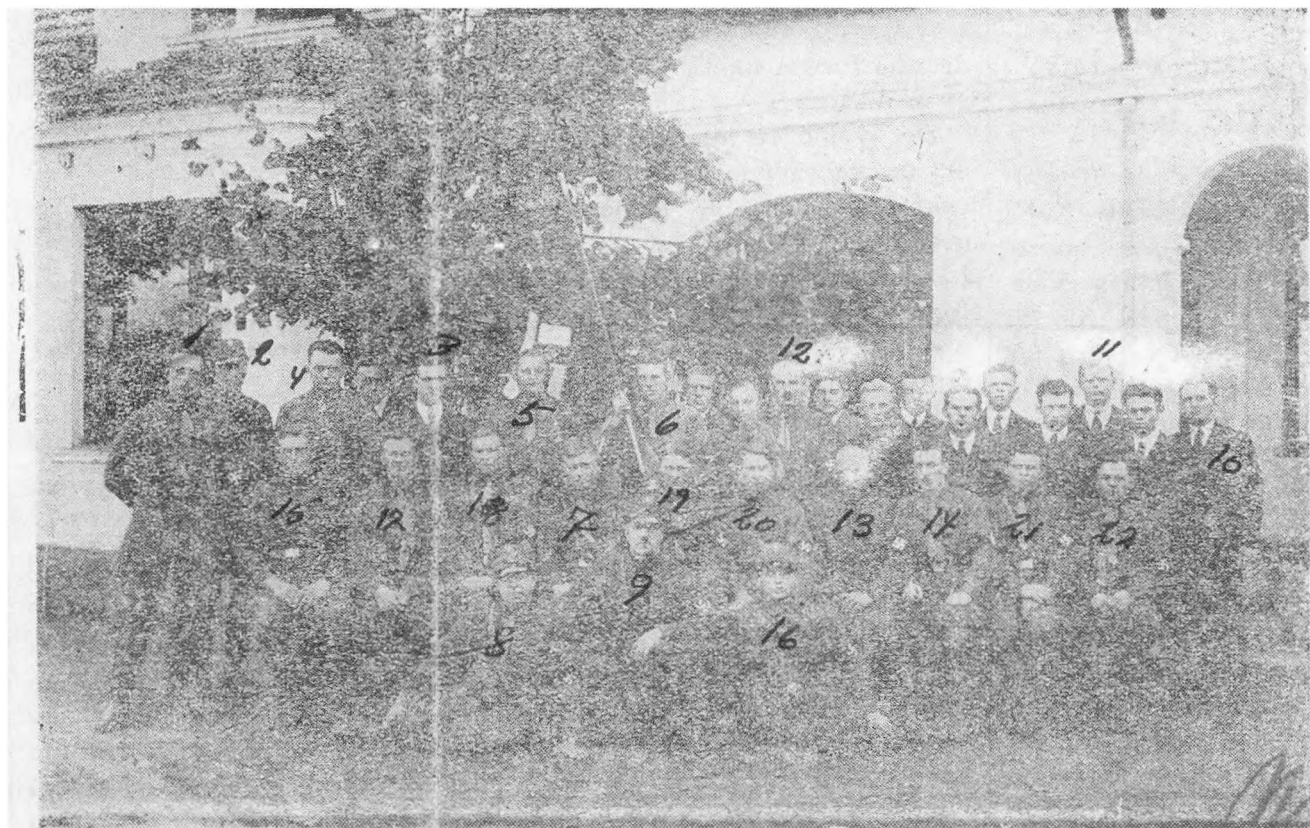
Grænsespørgsmålet var ikke det eneste problem, som Frits Clausen havde at slås med i foråret 1933. Netop som Påskeblæsten brød løs i april 1933, udstedte den danske rigsdag en lov imod uniformerede politiske korps. Det skete for at dæmme op for den tiltagende politiske vold mellem de forskellige partiers ungdomsorganisationer og ramte altså også DNSAP. Uniformsforbuddet var en alvorlig streg i regningen for et parti, der ikke så meget havde det i programmet som i tøjet. Uden uniformer var det svært at opnå den rette stemning til partimøder og til offentlige møder. DNSAP forsøgte derfor at omgå dette forbud, men det havde loven taget højde for: Man kunne ikke alene straffes for at have båret uniform, men også for at have båret »beklædningsgenstande, der må sidestilles dermed« – altså bæltter, spænder, kasketter eller emblemer. Arkiverne fra de sønderjyske politikredse er fulde

af politirapporter, hvor danske og tyske nazister har fået konfiskeret uniformer eller uniformsdele.

Et helt særligt kup gjorde politiet i november 1933. I anledning af Frits Clausens 40 års fødselsdag blev der den 5. november 1933 holdt nationalsocialistisk fest på SA-Hjemmet i Bovrup. »Bovrup Storm« tog fuldt uniformerede opstilling i haven, hvor de blev fotograferet til partiets ugeblad National-Socialisten. Bladet blev i øvrigt redigeret af Frits Clausen selv. Billedet blev trykt i nummeret for søndag den 26. november 1933. Det skulle senere få afgørende betydning.

Ugen efter festen blev der den 12. november 1933 holdt et offentligt møde på Harald Johansens Gæstgivergård i Bovrup. Her opførte lokale DNSAP-kræfter en række »tableauer«, der stillede den nuværende demokratiske råddenskab over for det sunde samfund, som DNSAP agtede at indføre. Tableauerne var temmelig sikkert skrevet af partiføberen selv, der allerede i 1920'erne havde været en flittig dilettant, både som skuespiller og som tekstforfatter. Også her optrådte medlemmerne af »Bovrup Storm«, både uniformeret som de gode nazister, der ryddede op i råddenskab, men også i andre forklædninger.

Men den demokratiske danske stat var på tæerne: Uniformerne var blevet båret synlige for offentligheden og var derved at opfatte som en overtrædelse af uniformsforbuddet. I alt 19 personer blev anklaget. Under den følgende retssag

Bovrup storm fotograferet til Dr. Clausens Fødselsdag.

Desuden Organisationsleder Jessen, Bovrup; Hans Jørgensen, Varnæs; og Købmand Jørgensen, Gimlinge

Dr. Erik Clausen's Fore

Bovrup Storm i National-Socialisten, november 1933. Denne fotoopstilling blev anvendt som bevismateriale i retssagen mod 19 medlemmer af Bovrup Storm for overtrædelse af uniformsforbuddet. Foto: Gråsten Politis arkiv, Landsarkivet for Sønderjylland.

forsvarede flere af de anklagede sig med, at uniformsgenstandene dels var båret på privat grund og dels som led i en teaterforestilling; en enkelt afviste bestemt, at han under opførelsen af tableauerne havde båret SA-uniform. Han havde

nemlig været udklædt som jøde! I februar 1934 blev 17 af de anklagede fundet skyldige. De blev idømt bøder på 10 og 20 kroner og fik konfiskeret deres uniformsgenstande.

Partivirksomhed

Meget af Frits Clausens tid, både som distriktsleder og senere som partifører, gik med offentlige politiske møder i landsdelens kroer og forsamlingshuse. Først sent på året 1933 begyndte politiet mere systematisk at overvåge møderne, og man må derfor et stykke ind i 1934, hvis man skal give et dækkende billede af det politiske liv i en sønderjysk politikreds. Politimesteren i Toftlund begyndte den 30. oktober 1933 at føre en »dagbog« over politiske møder i politikredsen. I tidsrummet fra 30. oktober 1933 og indtil vintrens møder begyndte at ebbe ud i marts 1934 så den politiske aktivitet i kredsen ud som anført på s. 87. Som det fremgår, var DNSAP's mødeaktivitet høj og deres møder betydeligt mere velbesøgte end de øvrige partiers. Man skal dog ikke tro, at samtlige tilstedeværende til DNSAP's møder også var nazister. Meget ofte mødte folk af alle politiske retninger frem for at stille kritiske spørgsmål fra salen, og ind i mellem indbød DNSAP selv politiske modstandere til paneldebater. Dette var f.eks. tilfældet i Rødding, da forstander Hans Lund var officiel taler. Politimesterens »politiske dagbog« indeholder desværre ingen detaljerede rapporter om mødernes forløb. Men det fremgår dog alligevel af den lidt mere detaljerede omtale af DNSAP's møder, at det navnlig var de nazistiske møder, der havde politiets bevågenhed.

Også i Gråsten politikreds begyndte politiet fra årsskiftet 1933-34 at overvåge navnlig de na-

zistiske møder nøjere. Det gjaldt både de danske og de tyske nazister. Det var kriminalbetjent Povl Ræthinges ansvar at følge nazisternes aktiviteter. Og meget snart var hans standardformulering: »Clausen indledte med en længere tale, der i alt væsentligt var enslydende med hans tidligere taler«. Det var åbenbart vanskeligt at forny sig! Standardrepertoiret bestod i angreb på »systemet«, opfordringer til sammenhold mod krisen, nedtoning af de nationale skillelinjer og lovprisning af Hitler og nationalsocialismen som det samlingsmærke, der skulle forbrødre de nordisk-germanske folk.

Den ganske høje mødedeltagelse til de nazistiske møder dækkede som nævnt over, at partiets modstandere ofte mødte op for at opponere. Dette var således tilfældet på et offentligt dansk nazistisk møde på Jernbanehotellet i Faarhus den 25. januar 1934. Der var ca. 200 deltagere, herunder mange tysksindede og tyske nazister – foruden et halvt hundrede socialdemokrater med redaktør Swanholm, Haderslev Socialdemokrat, i spidsen. Swanholm imødegik Frits Clausens og redaktør Olesens synspunkter – og påhørtes i relativ ro, når man så bort fra en enkelt nazisympatisør fra Tønder, der »gjorde sig bemærket med idelige tilråb til talerne, sympatiserende med indlederne og kritiserende Swanholm«. Små fjorten dage senere var der dansk nationalsocialistisk møde i nabobyen Bov, nemlig den 7. februar 1934 på Bov Kro. Denne gang var der mødt 300 personer. Blandt deltagerne var dog både socialdemokrater og kommunister, deraf nogle

Den 30. oktober 1933: Dansk national-socialistisk møde på Frosch' Hotel i Toftlund med ca. 150 deltagere, ingen uniformer. Roligt møde uden hadtaler. Talere var: Pastor Malling, Brøns, købmand Jørgensen, Gimlinge, Hans Jørgensen, Varnæs, redaktør A. Olesen, Aabenraa, samt Frits Clausen. Der blev sunget »Du danske mand« samt Horst-Wesselsangen.

Samme aften samlede et møde på Centralhotellet i Toftlund i Den tyske Forening ca. 20 deltagere, mens en halv snes unge var mødtes i et lokale sammesteds for at stifte en ungsocialistisk (socialdemokratisk) forening (DsU).

Den 11. november 1933: Konservativt møde på Centralhotellet i Toftlund med ca. 60 deltagere og et socialdemokratisk møde samme sted. Deltagerantal ikke oplyst.

Den 14. november 1933: Dansk national-socialistisk møde på Schmidts Hotel i Jels. 60-70 deltagere. Taler var Frits Clausen.

Den 7. december 1933: Offentligt dansk nazistmøde hos gæstgiver Christensen, Frifeldt. Taler var Frits Clausen. Deltagerantal ikke oplyst.

Den 9. december 1933: Stiftelsesfest i »Dansk socialistisk Ungdom« (DsU – ungsocialdemokrater) i logen i Toftlund. Taler var den lokale arrestforvarer Sørensen.

Den 16. december 1933: Offentligt dansk nazistisk møde på Andersens Hotel i Gram. Der var ca. 150 deltagere. Taler var Frits Clausen m.fl.

Den 28. december 1933: Socialdemokratisk møde og DsU-møde i Agerskov Kro.

Den 17. januar 1934: Socialdemokratisk foreningsmøde på Centralhotellet i Toftlund.

Den 19. januar 1934: Offentligt dansk nazistmøde i Arrild Kro. Ca. 100 personer. Talere var Frits Clausen og redaktør Olesen, Aabenraa. »Intet at bemærke«.

Den 22. januar 1934: Slesvigsk Forening for Arnum og Omegn (tysk mindretal) hos gæstgiver Bennedsen, Arnum. 52 deltagere.

Den 27. januar 1934: Slesvigsk Forening for Toftlund og Omegn (tysk mindretal) på Centralhotellet. Et 25-mands orkester fra Flensborg underholdt. Deltagerantal ikke oplyst.

Den 28. januar 1934: Offentligt dansk nazistmøde på Frosch' Hotel i Toftlund. Grosserer Sørensen viste lysbilleder fra Berlin. Ca. 100 deltagere.

Den 31. januar 1934: Slesvigsk Forening for Arrild og Omegn. Deltagerantal ikke oplyst. Socialdemokratisk Ungdomsforening for Toftlund holder fest på Centralhotellet.

Den 1. februar 1934: Socialdemokratisk møde på Centralhotellet i Toftlund.

Den 13. februar 1934: Dansk nazistmøde på Hotel Rødding. Ca. 300 deltagere. Talere var pastor Malling, Brøns, redaktør Olesen, Aabenraa, gårdejer Chr. Schmidt, Hygum Skov, og forstander Hans Lund, Rødding Højskole. »Roligt og sagligt møde«.

Den 15. februar 1934: Dansk nazistmøde i Gaansager Kro. Ca. 130 deltagere. Taler var grosserer Petersen, Kolding. »Roligt og sagligt møde«.

Den 17. februar 1934: Dansk nazistmøde, Toftlund afdeling, holder seltskabelig sammenkomst med dilettant-forestilling på Frosch' Hotel, efterfulgt af partimøde. Ca. 400 deltagere.

Dansk nazistmøde på Bennedsens Hotel i Arnum. Ca. 30 deltagere. Taler var grosserer Petersen, Kolding.

Den 18. februar 1934: Cay Lembckes nazister holder partimøde på Frosch' Hotel i Toftlund. Ni personer deltager.

Den 23. februar 1934: LS-møde hos kroejner Finn Fisker, Branderup. Deltagerantal uoplyst.

Den 25. februar 1934: Retsstatsmøde (Retsforbundet) hos gæstgiver Bennedsen, Arnum. Ca. 100 deltagere.

Den 26. februar 1934: LS-møde i Agerskov Kro. Deltagerantal uoplyst.

Den 1. marts 1934: Dansk nazistmøde (partimøde) hos gæstgiver Birch, Toftlund. Deltagerantal ikke oplyst.

Samme aften holdt Socialdemokratisk Forening for Toftlund møde på Centralhotellet. Deltagerantal ikke oplyst.

Den 14. marts 1934: DsU afholdt et anti-nazistisk møde på Centralhotellet i Toftlund. Der var 60-70 deltagere. Uffe Christensen, Haderslev, talte.

Samme aften holdt Konservativ Forening møde på Centralhotellet.

Den 16. marts 1934: Socialdemokratisk Forening holdt møde på Centralhotellet.

Herefter ebbede vinterens mødeaktiviteter ud for først at blive genoptaget fra sensommeren 1934.

Frits Clausen taler på et partimøde på Sjælland, formentlig landsstævnet i Slagelse i 1938. Omkring talerstolen er der opstillet fanevagt med hagekorsfaner. Foto: Fotoalbum i Gråsten Politis arkiv, Landsarkivet for Sønderjylland.

helt fra Haderslev. Deltagerne i øvrigt var ifølge Povl Ræthinge navnlig sognets tysksindede beboere. En række navngivne mænd fra det tyske mindretal rejste sig demonstrativt og forlod salen, da kommunisten Fritz Møller fra Haderslev fik ordet. De fandt det dog ikke nødvendigt at absentere sig længere end til krostuen. Og da en tilstedeværende socialdemokrat flere gange bad Frits Clausen nærmere præcisere, hvorledes nazisterne »ville opnå de ham påberåbte gode tilstan-

de«, blev han »fejlet af med et par flove vittigheder«. Mødet var kendetegnet ved »en ret heftig meningskamp mellem de tilstedeværende 'marxister' (socialdemokrater) og den øvrige del af forsamlingen, men i øvrigt forløb mødet relativt roligt«, sluttede Povl Ræthinge sin rapport.

Partiets indre liv bestod ud over partimøder af fysisk træning og øvelser. Partiets »Storm-Afdelinger« (SA), senere omdøbt til »Sports-Afdeling« bestod af unge karle. De mødtes typisk én gang

månedligt til legemsøvelser, eksercits, march og opstillingsøvelser. Formålet var at træne dem til ordensmandskab ved møder og forsamlinger. »Bovrup Storm« mødtes således den første onsdag i hver måned i gæstgiver Johansens sal. Denne havde betinget sig, at der ikke foregik noget ulovligt, og at der ikke blev uddannet i våbenbrug. Også i Toftlund samledes SA til øvelser og eksercits, men her måtte det på grund af lokalemangel foregå under åben himmel. SA holdt også øvelser i terrænet. Meget af denne uddannelse tjente som forberedelse til parader og partimøder, men der blev også trænet til politiske slagsmål i gaderne, skønt disse var forholdsvis sjældne i Sønderjylland.

Politiet forsøgte også at få et overblik over nazisternes træningsaktivitet. Men det var noget vanskeligere end med de offentligt tilgængelige møder. Ofte foregik de i ly af mørket på afsides beliggende steder, og det var vanskeligt at gribe dem på fersk gerning, for der var stillet vagtposter op. Folk i lokalområdet gav lejlighedsvis politiet oplysninger, men disse havde ofte karakter af temmelig løse rygter. At dømme efter kriminalbetjent Povl Ræthinges rapporter fra Gråsten Politikreds var det dog navnlig de hjemmetyske nazister, der var aktive i nattelivet med øvelser og eksercits.

Sydjysk Distrikts årsmøde i Toftlund

Frits Clausens engagement i partiet gav DNSAP mere fremdrift, navnlig i Sønderjylland. Og

skønt uniformsforbuddet satte sine begrænsninger, så forsøgte han sig med efter forholdene store, politiske iscenesættelser. DNSAP – Sydjysk Distrikts årsmøde i Toftlund den 25. juni 1933 blev udtryk for, hvad partiet formåede på dette tidspunkt. Årsmødet indledtes med gudstjeneste under åben himmel på sportspladsen. Partiets kulturpolitiske frontfigur, pastor Anders Malling, Brøns, prædikede foran de opstillede SA- og partimedlemmer. Derefter opstilling i marchkolonne og procession gennem Toftlund. Skønt den lokale politimester ikke umiddelbart havde villet forbyde march under hagekorsfaner, havde Justitsministeriet dog nægtet sin tilladelse. Fanerne forblev derfor sammenrullede, indtil man nåede tilbage til sportspladsen, hvor de plantedes omkring den med hagekors smykkede talerstol. Her skulle en række af partiets spidser tale. Mødet var almindeligt tilgængeligt for offentligheden.

Jydske Tidendes referent var ikke synderlig imponeret. Han hæftede sig indledningsvis ved fraværet af Dannebrog på festpladsen og bemærkede, at man ikke helt kunne »frigøre sig fra den tanke, at vore hjemlige nazister er lovlig stærkt optagne af at kopiere den tyske nazisme«. Journalisten fra den konservative avis fandt det også betegnende, at pastor Mallings bøn under gudstjenesten nok havde omfattet folk og fædreland – men ikke kongehuset! Omkring 500 personer overværede gudstjenesten. Pastor Malling talte ud fra Paulus' brev til Efeserne, der omhandler det kristne hjemmeliv, forholdet mellem foræl-

dre og børn, herre og træl, en ny husorden og en ny verdensorden: Kampen står ikke mod kød og blod, men mod magterne, imod myndighederne, imod verdensherskerne i dette mørke. Mallings angreb stærkt kommunismen med dens ateisme og fritænkeri, og den internationale kapitalisme, der »har sit fædreland, hvor den får de største renter«. Gudløshed, fædrelandsløshed og egen nytte skulle bekæmpes og erstattes af tro, fællesskab og offervilje. »Vi trænger til en ny reformation, som kan genføde vort folk folkeligt, moralsk, åndeligt og kristeligt«.

Herefter skred »den monoclebærende, hvidblusede ritmester Lembcke« ned langs fronten og »bærede stormtropperne med håndtryk«, hedder det i Hejmdals referat. Og derefter marcherede de ca. 400 mand med den lokale fører, bogtrykker Lyngby-Jepsen, i spidsen, fulgt af et timandsorkester og tretten indhyllede hagekorsfaner gennem Toftlund by. Der marcheredes til den danske version af Horst Wessel Lied samt »Dengang jeg drog af sted«. Foruden distriktsfanerne: Københavns, Sjællands og Sydjydsk Distrikts sås en række stormfaner: Varde, Randers og de sønderjyske stormfaner. På grund af uniformsforbuddet sås der ingen brune skjorter. Deltagerne var i stedet i hvide skjorter og lædergamacher eller lange støvler. Ifølge Hejmdal bestod forsamlingen hovedsageligt af unge landmænd, flere endog under myndighedsalderen på 21 år.

Det offentlige møde samlede ifølge Jydske Tidende ca. 1.000 mennesker, »overvejende til-

hængere af nazismen; i hvert fald modstandere af det herskende system. De mange talere hilstes alle med stærkt bifald og de voldsomme udfald mod parlamentarismen og dens mænd besvarede med demonstrativ tilslutning«.

Mødet blev åbnet af Frits Clausen, og så fulgte talerne slag i slag: Carlis Hansen bragte en hilsen fra partifællerne i København, med den store rendesten, hvori kommunismens røde giftblomst groede og parlamentarikerne sølede sig. Han hylkede sønderjyderne, der havde taget den nye idé til sig: »Danmark vandt Sønderjylland tilbage; nu skal Sønderjylland vinde Danmark tilbage!« Købmand Jørgensen, Gimlinge, lovede de kriseramte sønderjyske bønder støtte i deres »kamp mod det kronessvindelsystem, der truer jeres hjem!« Kaptajn Arildskov, Randers, påkaldte Niels Ebbesen i sin afvisning af, at de danske nazister blot var en afdeling af det tyske NSDAP. SA-mændene Eugen Danner, København, og Emil Olsen, Randers, angreb »systemet« og mandede til kamp mod jøderne og kapitalen. Den begejstrede forsamling kunne »tilsyneladende ikke få nedrakningen serveret kras nok«, bemærkede journalisten fra Hejmdal. Men alt dette var kun en optakt til partifører Lembckes entré.

At kalde ritmesterens tale kraftfuld, vil ingenlunde være en overdrivelse. Talen hilstes da også med hyppige og demonstrative bifald. Lembcke angreb voldsomt det parlamentariske system: »Det, der er tilbage, er den reneste levebrødsparlamentarisme (tilråb: ned med den!). Nu prøver de andre at skræmme med diktaturet. Når vi skal

Dansk nationalsocialistisk landsmøde 1934 i Aabenraa. Feltgudstjeneste under åben himmel. Partifører Frits Clausen synger for. Det danske uniformsforbud fra april 1933 sætter sit tydelige præg på forsamlingen, der er væsentligt mindre disciplineret og imponerende at skue end i en tilsvarende situation i Hitlers Tyskland. Foto: Museum Sønderjylland ISL – Lokalhistorie.

have diktatur (tilråb: ja, vi skal!), er det, fordi det må og skal til for at knække ryggen på det herskende system«. Lembcke strakte hånden ud til venskab med Tyskland, men sparede ikke på skældsordene mod de hjemlige fjender: »I dag er det socialdemokratiske parti forbudt i Tyskland. Hvilken lykke, om det forbryderiske, danske socialdemokratiske parti kunne blive forbudt.

(Orkanagtigt bifald). Og hvilken lykke, om vi kunne blive det konservative pak, som vil forsvare Sønderjylland, kvit. Det konservative partis bestyrelse burde indespærres; koncentrationslejre var et passende opholdssted for disse mænd. Stauning og Zahle (justitsminister, Radikale Venstre, forf.) ville standse nationalsocialismen ved Skelbækken. Nu står vi her i Toftlund. Vi

kræver ret til at udbrede vore politiske anskuelser over hele landet. Den dag, vi kommer til magten, skal der ryge ti i fængsel for hver en af vore, som de i dag kaster i fængsel«.

Partiføreren, der i forvejen yndede at udtrykke sig i meget dramatiske vendinger og tilsvarende gestik, blev tilsyneladende grebet af situationen i en sådan grad, at den tilstedeværende journalist fra Jydske Tidende direkte skrev, at han »gik amok«.

Dagen sluttede med et lukket møde på Frosch' Hotel. Deltagerne havde skiftet de hvide skjorter ud med brune, men det så ifølge Hejmdal »ikke nær så dansk ud som de hvide skjorter med politiselerne om eftermiddagen!«

Ifølge partiets egne angivelser samlede årsmødet 2.500 danske nationalsocialister. Det er temmelig sikkert meget overdrevet. Men det var et flot arrangement og efter tysk forbillede iscenesat ned til mindste detalje. Partiet havde tilmed hyret fotograf Münchow fra Aabenraa til at filme begivenheden.

Frits Clausen bliver fører

I sit kritiske referat fra årsmødet havde Jydske Tidendes journalist bemærket, at man midt i alle de krasbørstige udfald dog kunne have ventet, at den mand, der stod som partiets fører, ville have underbygget sin tale med lidt mere saglighed: »Indadtil ville talen have gjort lige så stor virkning, og udadtil ville føreren have vundet mere sympati«.

Lembckes meget drastiske udtryksform og excentriske optræden var og blev en belastning for partiet. Det var, selv i begyndelsen af 1930'erne, temmelig usædvanligt med en politiker, der førte sig frem iført monokel og bukser med frølår. Det eklatante valgnederlag til DNSAP i november 1932 gav anledning til kritik af partifører Cay Lembcke, og kritikken voksede de følgende måneder. Ikke mindst var det en katastrofe for partiet, at Wilfred Petersen meldte sig ud i efteråret 1932 – og tog næsten hele partiorganisationen i København med sig ind i sit eget, nystiftede National Socialistisk Parti (senere: Dansk Socialistisk Parti), og det kneb endda for partiføreren at holde disciplin selv blandt de få tilbageværende nazister i hovedstaden. Men hvad gør man i et parti, der hylder førerprincippet, når man gerne vil af med føreren? Så må man gribe til list! Men det var for et parti som DNSAP meget vigtigt, at det udadtil så ud, som om alle nazistiske troskabsidealer nøje var blevet overholdt. Det krævede et veltilrettelagt manuskript og en klar rollefordeling, hvor alle på forhånd nøje vidste, hvordan de skulle agere. Altså bortset lige fra hovedrolleindehaveren – partifører Lembcke. Der hersker dog også blandt historikerne nogen uenighed om, hvorvidt der var tale om et minutiøst planlagt »kup«, som var iscenesat og orkestreret af Frits Clausen, eller om det blot var et rabaldermøde, der løb løbsk.

Den 23. juli 1933 var der indkaldt til distriktsledermøde på Hotel Royal i Aabenraa. Dette møde er siden blevet kendt som »Fører-

Frits Clausen med cigaret. I modsætning til den asketiske tyske Führer nød Frits Clausen både tobak og spiritus. Han ses her på tilskuerpladserne til et partimøde på Sjælland, formentlig landsstævnet i Slagelse 1938. Foto: Fotoalbum i Gråsten Politis arkiv, Landsarkivet for Sønderjylland.

kuppet«. Hvem der havde indkaldt til mødet står ikke helt klart. Men tilsyneladende havde Frits Clausen ønsket at blive løst fra posten som distriktsleder for Sydjylland – og bedt partiføreren om et møde, hvori også hans afdelingsførere skulle deltage. Det er klart, at partifører Lembcke var nødt til at møde op, når en så central per-

son for partiet som Frits Clausen overvejede at forlade partiet. Det ville være en langt større katastrofe end Wilfred Petersens udmeldelse året før. Derfor kom partiføreren til Aabenraa.

Her traf han ikke blot Frits Clausen og de sønderjyske afdelingsførere, men også Max Arildskov, leder af det nordjyske distrikt, foruden en række andre regionale og lokale ledere. Snart haglede kritikken ned over partiføreren fra alle sider. Frits Clausen selv holdt sig dog i baggrunden. Efter nogen tid trådte han frem og tog ordet. På baggrund af uroen foreslog han Lembcke at stille Sydjyske Distrikt frit, indtil der atter var kommet ro over partiafdelingen i København. Under indtryk af stemningen gik partiføreren ind på at løse Frits Clausen fra hans troskabsed. Fælden var klappet.

Frits Clausen kunne nu agere frit, uhæmmet af den troskabsed, der var så vigtig i det nazistiske førerprincip, og inden for få dage var han selv fører for DNSAP i hele Jylland. Og han havde kontrol med partibladet National-Socialisten. Lembcke forsøgte de følgende måneder at begrænse skaderne, men forgæves. Frits Clausens position var allerede fra begyndelsen med ca. 85 % af partimedlemmerne bag sig uantastelig. Frits Clausen var partiets nye fører. Den erfarne journalist Aksel Olesen blev ny redaktør af National-Socialisten.

Frits Clausen forenkede straks partiprogrammet fra 25 punkter til otte, der var holdt i mere generelle og mindre urimelige vendinger. Han havde allerede længe syslet med et nyt program,

uden dog at kunne trænge igennem hos Lembcke. Der er meget, der tyder på, at Frits Clausen først efter sin indmeldelse i partiet begyndte at sætte sig ind i, hvad nationalsocialisme egentlig var for noget. Han tog, hvad han kunne bruge, og forsøgte at tilpasse det nye partiprogram til dansk og sønderjysk mentalitet og i det hele taget fremtræde mere ansvarligt, end forgængerne havde gjort. Det gav faktisk bonus: Ved det næste folketingsvalg i 1935 fik DNSAP i Sønderjylland 4,4 % af stemmerne (mod 1 % i resten af Danmark). Med sønderjyden Frits Clausen gik det trods alt fremad – om end kun langsomt og først og fremmest i Sønderjylland.

Relativ succes i Sønderjylland – hvorfor?

Hvorfor havde partiet navnlig fremgang i Sønderjylland? Det kan være vanskeligt at svare entydigt på. Først og fremmest var føreren Frits Clausen sønderjyde. Han var velkendt og vellidt på sin hjemegn. Han var en lokal mand, der kunne »schnack æ sproch«, og det tiltaler altid vælgerne. Han tog desuden i sin dansk-nationale retorik udgangspunkt i den forestillingsverden, som sønderjyderne udmærket kendte i forvejen fra fremmedherredømmets dage. Og det er nok en væsentlig forklaring: Frits Clausen var, da han blev partifører, allerede en erfaren foredragsholder. Han havde op igennem 1920'erne holdt dansk-nationale foredrag i næsten hvert eneste forsamlingshus i hele Sønderjylland – og mange steder i Sydslesvig. Mange af de ting, han sagde

som partifører efter 1933, afveg ikke afgørende fra de ting, han havde sagt i 1920'erne – eller fra de ting, som man i det hele taget var vant til at høre på et dansk-nationalt møde i Sønderjylland. Det er vigtigt at holde sig for øje, at den mødekultur, som var udviklet blandt de danske sønderjyder i den tyske tid, var båret af sønderjyderne selv. De preussiske myndigheder havde forbudt foredragsholdere fra Danmark og havde slået hårdt ned på brud på forbuddet. Foredragsholderne på de utallige danske møder i Sønderjylland før 1. verdenskrig var derfor typisk folk, hvis væsentligste kvalifikation var et eller flere højskoleophold i Danmark. De holdt derfor foredrag med den særlige nationale tone, som højskoleforedrag nu engang havde: Der henvistes flittigt til den nordiske mytologi, der taltes om »skræp, der skal klinge«, der blev indflettet citater fra sagn og sagaer, nationale digte og sange. Det kunne udarte til regulær »bragesnak«. Men det var altså en tradition, som ikke skurrede i sønderjyske øren. Der er talrige eksempler på, at når Frits Clausen af den ene eller den anden grund kom i bekneb og ikke vidste, hvad han skulle sige, så greb han tilbage til den nordiske mytologi og begyndte at holde folkeligt foredrag. For en bybo, der aldrig havde været på højskole, var det en kilde til stor undren. Men for en landbefolkning som den sønderjyske med dybe rødder i højskoletraditionen, forekom det ikke unaturligt.

Frits Clausens DNSAP talte desuden om det klasse- og partiløse nationale folkefællesskab som

idealsamfundet. Dette ideal kunne godt minde om det fællesskab, som de danske sønderjyder havde følt med hinanden, inden partipolitikken efter 1920 kom ind og delte dem efter politiske anskuelser. At denne fortidige samdrægtighed i praksis kun havde fungeret udadtil, over for tyskerne, og at de danske sønderjyder indbyrdes såmænd havde udkæmpet nok så forbitrede politiske kampe, fortonede sig bag nostalgis tågesløv. Denne del af nazismens tankegods havde en ganske bred appel.

Endvidere skal man huske på, at de danske sønderjyder ikke var helt så politisk rodfæstede som de øvrige danskere. Man havde kun haft få år til at blive fortrolige med det danske partisystem. Desuden medførte landbrugskrisen en radikaliserings af bønderne. Desperate mennesker er mere tilbøjelige til at falde for yderligtgående løsninger på problemerne. Og det sprog, nazisterne førte imod »systemet Stauning«, adskilte sig ikke væsentligt fra det sprog, der blev ført af mange LS-folk – eller var blevet ført af Cornelius Petersens Selvstyrebevægelse i 1920'erne.

Ydermere skal man huske på, at nationalsocialismen var bragt igennem i Sydslesvig. Det var kun 13 år siden, at Slesvig var blevet delt, og der var stadig mange bånd imellem Nord- og Sydslesvig. Endelig var der i den lokale meningsdannelse nogen vaklen i geledet; f.eks. blev der både på Rønshoved Højskole og i Flensborg Avis i 1933-34 flirtet med nazismen.

Der var helt i begyndelsen en del tilslutning fra det tyske mindretal til DNSAP, men på læng-

ere sigt organiserede mindretallet sig i sine egne partier, der skarpt advarede mod at lade sig indfange af det dansk-nationale DNSAP. DNSAP tiltrak muligvis i Sønderjylland i særlig grad stemmer fra de nationalt indifferente, de såkaldte »blakkede«. For dem, der hverken var helt danske eller helt tyske, kunne det være tiltalende at tilslutte sig en dansk udgave af en tysk ideologi. I sine udredninger af det slesvigske spørgsmål appellerede Frits Clausen i hvert fald direkte til dem, når han hævdede, at i Sønderjylland gik grænsen mellem dansk og tysk igennem det enkelte menneske. Frits Clausens hensyntagen til grænselandets komplicerede nationale forhold, forståelse for og appel til de nationalt indifferente var til gengæld fuldkommen uspiselig for mange rigsdanske nationalister, der opfattede ham som halvtysk – eller i hvert fald unational. Men selvom DNSAP også under Frits Clausens ledelse oplevede talrige afskalninger, så formåede han dog bedre end nogen anden nazistisk fører i Danmark at holde sammen på sit parti.

Når alt dette er sagt, så skal man dog ikke glemme, at skønt Frits Clausen ihærdigt forsøgte at gøre partiet stuerent, så var DNSAP ikke bare et hyggeligt, sønderjysk forsamlingshusfænomen. Partiet bekendte sig til nationalsocialismen og var som konsekvens heraf racistisk, anti-semitisk, anti-demokratisk og nærede helt absurde forestillinger om økonomisk politik. Men lige akkurat dette er formentlig også årsagen til, at partiet aldrig opnåede videre udbredelse i Danmark.

Nazi-fascination og anti-nazisme i Sønderjylland 1933

Af René Rasmussen

Den nazistiske bevægelses gennembrud og magt-overtagelse i Tyskland blev i forskellige kredse i Danmark opfattet, forstået eller misforstået i overensstemmelse med de politisk/kulturelle standpunkter, der fandtes i forvejen. Uanset hvad nazismen ellers stod for – og det meste forekom frastødende eller i det mindste mærkværdigt – blev den betragtet som en national bevægelse, der blev båret frem af en entusiastisk ungdom. Det er dette, der er kodeordet for den fascination af nazismen, som bl.a. kom til udtryk i Flensborg Avis og i kredse inden for den danske højskolebevægelse.

Nazi-fascination

»Et vårbrud for det tyske folk ...«

Der var kun ganske få i Danmark, der ikke reagerede med vantro eller forfærdelse over de meddelelser, der kom fra Tyskland i løbet af februar og marts 1933: Rigsdagsbrand, undtagelsestilstand, massearrestationer, jødeboykot. Men da først den indre tyske opposition var slået ned, bredte der sig i Tyskland en national eufori, som nazisterne kaldte »Hitler-Frühling« – »Hitler-forår«. Tyskland, der havde været desperat og

deprimeret, politisk handlingslammet, økonomisk svækket, plaget af en forfærdende arbejdsløshed og scene for talrige blodige politiske uroligheder siden 1930, blev i foråret 1933 gennemstrømmet af en optimisme og fremskridtstro, som også greb besøgende i landet – og som gav ekko uden for landets grænser. Én af dem, der var tæt på udviklingen i Tyskland og blev grebet af den, var Jacob Kronika.

Jacob Kronika var et fremtrædende medlem af det danske mindretal i Sydslesvig. Han blev i sommeren 1932 korrespondent i Berlin for både den konservative københavnske avis Dagens Nyheder og Flensborg Avis, der endnu i begyndelsen af 1930'erne nød stor udbredelse og indflydelse nord for grænsen. Kronika havde blot få år tidligere været en uforsonlig modstander af nazismen – og han skulle blive det igen få år senere. Men i april 1933 fik også han brune forårsfornemmelser. De kom til udtryk i en artikel i Flensborg Avis den 21. april 1933 – dagen efter Hitlers 44-års fødselsdag.

Indlægget blev trykt med overskriften »En tidens røst. Danmark og Tyskland og nationalsocialisme«. Artiklen diskuterede med en tidstypisk, men set med moderne øjne forbløffende

frimodighed, hvorvidt national-socialismen var anvendelig i Danmark. Og artiklen konkluderede, at det var den – hvis den da ellers blev tilpasset danske forhold. Kronikas argumentation var ikke utypisk for den holdning, man kan kalde nazi-fascination: På én gang tiltrukket af dens evne til at skabe national begejstring og samtidig frastødt af dens brutalitet.

Danmark var – ifølge Kronika – i både økonomisk og åndelig krise. Én af hans danske bekendte havde erklæret, at »vort folk ville kun have godt af et pust nationalsocialistisk ånd«. Det var Kronika sådan set enig i: »Øjensynligt længes danske mænd og kvinder bort fra klasse-skel og partiskel; længes efter en stor og dyb og inderlig samfunds-, folke-, fællesskabs-oplevelse. [...] Der er krise i Danmark. Der er også kamp og gæring i Danmark. Nyt banker på. Der ledes efter tro, som virkelig kan fylde sjælene«. Kronika havde også et bud på, hvad det kunne være: »Selvfølgelig kan forholdene og brydningerne i vort land slet ikke sammenlignes med udvikling og tilstande i for eksempel Tyskland. Absolut ikke! Har andre haft den voldsomme orkan, så er vi danske i vort fælles hjem hidtil vel nærmest kun blevet berørt af en sagte brise. Og alligevel! Vi spørger om Danmarks vej ind i den tid, som kommer. Skal også hos os de nye idéer – eller rettere sagt: gamle idéer i ny klædebon – samle vort folk til en fælles indsats af alle sunde og gode og opbyggende kræfter? Skal dansk samling, dansk genfødsel og dansk genrejsning nås gennem en national revolution? Er dansk nationalsocialisme

for alvor tænkelig? Når attributtet *dansk* understreges, så er det ikke sikkert, at svaret på dette sidste spørgsmål skal lyde: nej!«

National-socialismen var nemlig ikke blot nationalistisk og militaristisk tysk, reaktionær revanchisme, sådan som mange – herunder også han selv, hidtil havde troet: »Hånden på hjertet: Har de fleste dommere, der hidtil ikke kendte andet end omgående at bryde staven, hvor ordet nationalsocialisme faldt – har de egentlig vidst, hvad nationalsocialisme var og er? Den ene sagde: Sorteste reaktion. Den anden sagde: National-bolsjevisme eller slet og ret bolsjevisme. Den tredje mente: Psykose; krise-fremtoning; beruselse. Den fjerde: Sammenblanding af uforenelige modsætninger osv., osv. Hvad 'national' og nationalisme er, det ved man – som regel da. Men hvad nationalsocialismen forstår ved 'socialisme', det ved man ikke – som regel da!«

Og så berettede Kronika om Hitler-foråret, sådan som han selv oplevede det: »I disse dage oplever man mærkelige ting i 'Det tredje Rige': Venner og bekendte, som indtil for nylig ligefrem hadede nationalsocialismen, de erklærer nu om stunder: Idéen er rigtig!« De bekender, at de selv er blevet »grebne af nationalsocialismen; tidligere har de slet ikke fattet tingene; de har i grunden aldrig læst nationalsocialistisk litteratur; deres kendskab til nationalsocialisme stammede fra angrebene mod Hitler. Nu har de set, at 'Det tredje Rige' ikke blev til katastrofe og kaos; de har læst Hitlers 'Mein Kampf'; de har studeret det nationalsocialistiske grundprogram – og nu

vil de sandelig ikke stå afsides. Folkeoplevelsen, den nationale og sociale fællesskabs-følelse er jo dog noget af det skønneste og største, som kan blive mennesker til del. Ganske vist synes de ikke om dette og hint i Hitlers program og metoder; ganske vist kan der øjnes alvorlige faremomenter i udenrigspolitisk henseende. Men nationalsocialismen som sådan hverken kan eller vil de afvise«.

Nazisternes mål var dette: »Bort med klassekampen; bort med materialisme og egoisme; fællesnytte over egennytte; folket over stand og klasse; til kamp for det nationale og det sociale sindelag. Netop den, der har hjerte for de små i samfundet, for arbejderklassen, må bifalde nationalsocialismen. Her er endelig en politisk idé, der taler til hjertet, til sjælen, til følelsen«. Nationalsocialismen samlede i Tyskland ung og gammel, venstre og højre om idealer, der var både traditionelle og moderne. Bevægelsen var en fornyelse eller genfødsel af nationale, sociale og kristelige værdier, som ellers havde været ved at gå tabt, mente Kronika: »I tysk nationalsocialisme er der visselig adskilligt, som udlændinge ikke formår at billige. Men selve den nationalsocialistiske idé gør vel egentlig krav på at vinde alle ikke-bolsjevikkers bifald! Det må formodentlig blive godt, hvor et samfund lever sit fællesskabs-liv i den rette nationalsocialistiske ånd!«

Men kunne nu også Danmark fornyes, styrkes og samles i nationalsocialismens ånd? Det mente Kronika nok. Nationalsocialismen skulle dog ikke kopieres slavisk, således som de danske nazi-

ster havde gjort: »Er der i Danmark brug for nationalsocialisme, så må programmet, formerne og metoderne være danske, dansk-nordiske! At den nationalsocialistiske idé som sådan, den idé, der samler alle i et folk til ét folk, er god og sund og rigtig, det er en ting. Om denne idé kan og skal føre Danmark ind i en bedre fremtid, det er en anden ting. Om Danmark skal have et nationalsocialistisk parti, eller om den nye nationale og sociale ånd kan vinde sjælene i vort folk, uden at et sådant parti dannes, det er et tredje spørgsmål. [...] Det er allerede en del værd, om eftertanke og diskussion kan komme i gang. Vi vil bevare og forsvare Danmark – med Guds hjælp. Vi ser, at der er brist og lyder i vort folk. Vi ser, at der er uklarhed, vildrede, utilfredshed – timelig og åndelig krise. Vi ved, at der er længsler i vort folk; længsler efter national og social fornyelse. Vi vil sundhed, kraft og styrke. Dansk-nationalt og dansk-socialt skal vort fædreland være. Vi skyr ikke de ofre, som skal til. Megen magelighed og nydelse kan kastes over bord. Danmark skal besinde sig på sine bedste kræfters og evners kilde. Og som en sund og fri nation skal vort folk og vort land indtage den plads i nationernes samvirke, som tilkommer gamle Danmark!«

Det er ikke så mærkeligt, at denne artikel stemplede Kronika som »brun i kanten« – og forpestede Flensborg Avis' forhold til den socialdemokratiske folketingsmand J.P. Nielsen og Sønderborg Socialdemokrat, der reagerede meget skarpt på både denne og chefredaktør Ernst

Jacob Kronika kom i 1932 til Berlin som korrespondent for Dagens Nyheder og Flensborg Avis. Han blev grebet af stemningen i foråret 1933 og skrev en række begejstrede artikler om »Hitler-foråret«. Foto: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

Christiansens lidt mere afdæmpede, men dog gennemgående positive artikler om udviklingen i Tyskland. Chefredaktøren selv var mere forbeholden end Kronika, men også han fremhævede gerne de samme udviklinger og tendenser i Hitlers Tyskland, som han mente, Danmark kunne

lære noget af. Det var helt i overensstemmelse med hans »front og bro«-tænkning, der betød, at det var de danske slesvigeres helt særlige opgave ved siden af at forsvare egen nationalitet også at fungere som formidlere af gode tanker fra Tyskland.

Det var ikke ensretningen, undertrykkelsen, uniformeringen eller antisemitismen, som inspirerede Kronika eller hans tyve år ældre journalistiske læremester Ernst Christiansen. Alle disse ting afviste de så tydeligt, som de nu kunne i en avis, der udkom inden for Det tredje Riges grænser. Men de var tilbøjelige til at betragte alt dette som overfladefænomener, som ville gå over igen. De havde simpelthen ikke fantasi til at forestille sig, at nazisterne var i færd med at forvandle den højtstående kulturnation Tyskland til ét af de mest grusomme og umenneskelige diktaturer, som verden nogensinde har set. På sin egen, poetiske måde udtrykte Ernst Christiansen det i en leder den 5. maj 1933 således: »Et vårbrud kan, når elvene skummer, føre store ødelæggelser med sig. Ingen kan endnu sige, at dette (altså nazismens sejr i Tyskland) ikke er et vårbrud«.

En bevægelse, der var i stand til at vække en sådan national begejstring, navnlig blandt ungdommen, måtte indeholde i det mindste ét eller andet godt, som danskerne også kunne lære af. Først og fremmest, fordi det var bydende nødvendigt af hensyn til forsvaret af grænsen og landets fremtid: For når den nationale modpart i grænselandet mobiliserede, dygtiggjorde sin ungdom fysisk og lagde den nationale opgaver stærkt

på sinde, så var det danske folk – og ikke mindst de danske sønderjyder – simpelthen nødt til at gøre det samme. Ellers ville den nationale magtbalance i grænselandet forrykkes. Danskerne skulle altså lære af nazisterne for bedre at kunne bekæmpe den fare, den tyske nazisme udgjorde mod grænsen. Det gjaldt ikke alene i form af et nationalt pres fra syd, men også i form af en underminering af danskheden nord for grænsen. Både Kronika og Ernst Christiansen pegede i særlig grad på nationalsocialismens helt åbenbare tiltrækningskraft på unge mennesker: Hvis ikke danskerne kunne tilbyde de unge sønderjyder en national vækkelsesbevægelse, der kunne måle sig med nazisternes, så risikerede man, at de unge blev nationalsocialister – og gik tabt for danskheden. Da Det Unge Grænseværn, hvis grundlag var entydigt demokratisk, blev oprettet i foråret 1933 som modpol til den nazistiske mobilisering, gav Ernst Christiansen derfor den nye bevægelse sin fulde og energiske opbakning og stillede endda en ugentlig side i sin avis til bevægelsens rådighed.

Både Jacob Kronika og Ernst Christiansen kom på andre tanker, da det i løbet af få år gik op for dem, hvad nationalsocialismen virkelig bar i sit skjold, og anbefalingerne forstummede i løbet af 1935-1936. De endte begge to i den anti-nazistiske lejr. Ernst Christiansen var det, man kalder en »national genrejser«. Og på mange punkter ligner hans tankeverden og indstilling til nazismen andre af 1930'ernes danske nationale genrjysere, som digteren og præsten Kaj Munk eller

Annonce i National-Socialisten den 4. august 1934. Som dansk nazist kunne man efter uniformsforbuddet i april 1933 ikke længere bære brun skjorte og hagekorsarmbind. Men der var andre måder at vise sit politiske tilhørsforhold på. Foto: Landsarkivet for Sønderjylland.

Arne Sørensen, stifteren af Dansk Samling, der også begge endte som meget aktive modstandere af nazismen. Men hvis der er én gruppering i 1930'ernes danske åndsliv, som Ernst Christiansens tankeverden først og fremmest lignede, så er det kredse i den danske højskoleverden, navnlig omkring Askov-læreren C.P.O. Christiansen, fra 1934 forstander på Grundtvigs Højskole i Frederiksborg. Også i den danske højskoleverden mente man nemlig, at Danmark

skulle møde den udfordring, som nazismen udgjorde, ved at kalde til samling om de danske værdier. Men først måtte man naturligvis opnå enighed om, hvori disse særlige danske værdier i grunden bestod. Det var ikke så lige til.

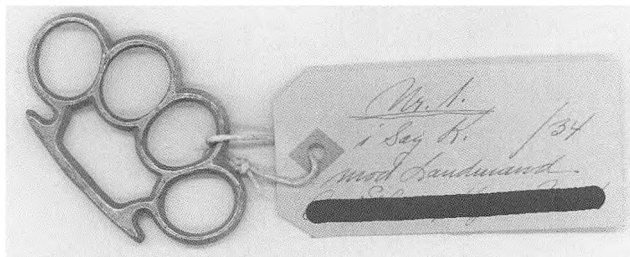
Hitler og Grundtvig

Det var højskolebevægelsens erfaring, at nationalt sammenhold og en national kraftanstrengelse kunne skabe store resultater. Danmark havde således rejst sig igen efter 1864 takket være den bølge af national vækkelse, der var gået over landet og som havde ført til dannelse af snesevis af højskoler over hele landet. Her var den danske ungdom blevet vakt for fædrelandet, og takket være denne vækkelse havde Danmark kæmpet sig ud af nederlaget og havde vendt det til en sejr. Det var Grundtvig, som havde vakt det danske folk. Men for Højskolebevægelsen var 1920'erne en tilbagegangstid. Man sukkede – ligesom Flensborg Avis – over den danske ungdoms sløvhed og materialisme. 1920'ernes unge var tilsyneladende helt blottede for den nationale begejstring, som havde præget den foregående generation. Og den ungdom, der så helt åbenbart havde brug for det, var nærmest umulig at lokke på højskole. Mange højskoler blev lukket. Der var åndelig krise i Danmark – og økonomisk krise i højskoledanmark. Det er i dette lys, man skal se højskolebevægelsens (og Flensborg Avis') interesse for nazismen. For her var en bevægelse, der tilsyneladende var i stand til at vække natio-

nal begejstring i et folk – og navnlig i dets ungdom. Her var måske noget at lære – eller i det mindste lade sig inspirere af. Højskoleverdenen er kendetegnet ved åbenhed og nysgerrighed, og man så derfor med interesse på, hvad der skete i verden uden for Danmark. Således også på nazismen i Tyskland. Det vil føre for vidt her at gå dybere ind i den meget komplicerede interne højskoledbat, men nogle hovedtræk skal dog nævnes, da de i høj grad var retningsgivende for den offentlige debat om nationalsocialismen i Sønderjylland, således som den også fandt sted i de sønderjyske dagblade.

I højskolekredse nærrede man forestillinger om, at »det folkelige«, der i hver nation havde sine karakteristika og som i Danmark var højt udviklet, på ét eller andet tidspunkt ville blive vakt til live også i andre nationer. Nationalsocialismens gennembrud i Tyskland *kunne* være en sådan vækkelse.

Forstander Aage Møller udtrykte det i Rønshoved Højskoles årsskrift for 1933 således: »Da der sidste vinter skete en stor omvæltning i Tyskland, måtte vi, som bor begivenhederne så nær, naturligvis følge dem, og ikke blot gennem avislæsning eller anden læsning. Vi så da mange, også mange frygtelige eller latterlige, kort sagt for os uforståelige ting. Men vi så også ret snart visse resultater af omvæltningen, og jeg tænker særlig på ét resultat. Det viste sig, at mange millioner mennesker, et meget stort flertal af hele det tyske folk, var bleven opfyldt af tro på sig selv og folket, på den enkeltes og på folkets fremtid. Det

Knojern af aluminium, konfiskeret hos en dansk nazist i Kliplev. Den pågældende forklarede, at han havde fundet det. Selvom deciderede politiske slagsmål var sjældne i Sønderjylland, så forekom de dog. Foto: Gråsten Politis arkiv, Landsarkivet for Sønderjylland.

var i mine øjne ikke noget ringe resultat, fordi tro er den absolut nødvendige forudsætning for, at alle forstyrrende forhold kan bringes i lave, også i det borgerlige samfund.

Nationalsocialismen var en frigørelse af det tyske folks bundne kræfter. En sådan frigørelse var der også brug for i Danmark. Nationalsocialismen kom som en blæst syd fra: »Blæst fører tit mange ubehagelige ting med sig, som den hvirvler op fra de steder, den farer hen over, og det skal være sikkert og vist, at den nationalsocialistiske blæst bærer ikke lutter rosenduft og englehår med sig, dertil har den hvirvlet og rodet i for mange affaldsdynger, som de senere år har hobet op. Alt dette, snavs og støv, stinkende papir og vissent løv, får nu godtfolk i Danmark i øjnene og næsen, så det er ikke underligt, at de væmmes derved. Men det er underligt, at de trods alt ikke kan mærke blæstens friskhed, og

det allermærkeligste er, at de tror, at vi, som mærker stormens friske fylde og føler os oplivede i kraft derved, er tyske nationalsocialister, fordi blæsten kommer fra Tyskland.

Men mange ting var kommet til Danmark fra Tyskland i tidens løb: Kristendom, lutherdom, liberalisme, demokrati. Intet af dette havde imidlertid »gjort os til andet, end det, vi var, nemlig danske«, påpegede Aage Møller. Tidsånden var ligesom blæsten; den skiftede jævnligt retning: »Tidsånden har i mange år virket opløsende i folkene, idet den har hvirvlet os ind i individualisme, partikampe, klassehad, personlige særheders dårlige smag i kunst og litteratur. Nu blæser tidsånden folkene sammen og fejrer derfor alle opløsende kræfter til side. Det er kun blæst, og blæsten forandrer nok retning igen, men det er behageligt for os, de skal samme vej som blæsten: ind i det åndelige folkefællesskab. Vi har længe nok haft hård modvind [...]».

Aage Møller afviste bestemt at være blevet nationalsocialist. Han var grundtvigianer, sagde han. Og endnu i det følgende nummer af Rønshoved Højskoles årsskrift for 1934 fastholdt han, at man skulle være »stokblind« for ikke at kunne få øje på lighederne mellem Hitler og Grundtvig. Hertil kan måske bemærkes, at man også skulle være mere end almindeligt svagtseende for ikke at få øje på forskellene.

Rønshoved-forstanderen ansatte allerede i 1932 den danske nazist Mikkel P. Ejerslev som historielærer på sin skole og lod ham holde studiekredse i nationalsocialisme. Ejerslev var med-

stifter af National-Socialistisk Arbejdsfælleskab og hørte til i Ejnar Vaabens gren af dansk nazisme. Ejerslevs undervisning var båret af en sådan entusiasme, at næsten hele sommerholdet i 1934 blev præget i nazistisk retning. Dette afstedkom voldsom kritik i H.P. Hanssens avis Hejmdal, og en læserbrevsskribent anbefalede, at statsstøtten burde fratages en højskole, der fremmede en statsundergravende ideologi. Kritikken førte til, at ikke én eneste elev fra Nord- eller Sydslesvig meldte sig til vinterholdet 1934-1935, og Aage Møller blev i bitterhed nødt til at afskedige Ejerslev for at redde sin højskole fra økonomisk ruin.

Det øgede tyske pres på grænsen i foråret 1933 kaldte det danske folk til samling om nationale opgaver: Forsvar for grænsen og værn om danske værdier. Men hvad var i grunden det særligt danske, der skulle værnes? Den ene fløj så en klar forbindelse mellem engagement i grænse-spørgsmålet og demokratiet: De demokratiske frihedsrettigheder for borgerne og det parlamentariske politiske system med regering, rigsdag, partier og erhvervsorganisationer. I denne optik blev fjenden både det nazistiske Tysklands trussel mod grænsen og de hjemlige, autoritære og anti-parlamentariske kræfter på højrefløjen. Og ikke kun det: Den, der ikke helhjertet sluttede op om det danske parlamentariske demokrati eller som stillede kritiske spørgsmål til det, svækkede det, og var derved med til at undergrave det åndelige danske forsvar mod Tyskland.

For den anden fløj var det nationale en over-

ordnet værdi. Det parlamentariske partisystem, der brugte kræfterne på at tilgodese egne klasse- og særinteresser i stedet for at samarbejde om de sagligt rigtige løsninger, medførte en splittelse af folket og var derfor principielt uheldig. I denne optik var det parlamentariske demokrati nærmest en del af problemet, fordi de partibundne politikere med deres evindelige ævl og kævl svækkede det åndelige danske forsvar mod Tyskland.

Der er ikke nogen klar skillelinje mellem disse to yderstandpunkter, men tværtimod et meget bredt grænsebælte af nuancerede synspunkter. Når det kom til stykket, ville de alle bevare det danske parlamentariske demokrati og forsvare det mod den trussel, som det nationalsocialistiske Tyskland udgjorde. Men skulle det ske ved at fastholde det parlamentariske demokrati fuldkommen uforandret som det var, eller var det tværtimod nødvendigt at forandre for at bevare? Eventuelt endog ligefrem under inspiration fra nationalsocialismen?

Forstander på Askov Højskole, J.Th. Arnfred, indkaldte til flere møder, hvor nationalsocialismens eventuelle anvendelighed i Danmark blev diskuteret i mindre, lukkede kredse. Den 19. juli 1933 deltog i mødet den gamle og højt respekterede sønderjyske fører, H.P. Hanssen, den tyske pastor Johs. Tonnesen, Uffe Grosen fra Vallekilde og Anders Vedel fra Krabbesholm. Endvidere deltog formentlig Aage Møller fra Rønshoved, frimenighedspræst Anders Nørgaard fra Vejstrup og C.P.O. Christiansen. Tonnesen for-

Højskolemanden C.P.O. Christiansen fra Askov Højskole var både fascineret og frastødt af den tyske nationalsocialisme. I 1933 var han en drivende kraft, når nazismens eventuelle anvendelighed i Danmark skulle diskuteres i højskolekredse. Foto: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

klarede, at med nazismen var omsider Grundtvig kommet til det tyske folk – og Aage Møller skal efter Tonnesens foredrag have udbrudt, at det var første gang i sit liv, han havde »hørt den danske folkeånd tale tysk«. H.P. Hanssen forholdt sig derimod tavst afvisende og havde ingen tillid til Tonnesen.

Det besluttedes at indkalde til et nyt møde i

september 1933. Her arbejdede C.P.O. Christiansen og Arnfred stærkt for, at redaktør Ernst Christiansen skulle deltage for at nuancere synspunkterne på nationalsocialismen. Dansk presses dækning af begivenhederne i Tyskland havde nemlig været præget af »umådelig ensidighed«, hvad Ernst Christiansen ofte havde kritiseret. Det står dog ikke helt klart, om Ernst Christiansen rent faktisk deltog i mødet på Askov, men der er dog grund til at tro, at han kan have holdt det indledende foredrag.

På Askov-mødet betegnede forstander J.Th. Arnfred indledende nationalsocialismen som »en modstander«, men man måtte på den anden side have »råd til at indrømme, at nationalsocialismen hidtil har vist en folkerejsende kraft i det tyske folk«. Den fare, bevægelsen rummede for dansk folkelighed, »imødegås ikke ved en naiv tro på, at vi blot kan gøre ligeså, heller ikke ved dokumentation for de iøjnefaldende brist, nazismen rummer, men alene derved, at vi går i os selv og finder ind til det, der er vort og dermed vor styrke. Foreningen af det nationale og det sociale har for længst fundet udtryk hos os i det 'folkelige', således som vi har mødt det i Grundtvigs forkyndelse«.

Johs. Novrup sammenkædede det nationale, det sociale og demokratiet. I Tyskland var de unge rodløse og søgte desperat efter nye idealer, og dem havde de fundet i nationalsocialismen. Men danskerne kunne ifølge Novrup ikke lære noget af nazismen, der kun var en smitsom psykose. »Krisen kunne derimod lære os, at land og

by, bonde og arbejder hørte sammen og var et folk. Krisen kunne føre til fornyelse af de gamle idealer om samhørighed, om solidaritet, om demokrati«.

Bo Bøjesen Rud talte om de to frihedslinjer i Danmark: Grundtvigs og Brandes'. Det var Brandes' linje med den individuelle frihed, der havde domineret den seneste generation og havde udartet til tøjlesløshed, men som nu var ved at lide nederlag. Men der kunne bygges på Grundtvigs frihedslinje, hvis udgangspunkt var den åndelige frihed. Konsekvenserne heraf var frihed i kirken, i skolen og egentlig også i erhvervslivet. »Den politiske frihed havde Grundtvig forholdt sig mere skeptisk over for og mere set den som en opgave end som en ret«.

Hans Haarder, der i 1941 overtog Rønshoved Højskole, anerkendte det nye tyske regimes evne til at begejstre og samle folket, men på debetsiden regnede han hetzen mod jøderne og styrets militaristiske propaganda: »Vi må kende vor store nabo og drage lære af hans skæbne. De folkelige værdier, som diktaturet dernede søger at beskytte gennem magten fra oven, de er også umistelige for os. Så længe det folkelige, det nationale, det religiøse er grundlaget for vort demokrati, da er denne styreform i sig selv et umisteligt gode. Men vigtigere end systemet er den ånd, der bærer det. [...] Vi hylder friheden her mod nord, i modsætning til magthaverne i Det tredje Rige. Men det må ikke glemmes, at det er friheden under ansvar, der er vort ideal. Den, der blot opfatter friheden som et middel til

at stille krav, den, der kun betragter staten som et forsørgelsesinstitut, har mistet retten til at leve i et demokratisk samfund«.

C.P.O. Christiansen selv så tre »stærke positive kræfter« i nationalsocialismen: Bekæmpelsen af kommunismen, klassesamarbejdet i folkets tjeneste og forherligelsen af den nordiske race og ånd. Men netop derfor var der også grund til at understrege det, der skilte: Fornægtelsen af den åndelige frihed, krænkelser af retsbevidstheden ved forfølgelsen af politiske modstandere samt at forherligelsen af den nordiske race skete ved at nedvurdere andre racer og lægge dem for had. Der kunne derfor ikke være tale om at efterligne nationalsocialismen i Danmark. Men der var en længsel efter samling, efter »af vore statsmænd at føres ind på en stærkere linje, der helt og fuldt kan drages på dansk grund [...] og dog i samklang med det nye, der rører sig omkring os«. C. P.O. Christiansen forestillede sig en stærkere statsmagt, der skulle have suveræniteten over arbejdets organisationer, måske suppleret med et rådgivende, korporativt landsting. Tanker som disse er forresten ikke ganske ulig Arne Sørensens om *Staten stærk og folket frit*.

C.P.O. Christiansen sluttede sit oplæg med at fastslå sit standpunkt: »Et nej til tysk nazisme på Danmarks grund; et ja til at også vi trænger til fornyelse, til økonomisk, social og national samling; et håb om, at dette må ske med et vågent blik for det værdifulde, der kæmper sig frem i andre lande«.

Budskabet fra Askov-mødet var nu ikke gan-

ske entydigt, og meget af uklarheden skyldtes højskolernes traditionelle uvilje mod de klare standpunkter. Historikeren Henrik S. Nissen sammenfatter holdningen således: »Det blev sagt og gentaget, at dansk, nordisk folkelighed var uløseligt forbundet med frihed, og friheden omfattede også det politiske demokrati, der dog burde reformeres. Men den folkelige frihed blev ikke nævnt, uden at det straks blev understreget, at frihedens forudsætning var ansvar og bundethed«. Ansvaret blev i passager til et forbehold over for friheden, og træk i det danske demokrati kritiseredes for at være imod folkeligheden ved at fratage folk ansvaret – for eksempel ved begrænsning af det lokale selvstyre eller ved sociallovgivningen, der kunne friste nogen til at betragte staten som en forsørgelsesanstalt. Det »myndige ord«, som Arnfred talte om og efterlyste, skulle ikke tage ansvaret fra folk; det skulle tværtimod formane til at påtage sig ansvaret. »Derved stod det i modsætning til nazismens fører-myte, der fik folk til at deponere deres samvittighed hos føreren«.

Konklusionen på Askov-mødet blev, at nazismen muligvis var noget for det tyske folk, især når excesserne såsom krigsforherligelse og jødeforfølgelser var overstået. For tyskerne var nazismen et middel til at afværge splittelse og andre farer for tysk folkelighed. De samme farer skulle danskerne værge sig imod på en anden måde, nemlig ved at trænge ned til grundlaget i de danske sind, ved at lytte til deres egen histories tale om samhörighed med folket og dets fortid. Men

at der var noget at lære, eller i det mindste inspireres af, i Tyskland, stod uimodsagt.

Anti-nazisme

Den politisk og folkeligt bredest funderede anti-nazisme blev i Sønderjylland båret af de to masseorganisationer De sønderjyske Danske Samfund og Det Unge Grænseværn. De har begge fået egne kapitler i denne bog og skal derfor ikke behandles her. I dette kapitel skal der derimod ses på en række af de andre, indbyrdes meget forskellige og meget uenige anti-nazistiske grupperinger.

Modsatrettede standpunkter i den anti-nazistiske front

Anti-nazisterne i Sønderjylland var en broget forsamling, der strakte sig over næsten hele det politiske spektrum: Fra national-konservative kræfter inden for KU, over liberal-konservative som f.eks. den unge Bjørn Svensson fra Haderslev, videre over liberale højskole- og venstrekredse, der, som vi har set, tog afstand ud fra et liberalt og grundtvigsk frihedssyn, og endelig til ud på den venstre fløj med socialdemokrater, fagbevægelse, kultur-radikale og kommunister. Nogen tog afstand fra nazismen på et nationalt grundlag, andre på et demokratisk eller socialistisk. Over hele det politiske spektrum var man dog temmelig enige om at tage afstand fra den konkrete vold og undertrykkelse, der bevisligt

fandt sted i Hitlers Tyskland, skønt den borgerlige fløj generelt havde vanskeligere ved at tro på de mange beretninger om grusomheder i Tyskland end den socialistiske fløj. Men det er måske ikke så mærkeligt: Danske socialdemokrater og kommunister havde tætte bånd til partikammerater i Tyskland, og de havde gennem tyske venner og partifæller, hvoraf nogle måske endda var flygtet til Danmark, personligt kendskab til den brutale terror, som det nye tyske regime slap løs på sine politiske modstandere.

Selvom alle disse grupperinger ud fra hver sit udgangspunkt og i egen selvforståelse var anti-nazister, så beskyldte de indbyrdes hinanden for at fremme nazismens sag. Og de brugte derfor næsten lige så mange kræfter på at bekæmpe hinanden som på at bekæmpe nazisterne. De kultur-radikale, kommunisterne og mange socialdemokrater betragtede de nationale som en slags militaristiske halvfascister, og selv Det Unge Grænseværn betragtedes med mistro i disse kredse. De nationale mente til gengæld, at de kultur-radikale, kommunisterne og socialdemokraterne svækkede folkets åndelige og militære forsvar, når de gik til angreb på Gud, Konge, Flag og Fædreland og i øvrigt beskar landets militære stridskræfter. Den borgerlige fløj og mange socialdemokrater mente, at det var den kommunistiske fare mere end noget andet, der skræmte folk over i armene på nazisterne, hvorimod kommunisterne mente, at det borgerlige, kapitalistiske samfund i sig selv var et trin på vejen til fascismen – der således allerede var godt på vej. Ja, selv socialdemokrater

blev af kommunister opfattet som en slags halvfascistiske klasseforrædere. Anti-nazismen i Sønderjylland udgjorde mildt sagt ikke nogen enig front.

Anti-nazisme i den borgerlige lejr

På den yderste, nationale højrefløj samlede man sig til værn om Gud, Konge og Fædreland – men ikke nødvendigvis om det parlamentariske demokrati. Det var f.eks. tilfældet inden for KU i Sønderjylland, som med den karismatiske Hans Mørup fra Aabenraa i spidsen mobiliserede nationalt. Tankegangen bag var den, at når den tyske ungdom mobiliserede åndeligt og fysisk, så måtte den danske ungdom gøre det samme. For de national-konservative kredse gjaldt det om at fremelske en offervilje for fædrelandet i den danske ungdom. Man kan sige, at deres motto var »Folket for Danmark«. Socialdemokraternes motto var som bekendt stik modsat »Danmark for Folket«, og de betragtede en sådan national oprustning som den skinbarlige fascisme – og i hvert fald som en glidebane mod diktaturet. KU stod dog ikke stærkt i Sønderjylland.

Den demokratisk forankrede, midtsøgende konservatisme, som John Christmas Møller stod for, gik ind for saglig debat. I 1933 gav Christmas Møller den opgave til den unge stud.polit. Bjørn Svensson fra Haderslev, søn af folketingsmand A. Svensson, at skrive en saglig og kritisk gennemgang af nazisternes program. Resultatet blev pjecen »Den danske Nazisme i kritisk Be-

lysnings». Her gennemgik Bjørn Svensson nazisternes program og udtalelser punkt for punkt – og forklarede pædagogisk, hvorfor det var noget sludder.

Bjørn Svensson begyndte med at pege på, at nationalsocialismen var opstået ud fra helt specielle tyske forudsætninger, der var fuldstændigt forskellige fra de danske. Nazismen var tysk, tysk, tysk – og helt uegnet til brug i Danmark. Og så var Svensson onskabsfuld nok til at pege på, at den danske nazi-Førers format næppe kunne måle sig med Hitlers! Om raceprogrammet skrev Svensson bl.a., at »beundringen for den nordiske race« i nazismen var »skejet ud i en selvmorderisk afgudsdyrkelse«. Det danske folk var jo heller ikke 100 % racerent, og det var jo en »fuldstændig afsindig tankegang« at ville udrense gode danskere, blot fordi de tilhørte den ostiske, baltiske eller alpine race – eller for den sags skyld var jøder. Raceblanding var aldeles ikke nogen ulykke, tværtimod. Nazisternes anti-semitisme var, når det kom til stykket, udtryk for simpel brødnid og skyldtes, at nogen jøder var flittige og dygtige forretningsfolk, begavede intellektuelle eller fremtrædende kulturpersonligheder. Påstandene om, at jøderne skulle være »fremmede« eller »skadelige« afviste han fuldstændigt: »Hvem tør nægte, at dansk kultur havde været fattigere uden navne som Johanne Louise Heiberg, Henrik Hertz, Meir Goldschmidt, Adolph og Emil Hannover, Edvard og Georg Brandes, [...] Helge Rode og mange flere«.

Påstanden om at en rig, jødisk klike sad og

Den unge stud.polit. Bjørn Svensson blev i 1933 af John Christmas Møller opfordret til at skrive en oplysningspjece mod DNSAP. Det blev »Den danske Nazisme i kritisk Belysning«, der udkom i 1934 (2. oplag i 1935). Svensson måtte senere opleve at blive smidt korporligt ud fra et nazistisk møde på grund af sine kritiske spørgsmål. Foto: 1934, i privateje.

bestemte i de største danske virksomheder og banker afviste Svensson fuldstændig med forskellige tal og statistikker. Men navnlig koncentrerede Svensson sig om det element i nazismen, som vandt genklang i Sønderjylland, nemlig nazisternes økonomiske politik. Nazisterne påstod, at Danmark var pantsat til udlandet, at kurstab på obligationslån var svindel, at penge ikke kunne avle penge (det kunne kun hårdt arbejde!), at rente var umoralsk, at arbejderen og bonden blev snydt af kapitalen, at hele Danmark var lagt i et »renteslaveri« af den jødiske højfinans, at renten let kunne afskaffes, hvis ellers blot regering og rigsdag ville, og at man bare kunne trykke nogle flere pengesedler for at afhjælpe den akutte økonomiske krise. Anti-nazismen overfor disse argumenter benyttede sig af saglige forklaringer og økonomiske udredninger og var typisk for konservative og Venstre-kredse.

En anden taktik var at give avisspalteplads til de utilfredse. Det gjorde de borgerlige aviser i Sønderjylland, og det vil først og fremmest siges Venstreavisen Dannevirke/Modersmaalet og den konservative Jydske Tidende. Landbrugernes Sammenslutning (LS) havde ligefrem tiltvunget sig en fast spalte i flere sønderjyske aviser. Landbrugskrisen var overordentlig hård ved de sønderjyske bønder, og utilfredsheden og frustrationerne fik ofte luft på en temmelig ukonstruktiv måde. De desperate bønder var lette ofre for nazistiske idéer. Men hvis man gav dem en vent til at lukke damp ud igennem, så kunne man måske holde dem inden for den demokratiske

lejr. Det var i hvert fald ræsonnementet hos Jydske Tidende og Dannevirke, som i perioder næsten dagligt gav plads til indlæg og læserbreve, der i sprogets mest blomstrende gloser rasede imod »systemet Stauning« og den socialdemokratisk-radikale regering.

Socialdemokrater (og radikale) så – ikke så underligt – anderledes på dén sag. De mente tværtimod, at de borgerlige aviser handlede dybt uansvarligt, når de gav spalteplads til helt ubeherskede angreb på det parlamentariske demokrati og den lovligt valgte regering.

Mellem Jydske Tidende, Dannevirke/Modersmaalet og Flensborg Avis på den ene side og Hejmdal og Sønderborg Socialdemokrat på den anden var der en dyb uenighed om, hvordan man skulle håndtere nazismen. Groft sagt kan man lægge skillelinjen i, hvordan man skulle forholde sig til den almindelige kritik af det parlamentariske demokrati, som var så almindelig i 1930'erne. Den borgerlige fløj mente, at kritikken måtte imødekommes, hvor den var rimelig, eventuelt ved at foretage visse ændringer, som kunne gøre det mere effektivt. Socialdemokraterne og Hejmdal mente tværtimod, at tiden ikke var inde til politiske eksperimenter, men derimod til en ubetinget opbakning omkring det parlamentariske demokrati. Aabenraa-avisen Hejmdal, der var H.P. Hanssens avis og som blev redigeret af sønnen Bjørn Hanssen, regnedes for at være partiuafhængig og befandt sig politisk et sted mellem Venstre og Det radikale Venstre.

Der var også uenighed mellem aviserne om,

hvordan man skulle håndtere Tysklands-stoffet. Hverken Hejmdal eller Sønderborg Socialdemokrat holdt sig tilbage med at bringe sensationelle nyheder fra Tyskland og slå dem stort op på forsiden. Hvert et overgreb mod anderledes tænkende og hver en indskrænkning af friheden fik en bred og stærkt kritisk dækning. Et særligt kapitel var de karikatur-tegninger af Hitler eller andre nazistiske profeter, som hyppigt blev trykt i Hejmdal og Sønderborg Socialdemokrat. Både de kritiske artikler og karikaturtegningerne førte til raseri i Tyskland, til trusler om økonomisk boykot – og til at både Hejmdal og Sønderborg Socialdemokrat var forbudt i Tyskland, inden året 1933 var omme.

De borgerlige aviser var også kritiske over for udviklingen i Tyskland. Men de var noget mere afdæmpede. Og navnlig Flensborg Avis beklagede sig gang på gang over, at sensationsnyhederne fra Tyskland var overdrevne og utroværdige, og at de derfor virkede stik imod hensigten: I stedet for at afskrække ungdommen fra nazismen, gjorde den dem tværtimod mistroiske over for de demokratiske aviser. Når mange unge, der rejste i Tyskland, ved selvsyn kunne se, at så slemt stod det heller ikke til, så mistede den danske demokratiske presse troværdighed. Sådan kunne man altså også bekæmpe nazismen, i hvert fald i egen selvforståelse.

Enkeltindivider, både almindelige borgere og folk med partitilknytning, kunne bekæmpe nazismen ved at tage ordet på de offentlige, nazistiske møder og stille kritiske spørgsmål fra salen

eller imødegå nazisternes påstande. I kapitlet om DNSAP er nævnt eksempler på socialdemokrater og kommunister, der mødte op i samlet flok for at sørge for, at nazisternes påstande ikke fik lov til at stå uimodsagte. På det i samme kapitel omtalte møde i Toftlund den 7. april 1933 var det den radikale møllebygger Rasmus Tychsen Rasmussen, der førte an i kritikken. Agtede DNSAP at indføre samme diktatur og forhold i Danmark som i Tyskland, spurgte han? Og var dette ikke lige akkurat det statsslaveri, som partiet selv advarede så kraftigt imod herhjemme? »Til de danske nationalsocialister vil vi sige: Gå derhen, hvorfra I er kommet. Vi danske sønderjyder skal ikke bære hagekorset frem i verden, men Dannebrog«. Rasmussens indlæg blev hilst med bifald fra salen.

Men det kunne have store personlige omkostninger at stille sig frem i forreste række. I den følgende tid følte både møllebygger Rasmussen og flere andre lokale anti-nazister i Toftlund og omegn sig så udsatte for verbale trusler og anden intimidering, at de rettede henvendelse til justitsministeren om at lade politiet gribe ind. Politiet fandt dog ingen konkret anledning til at rejse tiltale mod nogen nazister.

Også på andre nazistiske møder blev partiets udtalelser imødegået af enkeltpersoner fra salen. Navnlig to punkter kaldte atter og atter på kritik fra salen, nemlig antisemitiske ytringer og anklager mod Danmark for økonomisk udsugning eller tilsidesættelse af Sønderjylland. Det første blev betragtet som »udansk« og det andet som en

underminering af grænsen. Blandt de kritiske spørgsmål fra salen var også mange, der gik på diktaturet og undertrykkelsen i Tyskland.

Socialdemokratiet og fagbevægelsen var fra begyndelsen meget aktive i bekæmpelsen af nazismen. Socialdemokraterne kunne trække på det omfattende politiske og faglige organisationsnet. Anden påskedag, den 17. april 1933, mødtes 300 arbejdertillidsmænd fra de sønderjyske fagforeninger og partiforeninger i Tinglev for at etablere et aktionsudvalg, der skulle bekæmpe nazismen i Sønderjylland. Lokalerne i Tinglevhus var fyldt til sidste plads. Mødets hovedtalere var J.P. Nielsen og P. Mortensen. Mødet bar præg af den igangværende »påskeblæst«, og derfor blev enhver tale om grænserevision afvist som det første. Der blev også rejst krav om, at den danske stat skulle gribe ind over for nazistiske agitatorer og ophidsere og forlange absolut loyalitet fra tysksindede embedsmænd og funktionærer i den offentlige danske forvaltning.

På mødet vedtog man en resolution, som udtalte sig såvel om grænsespørgsmålet som kampen mod nazismen. Den del af resolutionen, der vendte sig direkte imod nazismen, havde denne ordlyd:

»Vi er fast besluttet på at møde de nationalsocialistiske organisationsbestræbelser i Sønderjylland med al den kraft, vi er i stand til at opbygge. Den nazistiske hån og udfordring mod hele den socialistiske bevægelse besvarer vi med modstød, i hvilke vi lægger hele vor organisatoriske styrke. Vi er rede til i denne kamp at anvende

Den socialdemokratiske folketingsmand J.P. Nielsen fra Dynt var en lidenskabelig modstander af nazismen. Han angreb også gerne borgerlige aviser eller politikere, hvis han mente, at de på den ene eller den anden måde svækkede den demokratiske front. Billedet er taget under besættelsen, idet J.P. Nielsen bærer kongemærket i reversen. Foto: Museum Sønderjylland ISL – Lokalhistorie.

alle til rådighed stående midler. En selvfølgelig konsekvens af nazis udfordrende holdning overfor socialismen må være, at forbindelsen med medlemmer af nazistiske organisationer og arbejdere afbrydes. Vi viger ikke tilbage for i alle for-

hold at tage den fulde konsekvens af denne indstilling overfor nationalsocialister. Vi tilråber den del af de tyske arbejdere, som hidtil politisk har ydet de tysk-borgerlige deres støtte: øjeblikket er inde til at I bryder med denne hidtil fulgte linje og sammen med jeres dansk-tyske kammerater vender jer mod den truende fare. Vi retter en indtrængende appel til alle sønderjyske arbejdere om at stå ubrydeligt sammen i denne kamp, der nu er indledt. Vi lader os ikke skræmme af trusler og lader os ikke løbe over ende. Under mottoet: Enighed, disciplin, aktivitet går vi ud til arbejdet og kampen. Leve socialismen!»

Til at varetage den løbende koordinering nedsatte man en aktionskomité. Den bestod af de syv kredsformænd og sammenslutningens ledelse, suppleret med et par andre. I ledelsen var redaktør Swanholm, Haderslev, folketingsmedlem Peter Mortensen, Haderslev, herudover var bl.a. forretningsfører Viggo Hansen, Haderslev, folketingsmedlem J.P. Nielsen, Dynt, og redaktør Frede Nielsen, Sønderborg, medlemmer af aktionskomiteen. Aktionskomiteen gennemførte agitation mod nazismen og holdt instruktionsmøder over alt i Sønderjylland, men de forholdsvis beskedne midler, man rådede over, satte begrænsninger for aktiviteterne.

Særligt aktiv var Dansk socialdemokratisk Ungdom (DsU). Organisationen i Sønderjylland holdt i weekenden 24.-25. juni 1933 sommerlejr i Gråsten. Søndag eftermiddag var helliget et anti-fascistisk møde, der blev indledt, da en demonstration af 2.000 socialdemokrater med

partiforenings- og fagforeningsfaner i spidsen drog gennem byen til Hjertehøjen. J.P. Nielsen skildrede i sin tale forholdene i Tyskland og de lidelser, deres partifæller syd for grænsen var udsatte for. Men hovedangrebet rettede han mod de konservative og deres organ Jydske Tidende, der gav nazisterne og andre antidemokrater spaltepads til en helt urimelig kritik af den danske regering. Bladet var derfor at sammenligne med »en samlebrønd til en kloak«. Den unge maskinarbejder Robert Huhle vendte sig både mod »den sorte og den brune pest«, og han understregede, at heller ikke tysksindede, sønderjyske arbejdere ønskede at være borgere i et land, »hvor retten sidder i hundepisken og SA-skjorten. De føler sig nok så trygge i et frit Danmark, hvor de har samme rettigheder som den øvrige danske befolkning«.

Huhle berører her den i en sønderjysk sammenhæng væsentlige omstændighed, at udviklingen i Tyskland førte til, at de sønderjyske socialdemokrater, som helt tilbage fra grundlæggelsen i den preussiske tid havde været tysk dominerede og som også efter 1920 havde haft meget tætte bånd til søsterpartiet i Tyskland, blev integreret fuldstændigt i Danmark. I takt med ensretningen i Tyskland og ensretningen af det tyske mindretal i Sønderjylland, valgte hidtil tysksindede socialdemokrater side til fordel for demokratiet og til fordel for Danmark. Rundt omkring i byråd og sogneråd, hvor der hidtil havde været et samarbejde mellem Slesvigsk Parti og Socialdemokratiet, blev dette samarbejde brudt. Det

førte bl.a. til, at Tønder by fik sin første danske borgmester i 1936.

Socialdemokraternes (og kommunisternes) anti-nazistiske arbejde i Sønderjylland blev i det skjulte overvåget, både af hel- og halvofficielle spioner fra Tyskland, men også af selvbestaltede, nazistiske grupper eller korps fra navnlig det tyske mindretal. Det var navnlig forbindelser mellem danske og tyske socialdemokrater og kommunister hen over grænsen, der var genstand for overvågning. Det kunne betyde mishandling eller døden, når han vendte tilbage, hvis en tysk socialdemokrat eller kommunist var blevet udspioneret under et ophold nord for grænsen. Tyske socialdemokrater kunne ikke vide sig sikre, selv ikke, når de var i Danmark. I pinsen 1933 (3.-4. juni) holdt danske ungsocialister (DsU'ere) en weekendlejr ved Hostrup sø. Der var også kammerater fra Sydslesvig og Holsten med. Her sang man socialistiske sange om lejrbalet og hvad man nu ellers lavede som ungsocialist. Men de unge opdagede pludselig, at de blev overvåget. To mænd fra Flensborg, redaktøren for Flensburger Nachrichten, Dr. Deckmann, og formanden for Flensborg Automobil Klub, købmand Vogler, sneg sig tæt ind på lejren og begyndte at fotografere deltagerne. De hævdede begge, at de var turister – men der er vist ingen tvivl om, hvad de fotografier skulle bruges til: De skulle bruges til at identificere eventuelle unge tyske socialdemokrater og udlevere dem til forfølgelse, når de kom hjem til Flensborg igen. De unge socialdemokrater opda-

gede de to »spioner«, holdt dem tilbage og konfiskerede filmen i kameraet. Sagen blev forsøgt slået stort op i de tyske aviser som et »marxistisk overfald« på fredelige tyske turister. Men der kom ikke mere ud af sagen. Også de borgerlige danske aviser i Sønderjylland tog skarpt afstand fra det tyske spioneri.

Socialdemokrater og kommunister tog altså mere håndfast fat i bekæmpelsen af nazismen. Der var ikke mange kommunister i Sønderjylland. Men nogen var der dog, og tit fik de hjælp af socialdemokrater og partiløse arbejdere. Navnlig to episoder i 1933 fik stor bevågenhed i samtiden.

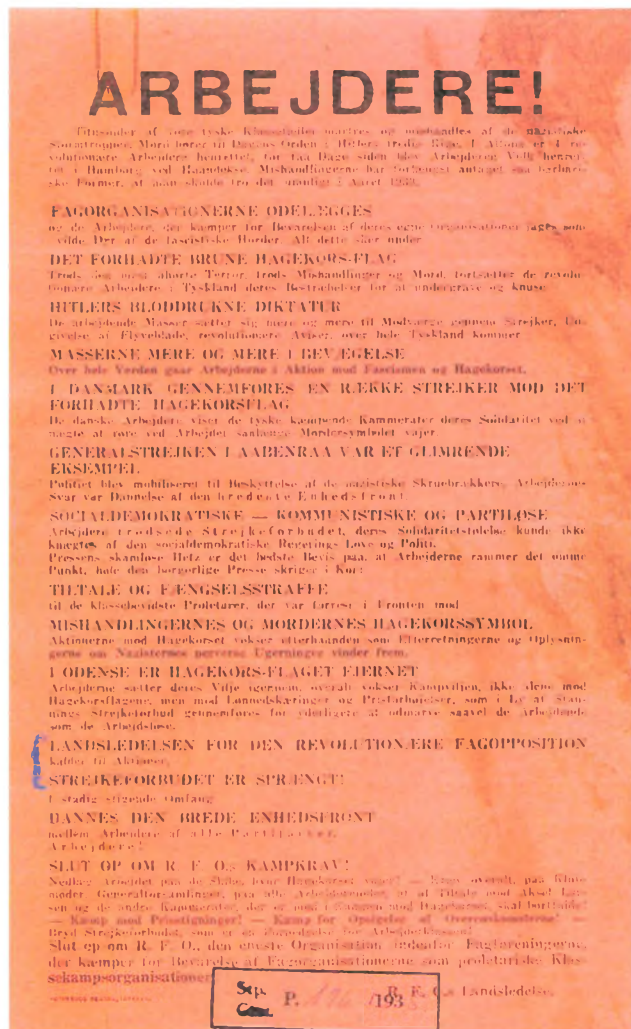
Den første var et politisk masseslagsmål i Tønder den 30. juli 1933. Det var den hjemmetyske »SA-Sturmführer« Jürgensen, der havde haft sin »SA-Sturm«, bestående af 12-14 mand, på øvelse i håndgranat-kastning ved vejkrydset Øster Højst-Vennemose nordvest for Tønder. Syngende nationalsocialistiske slagsange drog de efter endt øvelse tilbage mod Tønder. Her ventede en forsamling af 30-40 arbejdere på dem.

Der var en del kommunister, men vist nok flest socialdemokrater. De hjemmetyske nazister var bevæbnede – »Sturmführer« Jürgensen var vulkanisør og havde en autogummi-forretning. Her havde han fremstillet et større antal hjemmelavede gummi-knipler, som nazisterne trak. Det fik arbejderne til resolut at gå løs på et plankeværk, som de brækkede stave af. De to grupper gik nu løs på hinanden, bevæbnet med henholdsvis brædder og gummiknipler. Det gik

hårdt for sig. Adskillige kom til skade, værst gik det ud over fire nazister, som fik regulære tæsk.

Sagen fik et retsligt efterspil, da 10 arbejdere og 14 nazister den 12. august 1933 stod anklaget for vold, gadeuorden og slagsmål. Alle endte med at få bøder. Nazisterne ankede dommen og blev senere frikendt for gadeuorden med den begrundelse, at de jo sådan set blot havde forsvaret sig. Til gengæld blev de dømt for at have været bevæbnede.

De borgerlige danske aviser var tilfredse med dommen. Men de fleste kritiserede skarpt, at arbejderne var gået fysisk til angreb på nazisterne. Den slags var »tyske metoder«, som ikke skulle importeres til Danmark. Derimod mente det socialdemokratiske folketingsmedlem J.P. Nielsen fra Dynt, at det var forståeligt, når befolkningen »ved egne foranstaltninger« ville »træde alt dette giftige kryb, der nu melder sig, ned«. Heri fik han støtte fra Jyllandsposten, der entydigt lagde skylden på nazisterne: Efter hvad man fra alle sider udtalte i Tønder, var det nemlig nazisterne, der havde »irriteret deres modstandere, så disse var gået over til håndgribeligheder. Når de marcherede gennem Carstensgade, plejede de at hilse beboerne med Hitler-hilsen og tilråb. Beboerne i Tønder er nogenlunde enige om, at nazisterne selv har været ude om de klø, de fik, og at de har inderligt godt af dem«. De lokale nazister var nemlig enten arbejdssky »fars sønner« eller mislykkede eksistenser, der ikke nød nogen videre anseelse. J.P. Nielsen forlangte mere håndfast statslig indgriben mod de nazistiske

Kommunistisk plakate, ophængt på en telefonmast i Bovrup og nedtaget af politiet den 13. februar 1934. Opklæbningen af denne og adskillige andre plakater var foretaget natten forinden. Plakaten refererer direkte til Maja-affæren i Aabenraa. Kommunisterne har med ophængningen af plakaten i den danske nazi-førers egen højborg ønsket at sende nazisterne en hilsen. Foto: Gråsten Politi, Landsarkivet for Sønderjylland.

provokationer for at forhindre den slags selvtægt i fremtiden.

Flere gange i løbet af forsommeren 1933 havde kommunister og socialdemokrater brændt hagekorsflag af og på anden vis demonstreret imod nazismen. Og i begyndelsen af august 1933 kom det til et meget omtalt opgør om hagekorsflaget i Aabenraa.

Baggrunden var denne: Den 3. august 1933 ankom det tyske fragtskib M/S Maja til Aabenraa havn med en last af kul. I masten vejede et hagekorsflag. Det fik havnearbejderne til at nægte at losse skibet, før det havde strøget flaget. Og ud på eftermiddagen var der opløb til demonstration, da lokale kommunister under anførsel af murer Schrøder råbte kommunistiske slagord.

Majas skipper kontaktede det tyske konsulat i Aabenraa, og det lovede at skaffe arbejdskraft, så skibet kunne losses. Næste morgen havde politiet afspærret havnen, så der kunne losses. Men så nedlagde Den kgl. Måler og Vejers ansatte arbejdet i solidaritet. De nægtede at arbejde sammen med »skruibrækkere«. Det lykkedes dog at få dele af lasten losset under politibeskyttelse.

Den 5. august 1933 fortsatte losningen. Seks mand var i gang. Igen kom det til demonstrationer af socialdemokrater og kommunister. I mellemtiden var de to kommunistiske folketingsmænd, Arne Munch Petersen og Aksel Larsen, kommet til Aabenraa. De holdt brandtaler mod hagekorsflaget, som de kaldte et »morderflag«, men de angreb også den socialdemokratiske fag-

bevægelse, der ikke turde sætte hårdt imod hårdt, imod regeringen og imod skruibrækkerne. Det lykkedes at overbevise nogle af losningsarbejderne om, at de burde nedlægge arbejdet, som derefter igen gik i stå. Da var ca. halvdelen af skibet losset.

I to dage lå arbejdet stille. Men den 8. august 1933 dukkede otte hjemmetyske nazister fra Rise og Rødekro op og tog fat på losningen. De var under ledelse af mekaniker I.M. Jensen fra Aabenraa. Han udgav det nazistiske tidsskrift »Die Fackel« og gik derfor lokalt under navnet »Fackel-Jensen«. Der var stadig en større politistyrke på op imod 30 mand udkommanderet for at beskytte arbejdet.

Mens kommunisterne kunne holde brandtaler og agitere lige så voldsomt, de ville, så var socialdemokraterne nødt til at holde en lavere profil, fordi Socialdemokratiet jo var det bærende regeringsparti, og skibet involverede forholdet til en fremmed magt. Men det var uudholdeligt for de lokale socialdemokrater at overlade hele initiativet til kommunisterne. Så mens losningen blev påbegyndt igen under politibeskyttelse den 8. august 1933, gik en delegation af kommunister og socialdemokrater til politimesteren og forlangte politibeskyttelsen fjernet. Ellers ville der blive erklæret generalstrejke i byen. Politimesteren nægtede at efterkomme ønsket – og så blev der proklameret generalstrejke. Det var nu lige før, at kommunister og socialdemokrater også røg i totterne på hinanden, for socialdemokraterne erklærede generalstrejke indtil næste

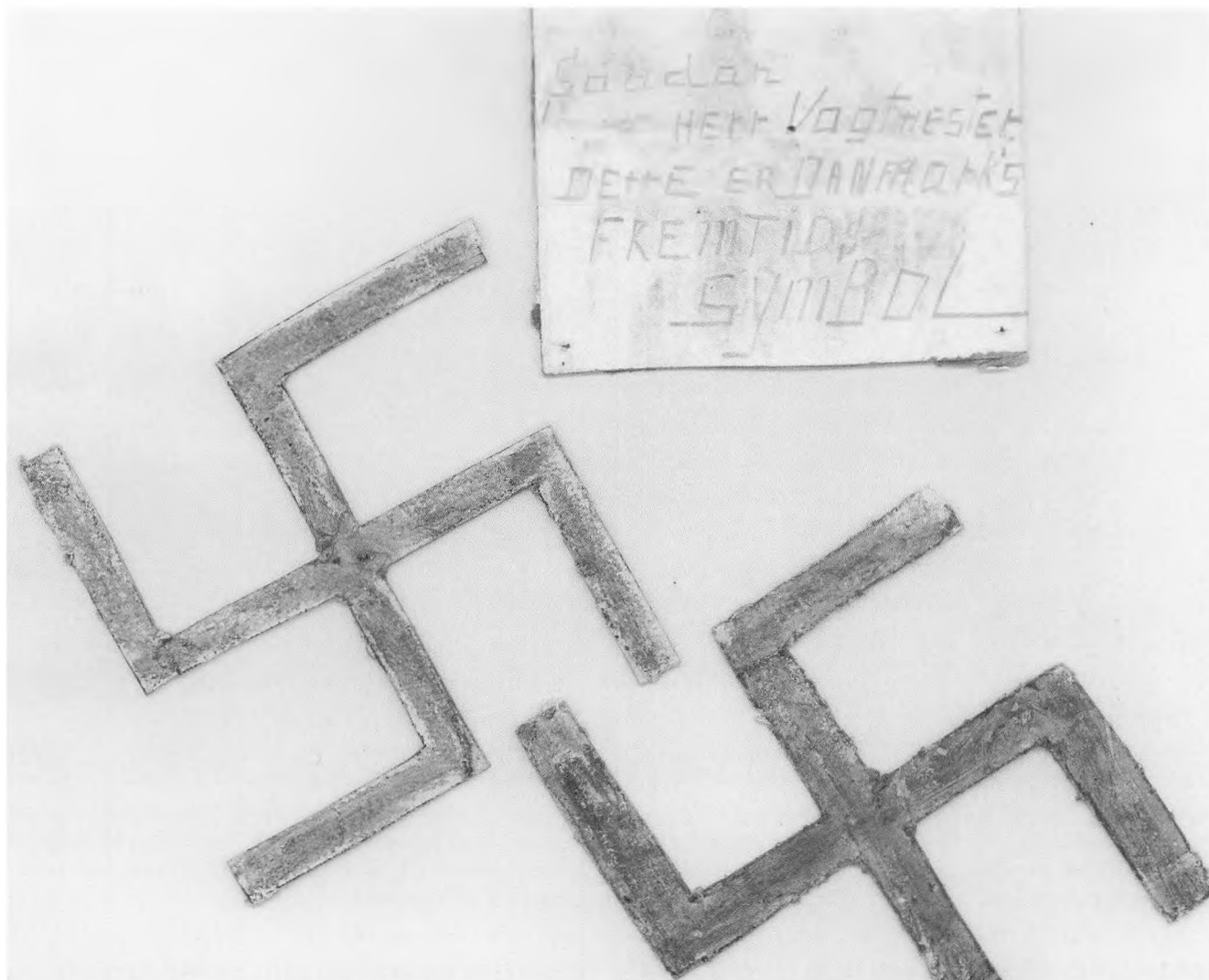
morgen, mens kommunisterne ville have generalstrejke i flere dage.

Generalstrejken blev erklæret så sent på dagen, at den ikke fik nogen praktisk betydning. Og Maja var også færdiglosset hen under aften. Men der opstod et problem, der viste socialdemokraternes dilemma: Kanslergadeforliget den 30. januar 1933 havde rent faktisk gjort det ulovligt at strejke. Hvad nu? Hvordan ville Stau-ning forholde sig til det? Socialdemokraternes ledelse i København omdøbte aktionen til en »sympati-tilkendegivelse« og dyssede sagen ned. Men sagen viste, at det var næsten utåleligt for socialdemokraterne at overlade den aktive bekæmpelse af nazismen til kommunisterne.

Sagen fik også et retsligt efterspil: På et stort protestmøde om aftenen den 7. august 1933 havde kommunisten Aksel Larsen holdt en brandtale imod nazismen og havde revet et hagekorsflag i stykker. Det fik det tyske konsulat i Aabenraa og det tyske gesandtskab i København til at klage til den danske udenrigsminister Munch. Tyskerne forlangte, at der skulle rejses tiltale mod Aksel Larsen; ja, de forlangte tilmed, at han skulle dømmes. Den danske straffelovs paragraf 108 forbød nemlig »offentlig forhå-nelse« af »en fremmed stat, dens flag eller anerkendte nationalitetsmærker«. Udenrigsminister Munch prøvede forgæves at få den tyske gesandt til at forstå, at den danske regering ikke havde magt til at få domstolene til at dømme Aksel Larsen, og han advarede om, at sagen meget vel kunne få et andet udfald, end Tyskland forvente-

de, og at en sag mod et dansk folketingsmedlem under alle omstændigheder ville give anledning til debat i den danske presse, hvilket kunne belaste de to landes forhold. Men lige meget hjalp det. Sagen gik derfor sin gang: Først vedtog folketetinget efter en livlig debat i november 1933 at ophæve Aksel Larsens parlamentariske immunitet. Aksel Larsen fik politisk mest muligt ud af sagen og benyttede landets højeste talerstol til at rase mod »mordbrænderregeringen« i Tyskland. Han hånede også de danske »ensrettede partier, der logrer, når nazi-regeringen ønsker det«. Folketetinget vedtog med alle stemmer mod de to kommunistiske at ophæve Aksel Larsens immunitet. Og så kom han for et nævningeting ved Københavns byret den 6. februar 1934. Forinden havde det danske udenrigsministerium dog reelt fjernet grundlaget for retssagen med en redegørelse, der fastslog, at der ikke kunne være tale om en forbrydelse efter straffelovens paragraf 108, fordi hagekorsflaget ikke fra tysk side var notificeret som officielt tysk rigsmærke på det tidspunkt, da Larsen havde revet det i stykker. Det skete nemlig først en måned efter forseelsen og blev meddelt i Statstidende den 22. september 1933. En veloplagt Aksel Larsen førte selv sin sag ved retten og slog fast, at hagekorset var symbolet for en kultur, der rummede »arrogance, råhed og jødeforfølgelse«. Han blev frikendt efter blot en times votering.

Der havde før 1933 været tætte bånd over grænsen mellem danske og tyske socialdemokratiske og kommunistiske partiorganisationer og

Hagekors i pap og trusselsbrev. Den 7. februar 1934 var der et stort offentligt DNSAP-møde på Bov kro. Nazismen blev stærkt kritiseret fra salen. Blandt kritikerne var muligvis vagtmester i grænsegendarmeriet Frederiksen fra Bov. Natten til den 9. februar 1934 blev der i hvert fald sømmet et anonymt smædebrev og to hagekors af pap op på hans private havelåge. Foto: Gråsten Politi, Landsarkivet for Sønderjylland.

Medlem af Folketinget for DKP Aksel Larsen taler ved et møde i befrielsesåret 1945 – nu fra en Dannebrogssmykket talerstol som dansk nationalhelt fra modstandskampen. Aksel Larsen blev i 1933 på tysk forlangende anklaget for »offentlig forhånelse« af »en fremmed stat, dens flag eller anerkendte nationalitetsmærker«, da han under en demonstration havde revet et hagekors i stykker. Han blev dog frikendt. Foto: Th. Christesen, Museum Sønderjylland ISL – Lokalhistorie.

fagbevægelse. Disse bånd blev revet over, da nazi-regimet brutalt knuste KPD, SPD og den tyske fagbevægelse. Et par spinkle tråde hen over grænsen bevarede dog. Både mellem socialdemokrater og kommunister var der en ganske livlig kontakt, indtil Gestapo med tiden fik knust opposi-

tionen syd for grænsen helt. Socialdemokrater og kommunister på flugt fra Tyskland blev smuglet over »den grønne grænse« eller sejlet over Flensborg fjord i små både. Tit var de mærkede på sjæl og legeme af de forfølgelser, de havde været udsat for. Nogen havde været på flugt i mange uger,

inden de nåede i sikkerhed i Danmark. Andre var blevet gennembanket eller mishandlet på anden måde. Det er klart, at det at se partikammerater mishandlede og på flugt måtte gøre anti-nazismen på venstrefløjen mere sammenbidt end i den borgerlige lejr.

Igennem 1933 og et stykke ind i 1934 var der desuden udveksling af nyheder over grænsen. Illegale blade blev trykt i Danmark og smuglet over grænsen til Tyskland. Og omvendt gik beretninger om nazistiske mishandlinger og ugeringer over grænsen til Danmark, hvor de nåede ud til et større publikum. Midt i 1930'erne stilledes trafikken dog af, da nazisterne strammede deres jerngreb om landet.

Det nazistiske regime i Tyskland forstærkede straks efter magtovertagelsen bevogtningen af grænsen for at forhindre indsmugling af illegale tryksager og andet. Heri fik de med tiden hjælp af paramilitære, hjemmetyske nazister, der patruljerede og spionerede nord for grænsen. F.eks. den såkaldte »marinestorm« under SA og SK, der havde afdelinger i Sønderborg, Gråsten og Aabenraa. Den talte i sommeren 1934 ca. 100

mand og holdt havne og kystlinjer under bevogtning. Den var under ledelse af Dr. Krey senior, fra Sønderborg. Ud over at forhindre udsmugling af illegale tryksager skulle »Marinesturm« også forhindre tyske flygtninge i at nå til Danmark. Det danske politi anså det for sandsynligt, at det enkelte gange var lykkedes »Marinesturm« at pågribe tyske flygtninge på dansk jord eller i dansk territorialfarvand og eskortere dem retur til deres skæbne i Tyskland. Også tyske flygtninge, der var kommet velbeholdne til Danmark og nu havde bopæl her, blev udspioneret.

Anti-nazismen i Sønderjylland strakte sig bredt fra den yderste højrefløj til den yderste venstrefløj, og man var indbyrdes meget uenige om, hvordan nazismen skulle bekæmpes. Kun én ting var de alle enige om: Grænsen skulle forsvares! Og det var da også på dét grundlag, at der med tiden blev skabt enighed mellem de mange politiske retninger. Man kan sige, at det konstante pres på grænsen op igennem 1930'erne i hvert fald forenede (næsten) alle danske sønderjyder i dét fælles mål.

Oprettelsen af Grænsesognenes Danske Samfund i 1933

Af Hans Schultz Hansen

Efter nazisternes »magtovertagelse« i Tyskland den 30. januar 1933 fandt førende slesvig-holstenske nazister tiden inde til at rejse krav om en revision af den grænse fra 1920, som hverken det tyske mindretal i Nordslesvig eller de nationalistiske kræfter i Slesvig-Holsten havde accepteret. Den nye formand for Schleswig-Holsteiner-Bund, borgmester Dr. Wilh. Sievers i Eckernförde, lagde for den 24. marts, og NSDAP's grænselandssagkyndige, pastor J.L. Peperkorn fra Viöl fulgte op den 5. april. Begge krævede uden omsvøb en grænseflytning. Peperkorn truede desuden med en nazificering af Nordslesvig og kom med hånlige udtalelser om Danmark. Talerne udløste den grænsepolitiske krise, der har fået navnet »Påskeblæsten«. Nord for grænsen vakte de både bekymring og harme.

Mødet på Folkehjem den 12. april 1933 – og to andre reaktioner

Den første danske protest mod Sievers' og Peperkorns udæskende taler var et møde på Folkehjem i Aabenraa den 12. april. Initiativtagerne hertil var Sprogforeningens formand, H.P. Hansen, og Skoleforeningens formand, Hans Jepsen

Christensen. Mødet var fortroligt og for udvalgte repræsentanter for de sønderjyske sogne. Indbydernes hensigt var ikke kun at give harmen over de slesvig-holstenske nazisters og det tyske mindretals grænseflytningskrav luft, men også at lægge pres på den danske regering for at få den til at skride ind. Det fremgik af den resolution, som blev vedtaget af mødets omtrent 400 deltagere. Udover ønsket om et godt naboforhold til Tyskland og en total tilbagevisning af grænservisionskravet rummede resolutionen fire krav til »de danske statsmyndigheder«:

- 1) sikring mod, at irregulære tropper, dvs. tyske SA-formationer, overskred grænsen
- 2) skarp overvågning af alle grænseflytningsbestræbelser
- 3) hurtig og kraftig indskridning mod urostiftere
- 4) sanktioner mod danske embedsmænd, der deltog i grænservisionsagitationen

De fire krav kan ses som en opfølgning på mødet i Udenrigspolitisk Nævn den 7. april, hvor den sønderjyske socialdemokrat J.P. Nielsen havde krævet, at regeringen skred ind. Allerede samme dag som mødet i Aabenraa vedtog Folketinget en

Aabenraa, den 9. April 1933.

De indbydes hermed til et fortroligt Møde paa
„Folkehjem“ i Aabenraa

Onsdag den 12. April, Kl. 2 Efterm.,

for at tage Standpunkt til de tyske National-Socialisters
anmassende Optræden.

Hvis De ikke kan møde personlig, bedes De om at
sende en anden god Mand fra Deres Sogn i Stedet for.

Alle nordslesvigske Sogne vil blive repræsenterede.

H. Jepsen Christensen.

H. P. Hanssen.

Indbyderne til det fortrolige danske tillidsmandsmøde på Folkehjem den 12. april 1933 var Hans Jepsen Christensen, formand for Skoleforeningen, og H.P. Hanssen, formand for Sprogforeningen. Dette møde mundede ud i en resolution til den danske regering og blev startskuddet til oprettelsen af Grænseomraadets Danske Samfund. I: Landsarkivet for Sønderjylland, H.P. Hanssens arkiv nr. 162.

lov, der med øjeblikkelig virkning forbød uniformer, uniformsdele, armbind og »andre iøjnefaldende tegn«, der viste, at bæreren tilhørte et politisk parti. Det blev også besluttet at forøge det sønderjyske statspoliti med 100 mand. Men reelt

fik kun 37 af de nye betjente station i Sønderjylland.

Resolutionen fra mødet på Folkehjem blev bakket op på to andre møder. Den 17. april holdt 300 repræsentanter for den sønderjyske arbejderbevægelse møde i Tinglev. Resolutionen fra dette møde stod i klarhed på ingen måde tilbage for den fra Folkehjem, når det gjaldt afvisningen af grænservisionskravet og krav til myndighederne om indskriden. Nok så afgørende var den klare linje, der fremover skulle være i forhold til tysksindede arbejdere: »Vi tilråber den del af de tyske arbejdere, som hidtil politisk har ydet tysk-borgerlige deres støtte: Øjeblikket er inde til, at I bryder med denne hidtil fulgte linie og sammen med jeres dansk-tyske kammerater vender jer mod den truende fare«.

Fra et folkemøde i Haderslev den 18. april med 3-4.000 deltagere fremkom krav om, »at Danmarks regering og rigsdag vil vide at værne og vogte vor grænse mod syd«. Fra mødet blev der sendt en deputation til København for at fremme det militære forsvar af Sønderjylland. Her løb den imidlertid ind i den partipolitiske uenighed om forsvaret. Det radikale dagblad Politiken satte omgående den tværpolitisk sammensatte deputation i bås som »de konservative sønderjyder«. Der kom intet ud af initiativet.

To nye initiativer i foråret 1933

De danske sønderjyder lod sig ikke nøje med at rette appeller til politikerne i København, men

søgte også ved egne kræfter at styrke den nationale front i grænselandet. Der udgik to initiativer hertil, som begge mandede ud i stiftelsen af en ny grænselandsorganisation. Det ene initiativ blev taget af lærer Peter Marcussen, Haderslev, der sammen med pastor N. P. Nielsen i Vedsted indkaldte en kreds på ca. 25 til et fortroligt møde på Folkehjem den 7. april for at styrke samarbejdet mellem de sønderjyske ungdomsorganisationer. Det førte over et større møde på Folkehjem den 23. april via ungdomstævnerne i Tønder den 12. maj og på Dybbøl den 11. juni til oprettelsen af Det Unge Grænseværn i september.

Det andet initiativ udgik af mødet på Folkehjem den 12. april og havde sin rod blandt de etablerede danske nationale ledere. I forbindelse med dette møde blev der nedsat et udvalg bestående af H.P. Hanssen, Hans Jepsen Christensen og Martin Hammerich som sekretær. Sidstnævnte fik en afgørende indflydelse på det videre forløb. Hammerich var »rigsdanser«, født i 1883 i København, men allerede fra sin skoletid stærkt interesseret i det sønderjyske spørgsmål. Allerede før 1. verdenskrig havde han kontakt til H.P. Hanssen. Eftersom Hammerich var jurist, hentede H.P. Hanssen ham i 1919 ind som sin kontorchef for Det midlertidige Ministerium for sønderjyske Anliggender. De følgende år var Hammerich kontorchef for sønderjyske sager i stats- og siden i udenrigsministeriet. Da arbejdet her var færdigt i 1922, fik han en beskeden stilling som dommerfuldmægtig i Løgumkloster.

Her blev hans interesse for landbrugets forhold vakt, og i 1927 blev han direktør for Sønderjydsk Hypotheklaanefond, der skulle afhjælpe krisen i landbruget.

Martin Hammerichs tanker, juli 1933

Den 17. juli 1933 sendte Hammerich to betænkninger til H.P. Hanssen, hvori han dels gjorde rede for organiseringen af det danske arbejde i grænseområdet, dels for de påtrængende opgaver. I den første betænkning evaluerede Hammerich den danske indsats i grænseområdet siden 1920. Der var gennemført en liberal behandling af det tyske mindretal og gjort ærlige forsøg på at afhjælpe vanskelighederne som følge af grænse- dragningen og de dårlige konjunkturer: »Love blev givne, og mange penge blev bevilgede«. Alligevel måtte man erkende: »Trods alt dette nåedes der i praksis for lidt. Lige så vigtigt, som at de store linjer trækkes op, er det, at de enkelte små sager – også dem, som ligger mellem linjerne – gribes an i rette tid og på rette måde. Og det kan ikke nægtes, at der på afgørende fjerntliggende steder [læs: København] alt for hyppigt har manglet den føling med forholdene og det intime kendskab, som er en betingelse for, at det absolut rigtige blev gjort«. Ifølge Hammerich manglede der »en institution, et råd, eller hvordan man nu ville forme og benævne det, som havde mulighed for at følge med i alt, hvad der rørte sig i grænseområdet, og som i stilhed kunne have gjort de afgørende steder opmærksomme

Martin Hammerich, direktør for Sønderjydsk Hypoteklaanefond og aktør i oprettelsen af Danske Damfund. Foto: Museum Sønderjylland ISL – Lokalhistorie.

på, hvad der burde tages i betragtning, og hvad der ikke blev gjort«.

Videre udviklede Hammerich: »I hver by indenfor grænseområdet søges udfundet så vidt muligt den bedste af de vågne danske mænd. Disse slutter sig sammen og vælger et forretningsudvalg på tre mænd. Sammenkomster finder sted en bestemt dag i hvert kvartal og i

øvrigt, når forretningsudvalget bestemmer det. Om forhandlinger haves tavshedspligt [...]. På sammenkomsterne kan ethvert, det være sig nok så lille, spørgsmål, der har nationalpolitisk betydning, bringes til drøftelse. Også udenfor møderne indberettes til forretningsudvalget, når forhold af aktuel interesse kommer til et medlems kundskab«. Forretningsudvalget skulle også orientere myndighederne. Der skulle tillige være et permanent kontor.

I den anden betænkning opregnede Hammerich de mange påtrængende opgaver i grænseområdet. Først skulle der ske en systematisk udbygning af ungdoms- og idrætsforeningerne. Dernæst skulle de danske skoler udstyres bedre med skolemateriel. Lige så nødvendigt var det, at grænseegnen fik de bedste lærere. Det kunne nemlig konstateres, »at de lærere, der får ansættelse i de vanskelige egne, ofte er meget ringe«. De nye præster var heller ikke for gode, da mange »ikke fyldte i kjolen«, som Hammerich skrev. Jordspørgsmålet var som altid i Hammerichs tanker. Statens Jordlovsudvalg savnede medlemmer med kendskab til grænseegnen, og forretningsgangen var for omstændelig. En særbevilning til unge landmænds etablering i grænseområdet kunne få stor virkning.

Fortrolige møder i grænseområdet juli-august 1933

I løbet af sommeren afholdt Hammerich, H.P. Hanssen og Jepsen Christensen fortrolige møder

med tillidsmænd fra grænseområdet: den 19. juli i Tønder, den 26. juli i Tinglev og den 2. august i Aabenraa. H.P. Hanssens notater fra møderne giver overordnet indtryk af stigende forhåbninger og øget aktivitet på tysk side. I Ubjerg regnede tysksindede med, at grænsen snart ville blive flyttet. I Højer var tyskerne, også de tyske arbejdere, nazister: »De er organiserede og meget virksomme for at drage danskerne over. Arbejderne er under tryk«. Fra Abild hed det: »Ingen agitation. Men tilslutning til nat[ional]soc[ialismen]. Smitten virker. Det er uden tvivl. Flere unge meget langt ude«. Om Tønder by fortalte tillidsmændene: »Ved påsketid lød parolen: Vi er tyske om 14 dage«. Her og flere andre steder konstaterede de: »Tyskerne stærkt tag i ungdommen. Tyskerne må ikke komme sammen med dansk ungdom. Stærke bestræbelser for isolering«. De lykkedes nu ikke overalt; undertiden kom tyskerne også til de populære danske arrangementer. Fra Ensted hørtes således: »Det var en overordentlig stor glæde at se, hvorledes skuespillerne befandt sig godt i hjemmene og omvendt. De tysksindede var med, – endog ved kaffebordet. Det var som om Ensted forsamlingshus stod på gloende pæle«. I Bjolderup havde tyskerne ved en tilsvarende lejlighed endog sunget med på »Der er et yndigt land!«

Men det populære blev også udnyttet til tysk fordel. I Nr. Løgum og Øster Højt søgte tyskerne at drage nytte af LS' agitation mod »systemet«. Fra Hostrup fortaltes derimod, at der ikke var megen nazi-agitation: »De socialdemokrati-

ske arbejdere går hårdt frem imod nationalsocialisterne og truer med udstødning«. Den sag havde to sider; i Ø. Løgum meldte tyske arbejdere sig ud af Socialdemokratiet og ind i det nazistiske parti. I Burkal og Bylderup agiterede lærer Hansen i Burkal for den tyske nazisme. I Holbøl var nazismen især stærk blandt den tyske ungdom: »Hele ungdommen rejser til møder sydpå, den agiterer meget energisk. De har anskaffet uniformer, som de spadserer offentligt i« – åbenbart uden at kere sig om uniformsforbuddet. I de nordlige og østlige sogne af Aabenraa amt var den nazistiske agitation ikke så mærkbar, men i Rise mente man: »Er de mange sammen er de meget pågående«. Især blev der peget på de tyske privatskolers store betydning for den lokale tysk-hed og på de tyske bestræbelser på at få børn overført hertil fra de danske skoler. I Rinkenæs blev der lagt tryk på håndværkerne, mens der i Ø. Løgum blev lokket: »[I] Genner stærk påtrængende agitation også overfor danskerne. Har vundet danske børn ved hjælp af cykler«.

På dansk side var stillingen vanskeligst i Ubjerg: »Findes ingen dansk ungdom. Tyskerne kommanderer det hele. Dansk dilettantforestilling besøges også af tyskerne. Vi savner dansk folkemateriale«. I Højer var det danske arbejde trods tysk dominans »i god gænge«. Tønder havde stærke danske ungdomsforeninger og en stor dansk rokklub. I de nordligste og østligste sogne var dansk ungdomsarbejde i fremgang. Tillidsmænd fra Ø. Løgum sagde: »Ungdommen er national bevidst. Det er indtrykket siden Gen-

Hans Jepsen Christensen, landstingsmand for Venstre og formand for Sønderjysk Skoleforening. Foto: Museum Sønderjylland ISL – Lokalhistorie.

foreningen. Men den trænger til støtte. Vi må ikke tage for billige foredragsholdere. De unge er kritiske [...] I Hovslund har vi holdt på gode foredragsholdere. Vi har let ved at samle de unge, når der var dans. Vi har et lille udvalg som sørger for gode foredragsholdere og ungdommen møder godt«.

Fra andre sogne meldte tillidsmændene om problemer i det danske ungdomsarbejde. Fra Nr.

Løgum lød det: »Vi savner begejstring hos den danske ungdom«, fra Ø. Højst: »Vi mangler begejstringen fra den tyske tid«. Flere steder pegede man på ledernes afgørende rolle, f.eks. i Uge: »Hvis lederne ikke er det danske arbejde voksne trækker vi det korteste strå. Tyskerne holder deres børn hjemme. De har de store gårde. Danskerne er for det meste husmænd, hvis børn må ud at tjene. Dygtig energisk ledelse nødvendig«. I Bov fandtes en dygtig lærerstab i de danske skoler, men ikke desto mindre savnedes gode gymnastikledere: »Det er af stor betydning at få folk ned nordfra«, især danske tjenestefolk. I Kliplev sukkede man over manglen på gode ledere, især »unge af vor egen kreds«. Her var det også svært at samle de unge til foredragene. Møderne blev kun besøgt af 20-30, med mindre det var dilettant, så var der fulde huse. I Rise fyldte idrætten for meget – underforstået: det kulturelle for lidt. I Rinkenæs var der intern splid: »Der er modsætninger mellem ungdommen nordfra og ungdommen her. Der er opstået gnidninger, som bør fjernes. Der skal en fornyelse til indenfor ungdommen. Alt er for tiden levende og nyt. Vi kan ikke blive ved at køre de gamle travere. De vil i forbindelse med tiden. Der må mere forsigtighed ved valget af foredragsemner. Større vekselvirkning mellem os og folkene nordpå«.

Andre steder skabte det religiøse skel. Fra Hjordkær meldtes: »Der er nogen splittelse mellem danskerne; LS, 'missionen'; splittelsen går ud over samlende nationalt arbejde«. Missionsfolkene holdt sig her tilbage fra dansk nationalt

arbejde. Og fra Bedsted: »Der spores en national rejsning inden for Indre Mission. Det er meget glædeligt. Men de kommer ikke til vore møder i Øster-Terp forsamlingshus [...] Kan der ikke fra den nationale ledelses side gøres noget for Indre Mission«. Behovet for dansk samling blev understreget fra Burkal: »Hvis vi kunne samle ungdomsarbejdet i sognet ville det være et stort fremskridt. At være dansk er at bringe ofre. Det er ånden blandt os selv, det kommer an på«. I Burkal gjorde efterskolen i Rens god gavn. I Holbøl var bekymringen derimod: »Højskolen i Rønshoved truet af den ny vej« – dvs. af forstander Aage Møllers flirt med nazismen.

Tillidsmændene pegede også på ressourceproblemer, som rigelige midler til de tyske privatskoler satte i relief. Fra Holbøl hed det bittert: »Tyskerne får alt – vi intet«. Møderne bragte talrige behov for dagen, f.eks. et forsamlingshus i Rødekro, en gymnastiksal og et sløjdløkal ved skolen i Rinkenæs, en sportsplads i Burkal, materiel til skolen samt redskaber og sangbøger til forsamlingshuset i Bov. Der kom forslag om et vandrerhjem fra Burkal, flere fadderskaber fra Bjolderup, øget tilskud til højskolebesøg fra Rise, og mange steder fra blev der fremsat ønske om udflugter nordpå med genbesøg.

Endelig var jordspørgsmålet et centralt emne med udveksling af oplysninger om køb og salg af ejendomme og den tyske Kreditanstalt Vogelgesangs aktiviteter. Et omkvæd var de forspilte muligheder på dansk side, navnlig hos det træge Statens Jordlovsudvalg. Således klagede tillids-

mænd fra Nr. Løgum: »Der er sket henvendelse til Jordlovsudvalget om to gårde i Visbjerg, men forgæves, nu tager Vogelgesang dem begge«. Til gengæld var der blandt nogle hjemmetyskere utilfredshed med Vogelgesang; en tysker i Rise havde sagt til den danske tillidsmand: »Vogelgesang er et jødefirma«.

Samlet viste de tre fortrolige møder, at der på dansk side var behov for nye impulser og kræfter til ungdomsarbejdet, bedre faciliteter, mere samling på tværs af de forskellige skel, øget systematik i arbejdet – og flere penge. Den tyske offensiv stillede nye krav, som det hidtidige arbejde på dansk side ikke kunne matche.

Danske Samfund oprettes i 32 grænsesogne oktober-november 1933

Den 16. august holdt udvalget et møde med repræsentanter for ungdomsorganisationerne. Her nævnte man de ønsker til ungdomsarbejdet, der var fremkommet på møderne. Ifølge Hammerich fik udvalget løfte om, at opgaverne ville blive taget op af ungdomsforeningerne i forbindelse med Det Unge Grænselværn, som stod umiddelbart foran sin etablering. Også forslagene til en øget dansk indsats i jordkampen blev ledt videre til »rette vedkommende«.

I september eller begyndelsen af oktober blev udvalget udvidet med gårdejer Hans Andersen fra Kongsbjerg ved Abild, formand for den danske jordkampsorganisation »Landeværnet«, samt repræsentanter for de fire demokratiske partier:

H.P. Hanssen – den gamle sønderjyske fører på talerstolen omkring 1935. Foto: Museum Sønderjylland ISL – Lokalhistorie.

Overportør N. S. Sørensen, Fårhus (Socialdemokratiet), arkitekt Jep Fink, Aabenraa (Radikale Venstre), forpagter Hans Linnet, Store Tønde (Det Konservative Folkeparti) og gårdejer N.J. Gotthardsen, Tønder (Venstre). Den politiske bredde skulle hindre, at nogen følte sig sat udenfor den kommende organisation.

Den 16. og 17. oktober holdt udvalget på ny

fortrolige møder med tillidsmændene henholdsvis i Tønder og Aabenraa. På begge møder bød H.P. Hanssen velkommen, og Hammerich skitserede udvalgets arbejde og fremlagde dets forslag: Dannelsen af Danske Samfund i hvert af grænseområdets 32 sogne med ens vedtægter og dernæst dannelsen af en fællesorganisation bestående af de lokale formænd samt endelig oprettelsen af et kontor, der »skulle følge med i alt, hvad der sker i grænseområdet«, udfærdige statistikker og tage imod forslag og ønsker og fremføre dem på det rette sted. Peter Gad fra Ravsted foreslog hele Nordslesvig inddraget – men det skete først efter den tyske besættelse af Danmark i 1940. Ellers var der tilslutning til forslaget. Overportør Keller fra Rødekro sagde: »Nu er der mange steder en trykket stemning. Jeg er organiseret jernbaneembedsmand. Jeg ved – ligesom LS – hvad organisation betyder. Tyskerne arbejder målbevidst, kraftigt. Det glæder mig, at der nu tænkes på oprettelsen af en fælles dansk organisation«.

Den nye organisation trådte den 18. oktober frem for offentligheden i et opråb til pressen. Her blev udvalgets arbejde ridset op, og derefter hed det om de netop afholdte sammenkomster: »På disse møder vedtog man enstemmigt at oprette »Danske Samfund« i alle disse sogne uden hensyn til politiske, sociale eller religiøse skillelinjer, for med større kraft og klarere overblik end hidtil at løse de nationale opgaver i grænseområdet. Disse »Danske Samfund« vil straks efter oprettelsen blive samlede i en fællesorganisation«.

Derefter gik det løs med oprettelsen af de lokale Danske Samfund. De første blev oprettet i Ravsted og Ø. Løgum den 26. oktober. Ø. Løgum kan tjene som eksempel på, hvordan det foregik. De lokale danske foreninger stod som indbydere. Fremmødet i kroen var så stort, at der måtte sættes stole op på scenen. Talerne var Chr. Nielsen og Ernst Christensen, der begge var »brudt igennem« som talere ved Dybbølstævnet i juni. De talte begge om nødvendigheden af en samling af kræfterne på dansk side. Den lokale lærer Jens Christensen fortalte om Danske Samfund. Til bestyrelsen valgtes 1-2 fra hver landsby i sognet, og der blev tilstræbt så bred en social sammensætning som muligt med fire gård ejere, en gårdejerfrue, en lærer, en smedemester, en fisker og en arbejdsmand. Gårdejer Rasmus Callesen, Lerskov, blev formand. Derefter fulgte en række småtaler ved lokale folk. Næstformanden, smedemester Petersen fra Rugbjerg, ramte sikkert tonen bedst, da han sagde: »Vi har hidtil været splittet i partipolitik, ja jeg kunne sige i partikævl. Nu skal vi danske samles ud over partiskellene, og her må vi *alle* være med. Lad os vise, at vi er der, og atter få det gamle simple spørgsmål frem: Er du dansk eller tysk!« Mange sønderjyder følte sig endnu 13 år efter Genforeningen fremmede overfor partipolitikken, og taleren indkasserede tilråbet: »Hør!«

Fra Bjolderup sogn er listerne fra den første medlemstegning bevaret. En pæn del af de indtrådte 506 medlemmer anførte deres erhverv. Fra landbruget var der 23 gårdejere, en gårdbestyrer,

35 »landmænd« (hovedsagelig mindre landbrugere) og 1 husmand samt i nær tilknytning til erhvervet mølleren og mejeristen. Af handlende var der 5 købmænd, 2 handelsmænd, 1 gæstgiver og 1 gartner, mens 38 var håndværkere, 1 entreprenør, 1 vognmand og 1 musiker. Derudover var der 4 lærere eller lærerinder, 1 bankfilialbestyrer, 1 sygeplejerske, 1 repræsentant samt uspecificeret 2 »tjenestemænd«. Fra arbejderklassen kom 12 arbejdere, 5 banearbejdere, 1 postbud og 1 vejmand. Medlemmerne kom således fra hele det sociale spektrum i et typisk landsogn.

Det foreløbig sidste lokale Danske Samfund i rækken var Felsted, som blev oprettet den 18. november. Som en efternøler kom den 13. december Broager Sogns Danske Samfund. En opgørelse forud for denne sidste grundlæggelse viser et samlet medlemstal på 14.177. I de 31 sogne, som opgørelsen omfatter, blev der ved folketingsvalget i 1932 afgivet 18.148 danske stemmer, heri medregnet de socialdemokratiske, mod 5.670 tyske. Danske Samfunds medlemstal svarede dermed til 78 % af de danske stemmer i grænseområdet.

Grundlæggelsen af Grænsesognenes Danske Samfund 20. november 1933

Med oprettelsen af 31 sognesamfund var vejen banet for stiftelsen af fællesorganisationen Grænsesognenes Danske Samfund, som foregik den 20. november 1933 på Tinglevhus. Som i april på Folkehjem var H.P. Hansen og Hans Jepsen

Kort over antal medlemmer i Grænsesogdenes Danske Samfund i november 1933.

Christensen hovedtalere. De fulgte dermed deres initiativ til dørs, men trådte derefter i baggrunden. H.P. Hanssen fremhævede, at nok var Sievers og Peperkorn blevet underkendt af Berlin, men: »De kendsgerninger, vi står over for, er imidlertid ikke efterkommelse af ordene fra Ber-

lin, men derimod en stærk nationalsocialistisk agitation i Nordslesvig, et arbejde, der på mange områder foregår i mulm og mørke, så vi kun vanskeligt kan følge det. Vi kan ikke nægte, at mangt og meget af det, der blev sagt i de udfordrende taler, som afdæmpedes fra Berlin, nu ud-

føres i praksis. Ved hjælp af rige tyske pengemidler søges der på mange måder at få Nordslesvig nazificeret«. Derfor var Danske Samfund et nødvendigt modstød. Hans Jepsen Christensen understregede, at nationalitetskampen ville blive afgjort i grænseområdet.

Ifølge vedtægterne udgjorde de lokale samfunds formænd, næstformænd og sekretærer fællesorganisationens råd. Til bestyrelsen valgtes fra det forberedende udvalg direktør Martin Hammerich, Tønder, gårdejer Hans Andersen, Kongsbjerg, overportør N.S. Sørensen, Fårhus, og arkitekt Jep Fink, Aabenraa. Endvidere indvalgte læge Hans Lorenzen fra Bov, gårdejer Johan Nielsen fra Kliplev, banenæstformand Hjortkilde fra Gråsten, gårdejer Jes Michelsen fra Jejsing og lærer N.C. Spandet fra Store Jyndeved.

På sit første møde den 23. november i Tinglev valgte bestyrelsen de tre førstnævnte til medlemmer af forretningsudvalget, herunder Hammerich til formand. Fra næste møde den 30. november sendte forretningsudvalget en udtalelse til pressen, hvor Danske Samfunds hovedopgave blev defineret som at modvirke anslag mod grænsen. Men udtalelsen var ikke fjendtlig overfor mindretallet: »Den danske grænsebefolkning ønsker ikke og tilsigter ikke at fremkalde et skærpet modsætningsforhold til det tyske mindretal i Nordslesvig. Den ønsker fremdeles, at brydningen mellem de to nationaliteter må beholde præg af en hæderlig og fredelig styrkeprøve. Vi afviser skarpt ethvert forsøg især udefra på at

sænke niveauet og forsimple formerne for den nationale og kulturelle kamp«.

Den 16. december holdt fællesorganisationens råd sit første møde. Her kritiserede Hammerich, at Nordschleswigsche Zeitung betegnede Danske Samfund som »dansk front«: »'Dansk Front', det er en kampfront, 'Dansk Samfund', det lyder som noget mere rummeligt, betegner et fællesskab, der skal have betydning ikke blot ved at man er opstillet på geled, hvilket giver en vis kraft, men også derved, at den giver noget positivt indhold til dem, der er medlemmer af dette samfund«. Hammerich fremhævede: »Men aldrig vindes der fremad alene ved at iagttage modparten og neutralisere ham. Vor kamp er til syvende og sidst en åndelig kamp«. Danske Samfund måtte modvirke, »at visse kredse helt går op i snævre interesser, klikevæsen, indbyrdes splidagtighed. Jeg har ved oplysninger rundt omkring fra erfaret, hvor megen skade denne delthed afstedkommer. Også set eksempler på, at enkeltpersoner på grund af krænket forfængelighed trækker sig tilbage fra arbejdet. Dansk Samfund skal betyde: dansk samdrægtighed«.

Diskussionen drejede sig især om de forhold, som var kommet frem på sommerens fortrolige møder. Blandt deltagerne var seminarielærer Claus Eskildsen fra Tønder, der måske med en skjult brod mod Hammerich udtalte: »Man skal fanatisk træde ind for sit eget og ikke tage hensyn til andre. Kampluren kan man godt lade gjælde og tage de våben op, som modparten lægger

hen til os, og vi skal udnytte disse våben. Vi er for spagfærdige«. Om social velgørenheds betydning for den nationale kamp sagde realskolebestyrer Fallesen fra Tinglev: »Tyskerne har syskoler, også vi skal oprette noget lignende rundt omkring i sognene. I Tinglev er det påbegyndt. I disse skoler omsys gammelt tøj, som foræres bort til fattige. Folk bindes ved at få en gave«. Hammerich svarede: »Den tanke, at danne syskoler, er udmærket. Syskolerne er et udmærket våben i grænsekampen«.

Udblik til 1970

Hammerichs udtalelse om syskolerne viser, at nationalpolitisk »Kleinarbeit« havde fået stor betydning i grænsekampen efter Påskeblæsten i 1933. På dansk side blev man af den nye tyske udfordring stillet overfor de samme krav som før 1920 om sammenhold, offervilje og effektivitet. Her udgjorde Danske Samfunds oprettelse i 1933 kun begyndelsen, men de organisatoriske

rammer var lagt. Dem blev der bygget videre på under valgkampen forud for »den anden afstemning« ved folketingsvalget i 1939 og efter den tyske besættelse af Danmark i 1940, hvor området for Danske Samfund blev udvidet til samtlige sogne i den sønderjyske landsdel og en udvidet fællesorganisation skabt med navnet De sønderjydske Danske Samfund. Med 79.000 medlemmer i 1943/44 blev Danske Samfund den største nationale forening nogensinde i Sønderjylland. Efter at truslen sydfra mod grænsen i 1945 faldt bort, var Danske Samfunds rolle udspillet. Det gjaldt særligt, da den nationale afspænding satte ind fra 1950'erne. For de nationale foreninger i Sønderjylland har det imidlertid ofte været tilfældet, at deres strukturer var sejere end missionen. Men efter at mange af de lokale Danske Samfund var blevet opløst i 1950'erne og 1960'erne, kom turen i 1970 til fællesorganisationen De sønderjydske Danske Samfund, og snart fulgte resten af de lokale samfund efter. Danske Samfund havde haft deres tid.

Det Unge Grænseværn

Af Axel Johnsen

Stemningen var trykket i Sønderjylland i 1933. Ingen vidste med sikkerhed, hvilke planer den nye tyske rigskansler Adolf Hitler havde med hensyn til Versailles-grænsen mellem Danmark og Tyskland. En regulær invasion behøvede man dog trods alt ikke at frygte – i hvert fald ikke foreløbig. Men hvad ville der ske, hvis det lykkedes slesvig-holstenske partisoldater i alliance med medlemmer af det tyske mindretal i Sønderjylland at piske stemningen i grænselandet så meget op, at Berlin før eller siden fik anledning til at gribe ind?

Det var tydeligvis netop den strategi, fremtrædende slesvig-holstenske nazister og grænsekæmpere havde lagt. Siden magtovertagelsen i januar 1933 havde de på møder og i pressen tordnet mod Danmark og danskerne. De havde påstået, at ungdommen i Nordslesvig var optændt af et infernalsk had til Danmark, og at det tyske folk og dets fører derfor hurtigst muligt måtte komme nordslesvigerne til undsætning – Nordslesvig skulle »heim ins Reich«.

Det var i denne situation, at Det Unge Grænseværn så dagens lys. Det var de danske nordslesvigeres spontane og improviserede moddemonstration, der først efterhånden antog fast organi-

satorisk form og udviklede et egentligt arbejdsgrundlag. I begyndelsen var formålet såre simpelt: Titusindvis af danske nordslesvigere skulle samles på massemøder og give udtryk for deres vilje til at forblive under Dannebrog. Grænsen skulle blive liggende, hvor den var blevet lagt i 1920.

Historien om Det Unge Grænseværn er på én gang en fantastisk succeshistorie og historien om et fejlslagent projekt. Den er en succeshistorie ud fra den betragtning, at det faktisk lykkedes for organisationen at tage brodden af nazisternes provokationer og fastholde den danske og ikke-nazistiske position i Nordslesvig. Det lykkedes ikke for slesvig-holstenerne eller de hjemmetyske nazister at infiltrere Nordslesvig i en sådan grad, at der kunne bygges overbevisende grænsepolitiske krav på det.

Men på længere sigt slog Det Unge Grænseværn fejl – målt efter foreningens egen alen. Toneangivende kræfter i bevægelsen, herunder formanden Peter Marcussen, havde nemlig ambitioner, som rakte langt ud over forsvaret af Nordslesvig. De ville skabe et stort nordisk ungdomsforbund med afdelinger over hele Norden til styrkelse af nordisk ånd og kultur – i opposi-

Initiativtager til og formand for Det Unge Grænseværn Peter Marcussen. Foto: Museum Sønderjylland ISL – Lokalhistorie.

tion til den tysk-nazistiske definition af det nordiske. Selv om foreningen umiddelbart efter den tyske besættelse af Danmark tog navneforandring til Dansk Nordisk Ungdomsforbund, nåede planerne aldrig længere end til tegnebrættet.

Efter befrielsen i maj 1945 oplevede foreningen på ny fremgang, da den gik ind i kampen for – paradoksalt nok – at flytte grænsen. Denne gang til Ejderen. Det var en sag, der havde vældig medvind i Danmark frem til 1948/49. Men

da kampen for Sydslesvig efter denne tid syntes mere og mere håbløs, smuldrede medlemstallet i organisationen. Dertil kom, at et nyt generationsproblem begyndte at melde sig, eftersom ledelsen blev ældre. I den henseende hjalp det heller ikke, at foreningen i 1954 tog sit gamle navn igen. Kampen om grænsen var slut; de unge var blevet gamle; og det nordiske aspekt havde mistet sin tiltrækningskraft.

Året 1933 var og blev Det Unge Grænseværns finest hour. Dengang gik det kun fremad og opad. Når man læser samtidige beretninger og senere erindringer, får man fornemmelsen af, at arbejdet i Det Unge Grænseværn – på trods af den alvorlige politiske situation – var én stor fest. Den ene succes banede vejen for den næste. Der var ikke noget stort bureaukrati og hverveapparat. Over hele landet myldrede folk ind i toge og ombord på skibe eller ankom på cykel for at deltage i demonstrationer – enten som gymnaster i hvidt eller som tilskuere i civil.

Det begyndte den 12. maj i Tønder. Mødet var egentlig arrangeret af Sønderjysk Idrætsforening, men er siden gået over i historien som Det Unge Grænseværns rigtige begyndelse. Pastor N.P. Nielsen, der var en af de ledende i bevægelsen, mindedes senere mødet i Tønder således:

»Så kom den store dag! Henimod 12.000 unge fra alle egne stævnedes til Tønder. Der var fest og glæde blandt alle. Tønder by var flag-smykket som aldrig før. Optøget gennem byen vakte både mishag og forundring iblandt tyskerne – men imponerede dem tillige. Så mange

Sønderjysk Idrætsforenings optog på vej gennem Jernbanegade i Tønder den 12. maj 1933. Foto: Lokalhistorisk Arkiv for Gl.-Tønder Kommune.

Sønderjysk Idrætsforenings optog på vej gennem Vestergade i Tønder den 12. maj 1933, »Den nationale Tilkendegivelse«. Billedet stammer fra et privat fotoalbum. Foto: Lokalhistorisk Arkiv for Gl.-Tønder Kommune.

mennesker og så mange flag var aldrig før set i Tønder. I spidsen for optøget gik et musikkorps, og derefter fulgte 3000 gymnaster og idrætsmænd, så et nyt orkester og tusinder af unge og ældre. Når musikken tav, lød sangen kraftigt og fuldtonende gennem hele byen. Opmarchen på idrætspladsen var skøn og gribende!»

Mødet i Tønder fortsatte efter optøget med en række taler – først og fremmest af yngre nordslesvigske gårdejere. De afviste de slesvig-holstenske nazisters påstand om, at ungdommen i Nordslesvig var blevet træt af Danmark. En af hovedtalerne ved mødet i Tønder var den populære forfatter fra Løjt, Marcus Lauesen. Hans tale var karakteristisk for Det Unge Grænseværns linje netop i disse år; selvhævdende uden at være aggressiv: »Vi ved, at det ligger fjernt fra dansk tankegang at undertrykke mere end en tredjedel af befolkningen i håb om at kunne opnå en bedre statsøkonomi. Og vi har gennem århundereder øvet vort folk i tankens ro, så at et racehad som en bevægelse hos os er utænkeligt. Skønt trofasthed imod det nedarvede, skønt tvivl imod det bestående, ved vi, at Nordens ånd er fremadvendt. Og skal denne årtusindgamle udvikling mod menneskelighed og frihed gå fallit, fordi den ikke magter alle opgaver, da vil vi danske gøre vort til, at de sidste frugter kan blive så gode, at de kan betyde noget for den nye tid, som skal slå vor egen ihjel; vi vil ikke lade en gammel tid vende spøgelsesagtigt tilbage. Vi vil vie os til fremtiden, fremtiden for mennesket«.

Marcus Lauesens tale er interessant af flere

årsager. Ikke mindst fordi han på dette meget tidlige tidspunkt efter den nazistiske magtovertagelse var fuldkommen på det rene med, at nazismen var en totalitær og menneskefjendsk ideologi, som absolut intet bud havde til de nordiske folk. Det var bestemt ikke nogen selvfølge, for på den danske side i grænselandet var der på dette tidspunkt flere ordførere, der argumenterede for, at danskerne skulle have et positivt og åbent syn på nationalsocialismen. De mente, at Hitlers bevægelse rummede elementer, som kunne bruges i Danmark – i en dansk variant.

Mødet i Tønder blev en stor succes – en klar demonstration af, at ungdommen i Nordslesvig med stor virkning kunne parere de nazistiske provokationer. Begejstringen, sejrbevidstheden lyser også ud af historikeren og grænsekæmperen Vilhelm la Cours beretning fra mødet: »Genslyden af den jubel, den fremtidstro og fortrøstning, den kærlighed til Danmark, der bar det store stævne, har runget ikke alene i folketingsmand Johannes Schmidts hjem (han bor umiddelbart i nærheden), men også nede på landrådskontoret i Flensborg, i præstegården i Fjælde, ja, overalt hvor man blandt slesvig-holstenerne i den sidste måned med løgn og bedrag har fablet om det 'tyske' Nordslesvigs 'infernalske' had til Danmark«.

Mødet fandt som nævnt sted den 12. maj og var i sig selv en imponerende manifestation. Derfor var det så meget desto mere imponerende, at der allerede en måned senere, den 11. juni 1933, kunne stables et nyt møde på benene –

Dybbølstævnet den 11. juni 1933. Foto: Museum Sønderjylland ISL – Lokalhistorie.

Dybbølstævnet den 11. juni 1933. Foto: Museum Sønderjylland ISL – Lokalhistorie.

denne gang i Kongeskansen på Dybbøl Banke. Samtidige iagttagere skønnede, at der deltog mellem 35.000 og 50.000 i dette møde.

Alle vejrudsigter pegede på, at det ville blive en overskyet dag med byger. Men omkring middag klarede det op. Alle tilmeldte foreninger mødtes på ringriderpladsen i Sønderborg, og klokken 13.15 begyndte optoget under ledsagelse af musik og en skov af faner. Marchen varede to timer, og da de første nåede Kongeskansen, var de sidste endnu ikke kommet over Christian X's bro. Klokken 15 begyndte mødet, som i øvrigt blev transmitteret i Statsradiofonien. Radioen havde i øvrigt betinget sig – formentlig efter ordre fra Udenrigsministeriet – at alle taler skulle holdes efter manuskript, som skulle være rensset for udsagn, der kunne provokere de nye magthavere i Tyskland.

Først talte fire talere, som var udvalgt således, at ingen af dem var ældre end 40 år. Der blev gjort en enkelt undtagelse fra denne regel. Som den sidste i talerrækken fik H.P. Hanssen nemlig ordet. Dernæst fulgte en sangkoncert, yderligere seks taler af unge nordslesvigere, 14 taler og seks hilsener fra de andre nordiske lande og fra Sydslesvig – et program som under normale omstændigheder ville have givet selv rutinerede mødegængere ømme knæ. Men også her var det festen og begejstringen blandt deltagerne, der bar bevægelsen.

Den 18. juni 1933 svarede slesvig-holstenerne igen på møderne i Tønder og på Dybbøl. Det skete på et møde på Paradepladsen i Rendsborg

foran Uwe Jens Lornsen-monumentet, hvor SA'ere, SS'ere, Hitler-Jugend og Stahlhelm-folk – i alt var der omkring 15.000 deltagere – indfandt sig. Blandt talerne var også landråd Wilhelm Sievers, der denne gang udtalte sig betydeligt mere tilbageholdende i spørgsmålet om grænseflytning.

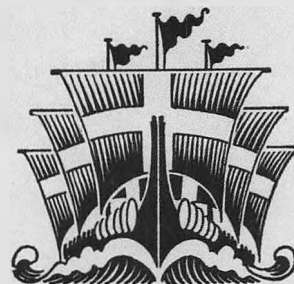
Det skyldtes, at rigsregeringen i Berlin havde givet de utålmodige slesvig-holstenske nazister mundkurv på. Det dansk-tyske grænseproblem var ikke aktuelt og skulle ikke rejses i tide og utide af slesvig-holstenerne, for det eneste, man opnåede ved det, var at danskerne gik i forsvarsstilling, hvilket ikke var i Tysklands interesse.

Derfor måtte Sievers foretage en gevaldig tilbagetrækning i forhold til, hvad han og Peperkorn havde sagt i foråret. Han understregede, at han skam aldrig havde udtalt sig om tysk udenrigspolitik i forhold til Danmark. Dette var en sag, der udelukkende sorterede under Føreren, hævdede han, og derfor var det slet ikke muligt for slesvig-holstenerne at have et andet syn på tingene end Berlin! Ensretningen var omsider slået igennem i Slesvig-Holsten – også på det udenrigspolitiske område.

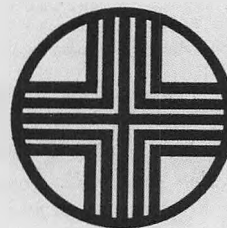
På den danske side noterede man sig med tilfredshed, at grænsetyskerne havde stukket piben ind. Men betød det, at kampen var vundet? Måtte man ikke regne med, at grænsetyskerne i stilhed arbejdede for en infiltration af Nordslesvig? Det var for at imødegå denne nye trussel, at Det Unge Grænseværn blev oprettet som organisation i efteråret 1933.

En ting var at arrangere to store folkemøder, hvor der kunne rides på en bølge af forargelse over den sydlige nabos provokationer. Noget helt andet var at lede denne bølge ind i et varigt foreningsarbejde og fastholde den dér. Hen over sommeren 1933 blev planerne om en ny organisation konkretiseret. Der skulle mange forhandlinger til, for på den ene side var der ønsket om en slagkraftig centraliseret organisation, på den anden side havde de mange ungdomsforeninger, som skulle tilknyttes den nye bevægelse, ingen interesse i at miste deres selvstændighed og særlige foreningsprofil. Man kan sige, at netop det sidste forhold hang nøje sammen med det, som fortalerne for bevægelsen fremhævede som en særlig nordisk styrke, nemlig modviljen mod at marchere i takt.

Den 20. september 1933 blev Det Unge Grænseværns første foreløbige vedtægter besluttet på et møde i Aabenraa. Ifølge formålsparagraffen skulle den nye sammenslutning samle alle fællesorganisationer, foreninger og enkeltpersoner »til fælles værn om og styrkelse af dansk-nordisk ånds- og kulturliv i grænselandet«. En uge senere, den 26. september (Christian X's fødselsdag) konstituerede Det Unge Grænseværns styrende organ »fællesrådet« sig med Peter Marcussen som formand. Han var årgang 1898, veteran fra 1. verdenskrig og seminarielærer i Haderslev. De øvrige i bestyrelsen var næstformand H.H. Lorenzen, Bredebro, og kasserer H. Müller-Kristiansen, Sønderborg. Blandt fællesudvalgets øvrige folk var seminarielærerinde

D · U · G

Enighed indadtil

Fred - Frihed udadtil

Forside på hvervefolder fra Det Unge Grænseværn, 1938-39.
Foto: Lokalhistorisk Arkiv for Gl.-Tønder Kommune.

Inger Enemark fra Tønder og den navnkundige direktør for Sønderjysk Hypotekslånefond Martin Hammerich.

Fire dage efter konstitueringen udsendte Det Unge Grænseværn sit første opråb, hvori der blev kaldt til modforholdsregler over for agitationen syd for grænsen. I opråbet blev initiativet begrundet på denne måde: »Agitationen er så stærk, mest derved, at den ustandseltigt gentager den usandfærdige påstand, at Sønderjylland er gammelt tysk land, men også derved, at dens økonomiske midler synes ubegrænsede. Der spekuleres i, at det hårde økonomiske tryk og den indre splittethed inden for de danske rækker skal gøre mennesker modtagelige for fraser og løfter, som de ellers ved hjælp af deres nøgterne tanke ville afvise. Over for denne agitation kan vi ikke være i ro«.

Dermed var den nye organisation, dens styrelse og dens program på plads. Nu skulle foretagendet markedsføres for offentligheden. Et af de første initiativer i den retning var et stort anlagt møde i Idrætshuset i København, som fandt sted den 15. oktober 1933 med 3000 deltagere. Det var et pænt fremmøde, selvom det ikke kunne måle sig med deltagertallene fra Tønder og Dybbøl – det var jo trods alt indendørs og i København.

Mødet i København i oktober 1933 lettede sløret for Det Unge Grænseværns langsigtede program og politik – til forskel fra de to folkemøder, som var spontane reaktioner på de slesvig-holstenske provokationer. Peter Marcussen

trak det nordiske stærkt frem: Det, som skete i Nordslesvig, angik alle danskere. Det var et opgør mellem to kulturer, den nordiske og den tyske. »Hvad vil vi«, spurgte Peter Marcussen og svarede selv: »Vi vil søge at gøre enhver af vore landsmænd til et stykke af Norden. Da bliver vor landsdel uindtagelig«.

Den anden taler var seminarielærerinde Inger Enemark. Hun holdt sig til den rent danske linje: Det Unge Grænseværn var kommet til København for at sige: »Vor opgave er hele Danmarks opgave, dens grundlag er hele Danmarks grundlag«.

Den tredje taler, Christian Nielsen fra Vollestrup, understregede kraftigt, at bevægelsen ikke var drevet frem af had: »Vi ønsker stadig et godt samarbejde med det tyske mindretal. Vi ønsker ikke at bruge magtmidler mod vore modstandere, der truer med magtmidler. På denne baggrund må rejsningen i Sønderjylland forstås. Den rummer ikke had, men kærlighed til hjemstavn og folkefrihed [...] Vi kender intet parti, vort arbejde er løftet over alt, hvad der skiller. Vi har én linje at følge – den danske. Dette er ikke et sønderjysk spørgsmål, det er et dansk!«

Hvordan blev Det Unge Grænseværns program og linje så modtaget? De fleste politiske retninger så med sympati på organisationen. Men der var også nogle, der så kritisk på den. Under mødet i København blev Det Unge Grænseværn f.eks. udsat for chikane fra en flok kommunister, som under den første tale råbte kommunistiske slagord op mod taleren. De til-

stedeværende politifolk greb ind og gelejdede kommunisterne ud af salen – under musikledsagelse af Livgardens Musikkorps, der spontant satte i med »Kong Kristian«. Det var måske ikke det heldigste valg, for det fik alle de forsamlede til at rejse sig op – på nær socialdemokraterne, som blev siddende. Det skærpede kun situationen yderligere.

Også i Grænseforeningen så man paradoksalt nok med en vis skepsis på Det Unge Grænseværn. Man havde ikke råd til offentligt at kritisere ungdommen for at gøre front mod slesvig-holstenerne, men mange Grænseforeningsfolk mente, at DUG ikke gjorde nok for sydslesvigerne. I 1935 kom det til et opgør mellem Peter Marcussen og ledende Grænseforeningsfolk, der kritiserede Marcussen for at sige, at grænsen mellem Danmark lå fast og ikke skulle flyttes – hverken til den ene eller den anden side. Det opfattede de offensivt indstillede Grænseforeningsfolk, der ikke ville udelukke en grænseflytning mod syd, som uforsigtigt og dumt.

I efteråret 1933 begyndte opbygningen af organisationen. Hvert amt i Danmark fik sit eget udvalg, og hvert sogn fik sin egen DUG-tillidsmand. Allerede i 1935 var organisationen fuldt udbygget. Stærkest stod DUG naturligvis i de sønderjyske amter, men også i Vejle og Århus amter var der på dette tidspunkt pæne medlems-tal omkring de 1000. Næst efter Sønderjylland stod DUG stærkest i København, hvor der var 1300 medlemmer.

Med den voksende organisation fik DUG

også en finansiell pondus til at begynde et konkret arbejde. I efteråret 1933 flyttede man sammen med Det danske Kontor i Tønder, der blev drevet af Grænseforeningen, og hvis formål det var at styrke det danske arbejde i den endnu ret tyskprægede marskby. I oktober 1939 flyttede kontoret ind i det store kurhotel i Gråsten. En af de væsentligste opgaver for kontoret var afholdelsen af de årlige stævner, som skulle demonstrere bevægelsens styrke udadtil, og hvor der blev taget stilling til aktuelle spørgsmål. Desuden forvaltede kontoret også kontant støtte til kulturelt arbejde. Det kunne være høvlebænke til sløjdundervisning eller gymnastikredskaber eller udstyr til spejder- og FDF-afdelinger. Der blev desuden ydet tilskud til foredragsholdere.

De steder, hvor det danske arbejde var for svagt til, at det kunne fremmes ved kontant eller materiel støtte, indsatte Det Unge Grænseværn allerede tidligt to vandrelærere, nemlig Carla Schibler fra højskolen i Snoghøj og Anna Jørgensen fra Kværs, som rejste rundt i midtlandet og ovre vestpå og arrangerede sanglege, folkedans, gymnastik, højtlesning, samarittergerning, håndgerning, læderarbejde og vævning. Senere kom der yderligere to vandrelærere til, nemlig Valborg Boesen fra vandrerhjemmet i Rudbøl og Ragnhild Fredslund fra Kollund. I alt omfattede vandrelærernes arbejde 1200 børn og unge.

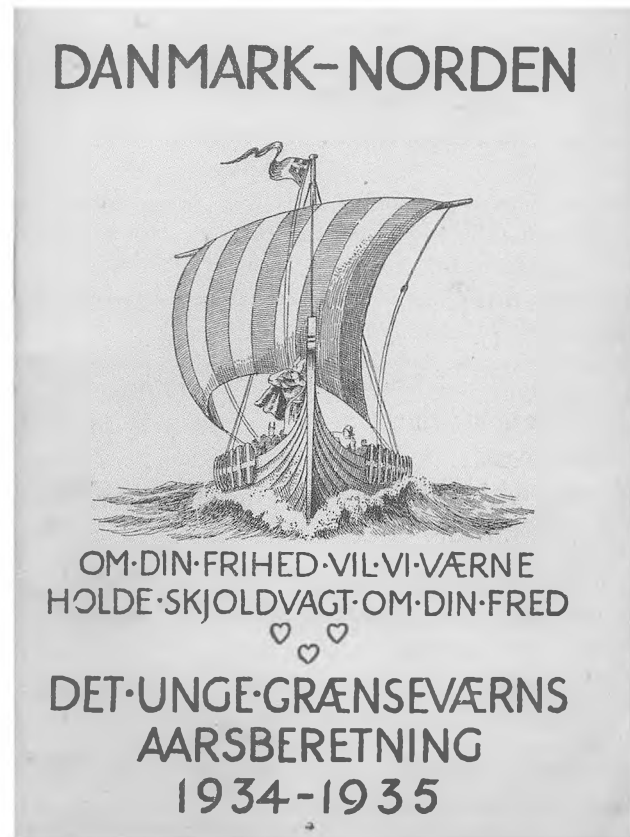
Alt dette nåede at komme i gang allerede inden året 1933 var omme. Et år efter grundlæggelsen talte DUG 5141 personlige medlemmer og 50.000 kollektive medlemmer. I de følgende

år konsoliderede DUG stillingen, blandt andet ved etableringen af en række institutioner i grænselandet. I foråret 1934 købte organisationen en grund i Kollund, hvor det såkaldte Grænsehjemmet blev indrettet – i dag Fakkeldgården. Det var et vandrehjem, hvorfra tusinder af unge i løbet af 1930'erne foretog rejser i grænselandet. Allerede i 1935 var der 2500 overnatninger i hjemmets 24 køjer. Det kaldte på en kraftig udvidelse, som kom i 1936. Hvilket i øvrigt førte til, at belægningen blev firdoblet. I 1936 var der 10.000 overnatninger på Grænsehjemmet, hvilket siger noget om interessen for Sønderjylland i disse år. I 1935 indrettede DUG også vandre- og lejrskolehjem i Rudbøl, og i september 1936 overtog organisationen Jyndeved Kro i Burkal Sogn. Det var et vigtigt skridt, for netop her stod tyskheden stærkt. Huset blev nu samlingspunkt for det danske arbejde på egnen.

Hvad blev virkningen af denne kolossale indsats? Det er svært at give et eksakt svar på dette spørgsmål. For Det Unge Grænseværns vedkommende må det siges, at den langsigtede – og dermed den egentlige – virkning af arbejdet først kunne måles ved folketingsvalget i 1939, hvor det tyske mindretalsparti NSDAP-N ikke fik den fremgang, som hjemmetyskerne havde håbet på og danskerne havde frygtet. I forhold til folketingsvalget i 1935 gik de tyske stemmer frem med 0,4 procentpoint – fra 15,5 til 15,9.

Men det Unge Grænseværn var ikke ene om denne sejr. En række andre initiativer, herunder Grænsesoggenes Danske Samfund, Grænsefor-

eningen, Skoleforeningen og Sprogforeningen, kunne tage en del af æren. Men Det Unge Grænseværn var den mest synlige og mest udadvendte faktor. Og så det forhold, at det var de unge der stod bag bevægelsen, har givet Det Unge Grænseværn sit eget fremtrædende kapitel i Sønderjyllands historie siden Genforeningen.

Forsiden på DUG's årsberetning 1934-35. Bemærk ligheden med for eksempel det nazistiske blad Die Fackel (se s. 54), hvad angår æstetisk udtryk og nordisk symbolik. Det var en del af tiden.

Kilder og litteratur

René Rasmussen: Ensretningen af Slesvig-Holsten og de danske sydslesvigere

Tidsskrifter:
Grænsevagten

Litteratur i udvalg:

Andersen, Niels Bøgh: Fiskersøn fra Aventoft. 1974.

Christiansen, W.L.: Mit brogede politiske liv. 1990.

Hansen, Reimer; Johannsen, Peter Iver; Runge, Johann og Steensen, Thomas: Minderheiten im deutsch-dänischen Grenzbereich. 1993.

Johannsen, Svend: For alt, hvad du har kært. I danskhedens tjeneste i Sydslesvig 1930-1945. 1978.

Klatt, Martin: Die dänische Minderheit – Ausgrenzung eines Bevölkerungsteils. I: Broder Schwensen, Gerhard Paul og Peter Wulf: Flensburger Beiträge zur Zeitgeschichte III, s. 62-88. 1998.

Klatt, Martin: Det danske mindretal i Sydslesvig – infiltreret af kommunister? I: Robert Bohn, Uwe Danker og Jørgen Kühl: Nationale mindretal i det dansk-tyske grænseland 1933-1945, s. 102-121. 2001.

Lorenzen, Karl Heinz: Holdninger har en pris – en rød sydslesvigers erindringer fra tre Tysklænde. 1997.

Mogensen, Carsten R.: Dansk i hagekorsets skygge. Det tredje rige og det danske mindretal i Sydslesvig 1933-1939. 1981.

Nielsen, Hans: Streifzüge durch mein Leben. 1994.

Rasmussen, René: Lærer Alfred Torps indtryk fra en rejse i Sydslesvig 1933. I: Flensborg Amt Jul 2003.

Rasmussen, René: Front og bro. Flensborg Avis i spil mellem Danmark og Tyskland 1930-1945. 2005.

Rasmussen, René: Under Preussen 1864-1945: I: Lars N. Henningsen (red.): Sydslesvigs danske historie. 2009.

Peter Hopp: Påskeblæsten 1933 – forløb, reaktioner og betydning

Aviser og tidsskrifter:

Berlingske Tidende

Dagens Nyheder

Der Schleswig-Holsteiner

Grænsevagten

Hejmdal

Nordschleswigsche Zeitung

Schleswiger Nachrichten

Völkischer Beobachter

Aabenraa Social-Demokrat

Litteratur i udvalg:

Andersen, Morten: Den følte grænse – Slesvigs deling og genopbygning 1918-1933. 2008.

Gram-Skjoldager, Karen: Grænsen ligger fast! Det sønderjyske spørgsmål i dansk udenrigs- og indenrigspolitik 1920-1940. 2006.

Hansen, Gynter: Dødsdrift. 2001.

Hopp, Peter og Mogensen, Carsten: Ostersturm/Påskeblæsten 1933. Kilder til den dansk-tyske grænseregions historie II. Udg. af Institut für Regionale Forschung und Information im Deutschen Grenzverein e.V., Flensburg, i samarbejde med Institut for Grænseregionsforskning, Aabenraa. 1983.

Lüttmann, Frank: Der »Ostersturm« von 1933. Der publizistische Krieg der nordschleswigschen Presse. I: Grenzfriedenshefte 2004, s. 179-192.

Nissen, Henrik S.: Folkelighed og frihed 1933. Grundtvigianernes reaktion på modernisering, krise og nazisme. I: Ole Feldbæk (red.): Dansk Identitetshistorie 3, Folkets Danmark 1848-1940, s. 587-673. 1992.

Henrik Becker-Christensen: Nazificeringen af det tyske mindretal i 1933

Utrykte kilder:

Landsarkivet for Sønderjylland:
Deutscher Schulverein für Nordschleswig

Aviser og tidsskrifter:

Der Schleswig-Holsteiner
Deutscher Volkskalender für Nordschleswig
Grænsevagten
Nordschleswigsche Zeitung
Sønderborg Socialdemokrat

Litteratur i udvalg:

Aus der Geschichte der NSDAP-N Kreis Tondern 1933-1943. 1943.

Becker-Christensen, Henrik: Det tyske mindretal i Nordslesvig 1920-1932. I-II. 1990.

Becker-Christensen, Henrik: »Nordschleswig Erwache!« Det tyske mindretal og nazismen i 1933. I: Sønderjyske Årbøger, 1998, s. 161-204.

Fink, Troels: Sønderjylland siden Genforeningen i 1920. 1955.

Jacobsen, Nina: Tysk nazistisk ungdomsarbejde i Nordslesvig 1933-1945. Deutsche Jungenschaft Nordschleswig, Deutsche Mädchenschaft Nordschleswig. I: Sønderjyske Årbøger, 1996, s. 195-222.

Kardel, Harboe: Fünf Jahrzehnte in Nordschleswig. 1971.

Kardel, Harboe: Grenzlandmelodie in Dur und Mol. 1975.

Lenzing, Hilke: Die Deutsche Volksgruppe in Dänemark und das nationalsozialistische Deutschland. 1973.

NSAN: Ein Kampf um Nordschleswig. 5 Jahre NSAN. 1938.

Tägil, Sven: Deutschland und die deutsche Minderheit in Nordschleswig. 1970.

Morten Andersen: Landbrugskrisen, LS og Nordslesvigsk Manifest

Utrykte kilder:

Lovtidende 1934. nr. 164. s. 679-682: Lov om Lempelser for visse Laan til sønderjyske Landbrugere, Haandværkere, handlende og Fiskere m.fl.

Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1932-33. II. sp. 2757.

Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1933-34. I. sp. 1613-1614.

Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1933-34. I. sp. 1649-1653.

Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1933-34. I. sp. 1920.

Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1933-34. II. sp. 4958-4993.

Aviser:

Hejmdal

Litteratur i udvalg:

Andersen, Morten: Den følte grænse. Slesvigs deling og genopbygning 1918 – 1933. 2008.

Bundgård Christensen, Claus, m.fl.: Danmark besat. Krig og hverdag 1940-45. 2. udg. 2006.

Callø, P.A.: Den økonomiske udvikling. I: Franz von Jessen (red.): Haandbog i det slesvigske spørgsmaals Historie 1900-1937. Tredje Bind 1920-1937, s. 401-429. 1938.

Callø, P.A.: Sønderjyllands Kreditforening gennem 25 Aar. 1945.

Christensen, Lorenz: Nordslesvigsk Manifest. 1933.

Christensen, Lorenz: Nordslesvigs kriseforhold. Mit opgør med kreditforeningsdirektør P.A. Callø. Foredrag, holdt i Apollo-mødet i Haderslev den 10. april 1933. 1933.

Christensen, Lorenz: Nordslesvig venter – Grænselandets økonomiske Trængsler under det danske Finansstyre. 1935.

Christiansen, Niels Finn, m.fl.: Danmarks historie. Bd. 7: Tiden 1914-1945. 1988.

Gram-Skjoldager, Karen: Grænsen ligger fast! Det sønderjyske spørgsmål i dansk udenrigs- og indenrigspolitik 1920-1940. 2006.

Hansen, Svend Aage og Henriksen, Inge: Dansk socialhistorie 1914-39. Sociale brydninger. 1984.

Hulegaard, Axel: Laanekassen for Sønderjylland gennem 25 Aar. 1920-1945. 1945.

Jessen, Franz von (red.): Haandbog i det slesvigske Spørgsmaals Historie 1900-1937. Tredje Bind 1920-1937. 1938.

Just, Flemming: Landbruget, staten og eksporten 1930-1950. 1992.

Kaarsted, Tage: Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie. Bd. 13: Krise og krig, 1925 – 1950. 1991/2004.

Kitchen, Martin: Europe Between the Wars. 2nd edition. 2006.

Large, David: Between two fires. Europe's Path in the 1930s. 1990.

Olsen, Erling og Hoffmeyer, Erik: Dansk Pengehistorie 1914-1960. 1968.

Philip, Kjeld: En Fremstilling og Analyse af den danske Kriselovgivning 1931-38. Studier fra Aarhus Universitets Økonomiske Institut Nr. 3. 1939.

Rasmussen, Jørgen D.: Dansk mejeribrug 1914-55. I: Bjørn (red.): Dansk mejeribrug 1882-2000. De danske Mejeriers Fællesorganisation. 1982.

Schultz Hansen, Hans: Det sønderjyske Landbrugs historie 1830 – 1993. 1994.

Schultz Hansen, Hans: De nordslesvigske bondebevægelser i mellemkrigstiden. I: Bol og By, Landbohistorisk Tidsskrift 1994:2; Bondeprotest.

René Rasmussen: Danmarks National-Socialistiske Arbejder-Parti – DNSAP

Utrykte kilder:

Landsarkivet for Sønderjylland:

DG02 Gråsten Politi, Kriminalpolitiet:

DNSAP's virksomhed 1933-1949, P-Journalsager 1933-1942

DG07 Toftlund Politi:

Diverse vedr. politiske sager 1931-1944

Aviser og tidsskrifter:

Grænsevagten

Hejmdal

Jydske Tidende

National-Socialisten

Litteratur i udvalg:

Christiansen, Søren Billeschou og Hyllested, Rasmus: Idealist og mytebærer - Aksel Olesen. I: John T. Lauridsen (red.): Over strengen – under besættelsen. 2007.

Clausen, Frits: Dansk-tysk. National-socialistiske tanker til Det slesvigske Spørgsmaal. 1933.

Clausen, Frits: Fra den parlamentariske til den corporative stat. 1933.

Clausen, Frits: Fra Liberalisme til Socialisme. Grundlag for National-Socialismens Landbrugspolitik. 1934.

Djursaa, Malene: DNSAP. Danske nazister 1930-1945. 1981.

Eigaard, Søren: Frø af ugræs ... Danmarks National-Socialistiske Arbejder-Parti 1930-1934. 1981.

Johnsen, Axel: Friseren Martin Lorenzen mellem dansk og tysk 1922-1947. I: Lars N. Henningsen (red.): Grænse-landshistorie gennem 40 år. 2003.

Lauridsen, John T.: Dansk nazisme 1930-1945 – og derefter. 2002.

Lauridsen, John T. (udg.): Føreren har ordet! Frits Clausen om sig selv og DNSAP. 2003.

Rasmussen, René: De danske nazister. I: Hans Schultz Hansen og Henrik Skov Kristensen (red.): Sønderjylland under krig og besættelse 1940-1945. 2003.

Ravn, Ole: Fører uden folk. Frits Clausen og Danmarks National-Socialistiske Arbejder-Parti. 2007.

Stenz, Chr.: Dansk lærer i grænselandet. Erindringer 1930-1949. 1982.

Svensson, Bjørn: Den danske Nazisme i kritisk Belysning. 1934.

René Rasmussen: Nazi-fascination og anti-nazisme i Sønderjylland 1933

Utrykte kilder:

Landsarkivet for Sønderjylland:
 DG02 Gråsten Politi, Kriminalpolitiet:
 DNSAP's virksomhed 1933-1949, P-Journalsager 1933-1942
 DG07 Toftlund Politi:
 Diverse vedr. politiske sager 1931-1944

Aviser og tidsskrifter:

Dansk Udsyn
 Flensborg Avis
 Grænsevagten
 Hejmdal
 Jydske Tidende
 Rønshoved Højskoles Årsskrift 1933 og 1934
 Sønderborg Socialdemokrat

Litteratur i udvalg:

Jacobsen, Kurt: Aksel Larsen. 1993.
 Mørup, Hans: På fløjen. 2000.
 Nielsen, Frede: Fra udmark til forpost. 1938.
 Nielsen, Jesper Bolund: Dansk spejderarbejde i Flensborg 1919-1939 – en katebald i grænsekampen. I: Sønderjyske Årbøger, 2005, s. 95-132.
 Nissen, Henrik S.: Folkelighed og frihed 1933. Grundtvigianernes reaktion på modernisering, krise og nazisme. I: Ole Feldbæk (red.): Dansk Identitetshistorie, bind 3. 1992.
 Rasmussen, René: Front og bro. Flensborg Avis i spil mellem Danmark og Tyskland 1930-1945. 2005.
 Svensson, Bjørn: Dansk nazisme i kritisk belysning. 1934.
 Vind, Ole: Grundtvigs historiefilosofi. 1999.

Frode Sørensen har venligst stillet sit endnu upublicerede manuskript om socialdemokrati og arbejderbevægelse i Sønderjylland til rådighed for forfatteren.

Hans Schultz Hansen: Oprettelsen af Grænse-soggenes Danske Samfund i 1933

Utrykte kilder:

Landsarkivet for Sønderjylland:
 H.P. Hanssens privatarkiv:
 Nr. 50, breve fra Martin Hammerich 1933
 Nr. 162, referat af forhandlingerne på de fortrolige møder i grænseområdet aug.-sept.-okt. 1933

De sønderjydske Danske Samfunds arkiv:

Nr. 15/0, forhandlingsprotokol 1933-40 med bilag
 Nr. 15/7, forskellige sager 1933-39, bl.a. vedr. Danske Samfunds oprettelse

Bjolderup Sogns Danske Samfunds arkiv, foreningsarkiv acc. 338

Aviser:

Hejmdal

Litteratur i udvalg:

Andersen, Hans: Da der blev kaldt til samling. Oprettelsen af De danske Samfund i grænseområdet i 1933. I: Nord*Syd, 2. årg., 1957/58.
 Fanø, Knud; Rudbeck, Fr. og Svensson, Inger Bjørn (udg.): Det unge Grænseværn DUG. 1983.
 Gram-Skjoldager, Karen: Grænsen ligger fast! Det sønderjyske spørgsmål i dansk udenrigs- og indenrigspolitik 1920-1940, s. 108-110. 2006.
 Hansen, Hans Schultz: Die »Zweite Abstimmung«. Die Folketingswahl am 3. April 1939 in Nordschleswig. I: Grenzfriedenshefte 1999:3, s. 149-170.
 Hansen, Hans Schultz: Sindelagskamp og samarbejdspolitik. I: Hans Schultz Hansen og Henrik Skov Kristensen (red.): Sønderjylland under krig og besættelse 1940-1945, s. 34-56. 2003.
 Hopp, Peter: Bemerkungen zum »Ostersturm« 1933. I: Erich Hoffmann og Peter Wulff: »Wir bauen das Reich«. Aufstieg und erste Herrschaftsjahre des Nationalsozialismus in

- Schleswig-Holstein. Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins Band 81, s. 189-207. 1983.
- Hopp, Peter og Mogensen, Carsten:** Osterstorm/Påskeblæsten 1933. Kilder til den dansk-tyske grænseregions historie II. Udg. af Institut für Regionale Forschung und Information im Deutschen Grenzverein e.V., Flensburg, i samarbejde med Institut for Grænserregionsforskning, Aabenraa. 1983.
- Jessen, Franz von (red.):** Haandbog i det slesvigske Spørgsmaals Historie 1900-1937. Tredje Bind 1920-1937. 1938.
- Larsen, Kai Edvard:** Fra en stormfuld tid. De sønderjydske Danske Samfunds historie. 1969.
- Nielsen, Frede:** Fra Udmark til Forpost. Den sønderjydske Arbejderbevægelses Historie. 1938.
- Tägil, Sven:** »Påskestormen« 1933 – strukturella element i en gränskonflikt. I: Historia och samhälle. Studier tillägnade Jerker Rosén, s. 209-226. 1975.
- Axel Johnsen:** Det Unge Grænseværn
- Litteratur i udvalg:*
- Becker-Christensen, Henrik:** Fra »mod hinanden« til »med hinanden«. I: Sønderjyllands Historie II. 2009.
- Fanø, Knud; Rudbeck, Fr. og Svensson, Inger Bjørn:** Det unge Grænseværn DUG. 1983.
- Johnsen, Axel:** Dannevirkemænd og Ejderfolk. Den grænsepolitiske opposition i Danmark 1920-1940. 2005.
- Rasmussen, René:** Front og Bro. Flensborg Avis i spil mellem Danmark og Tyskland 1930-1945. 2005.

Forfatterne

Hans Schultz Hansen, arkivar og forskningsleder, dr.phil., Landsarkivet for Sønderjylland, Aabenraa

René Rasmussen, museumsinspektør, cand.mag., Danevirke Museum, Slesvig

Peter Hopp, fhv. lektor, Kiel

Henrik Becker Christensen, generalkonsul, dr.phil., Flensborg

Morten Andersen, arkivar, ph.d., Landsarkivet for Sønderjylland, Aabenraa

Axel Johnsen, museumsinspektør, ph.d., Museet på Koldinghus

Redaktørerne

Henrik Skov Kristensen, overinspektør ved Nationalmuseet, ph.d., leder af Frøslevlejrens Museum

Birgitte Herreborg Thomsen, arkivleder, cand.mag., Lokalhistorisk Arkiv for Gl.-Tønder Kommune

Navne- og stedregister

Registret omfatter især person-, forenings- og stednavne
i Sønderjylland og Sydslesvig

- Abild: 52, 124
Agerskov: 87
Andersen, Hans; formand for Landeværnet; gårdejer,
Kongsbjerg ved Abild: 126, 130
Arildskov, Max; distriktsleder for DNSAP i Nørrejylland;
kaptajn, Randers: 90
Arnfred, J.Th.; forstander, Askov Højskole: 103-104, 106
Arrild: 87
Aschmann, Gottfried; Auswärtiges Amt: 38
Askov: 105-106
Adolf Hitler-Schule, Flensborg: 21
Altona: 32
- Bach, Knud; stifter af LS; gårdejer: 63
Ballum-Randerup: 52
Bedsted: 126
Bennedsen; gæstgiver, Arnum: 87
Berlingske Tidende: 39, 51
Birch; gæstgiver, Toftlund: 87
Bjolderup: 124, 126, 128
Bogs, Alexander; udenrigsministeriel pressereferent,
Tyskland: 39, 41
Boesen, Valborg; Rudbøl: 140
Bondegarden: 71
Bondens Selvstyre: 63-64
Bov: 86, 117, 125-126
Bovrup: 77-78, 80, 84-85, 88, 114
Boysen, Carl; skovarbejder, Flensborg: 24-25
Broager: 128
Broderup: 64
Bruhn; gårdejer, Christiansfeld: 68
Bruhn, Christian; ordsgrubeleder, NSAN: 55
Bund deutscher Mädel: 21-22
Bund für deutsche Kultur: 55
Burkal: 124-125, 141
Bylderup: 124
Bylderup Bov: 64
Bülow, Bernhard von; Auswärtiges Amt: 47
Bøgh Andersen, Niels; lærer, Sydslesvig: 19
Bøjesen Rud, Bo; højskolemand: 105
- Callesen, Rasmus; gårdejer, Lerskov: 128
Callø, Poul Anker; direktør, Sønderjyllands Kreditforening:
61, 64, 66, 68-69, 74-76
Christensen; gæstgiver, Frifeldt: 87
Christensen, Christian Ernst; politiker, Asserballe: 73
Christensen, Ernst: 128
Christensen, Jens; lærer, Øster Løgum: 128
Christensen, Lorenz; Sønderborg: 67-70
Christensen, L.P.; byrådsmedlem, Flensborg: 16
Christensen, Uffe; Haderslev: 87
Christiansen; brødfabrikant, Flensborg: 19
Christiansen, C.P.O.; lærer, Askov Højskole: 100, 103-105
Christiansen, Ernst; redaktør, Flensborg Avis: 16, 98-100,
104
Christiansen, Friedrich; sporvognskonduktør, Flensborg: 17-
18
Christiansen, W.L.; politiker, Flensborg: 17
Clausen, Ebba: 78
Clausen, Frits; fører, DNSAP: 34-35, 66, 70, 76-84, 86-95
Cour, Vilhelm la; historiker: 31, 135
Culemann; Stadtförster, Flensborg: 24-25
- Dagens Nyheder: 34-35, 96, 99
Daler: 52

- Danner, Eugen; København: 90
 Dannevirke/Modersmaalet: 109
 Dansk Menighedspleje, Sydslesvig: 27
 Dansk Nordisk Ungdomsforbund: 133
 Dansk Skoleforening, Flensborg: 27
 Dansk Socialistisk Parti: 92
 Danske Samfund: 127-128, 130-131
 De sønderjyske Danske Samfund: 106, 131
 Deckmann, Dr.; redaktør, Flensburger Nachrichten: 113
 Deichgräber, Wilhelm: 70, 82-83
 Den slesvigske Forening: 9-13, 15-17, 19-21, 23, 26-27
 Der Schleswig-Holsteiner: 31
 Det sønderjyske Erhvervsudvalg: 71
 Det Unge Grænseværn: 35, 100, 106-107, 122, 126, 132-133, 135, 137-141
 Deutsche Arbeitsfront: 23-25
 Deutscher Jugendverband Nordschleswig: 55
 Deutsche Jungenschaft Nordschleswig: 55
 Die Fackel: 54, 115, 141
 DNSAP: 48, 77-84, 86, 89, 92-95, 108, 110, 117
 Duborg-Skolen, Flensborg: 18, 21
 Duckwitz, Albert C.; udenrigsministeriel gesandtskabsråd, Tyskland: 32, 39
 Dybbøl: 46, 122, 136-137, 139
- Eckernförde: 30, 33, 37, 39, 42, 49, 81-82, 120
 Edert, Eduard; Oberschulrat: 56
 Ejerslev, Mikkil P.: lærer, Rønshoved Højskole: 102-103
 Enemark, Inger; seminarielærerinde, Tønder: 138-139
 Ensted: 124
 Erhvervenes Lånefond: 75
 Erhvervsudvalget: 64
 Eskildsen, Claus; seminarielærer, Tønder: 130
- Fallesen; realskolebestyrer, Tinglev: 131
 Felsted: 80, 128
 Fink, Jep; arkitekt, Aabenraa: 127, 130
 Fisker, Finn; krojer, Branderup: 87
 Flensborg: 9, 12-13, 15-16, 18, 21, 26-27, 30, 33, 42, 45, 48, 87, 118, 135
- Flensborg Avis: 13, 16, 22, 95-96, 98-99, 101, 109-110
 Flensborg Automobilklub: 113
 Flensburger Flugplatz: 41
 Flensburger Nachrichten: 10, 113
 Folkeforbundet: 32, 44, 46
 Foreningen af sønderjyske Marksparere: 67
 Foreningen til Erhvervelse af tabte Hjem i Nordslesvig: 67
 Frederiksen; vagtmester i Grænsegendarmeriet, Bov: 117
 Fredslund, Ragnhild; Kollund: 140
 Funk, Walther; Propagandaministeriet, Tyskland: 32
 Fælleslandboforeningen for Nordslesvig: 71
 Faarhus: 86
- Gad, Peter; Ravsted: 127
 Genner: 124
 Gotthardsen, N.J.; gårdejer, Tønder: 127
 Gram: 87
 Gram-Skjoldager, Karen; historiker: 44
 Grosen, Uffe; Vallekilde: 103
 Grænseforeningen: 140-141
 Grænseomraadets Danske Samfund: 121
 Grønnesognenes Danske Samfund: 35, 128-129, 141
 Grønsevagten: 31, 42, 55
 Gråsten: 86, 89, 112, 119, 140
 Gäde; rektor: 55
 Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning: 40
 Gaansager: 87
- Haderslev: 35, 55, 65-66, 68, 88, 121
 Hammerich, Martin; direktør, Tønder: 69, 122-123, 126-127, 130-131, 139
 Hans, Claus; landråd, Flensborg Landkreds: 27
 Hansen, Carlis; København: 90
 Hansen, Heinrich; handelsskoleelev, Flensborg: 20
 Hansen, H.P.; forsvarsminister, Danmark: 35
 Hansen, Jacob; lærer, Saksborg: 49
 Hansen, Viggo; forretningsfører, Haderslev: 112
 Hanssen, Andreas; rektor for Duborg-Skolen, Flensborg: 18, 21
 Hanssen, Bjørn; redaktør, Hejmdal: 109

- Hanssen, H.P.; politiker, Aabenraa: 30-31, 34-35, 42, 70, 103-104, 109, 120-124, 127-129, 137
- Hanved: 26
- Harreslev: 11-12, 15
- Hejmdal: 30-31, 34-35, 40, 47, 54, 68, 90, 92, 103, 109-110
- Hess, Rudolf; Adolf Hitlers stedfortræder: 38
- Hitler-Jugend: 21-22, 55, 137
- Hjordkær: 125
- Hjortkilde; banenæstformand, Gråsten: 130
- Holbøl: 124, 126
- Holstein, Bent; politiker: 72-73
- Hostrup: 113, 124
- Hovslund: 125
- Huhle, Robert; maskinarbejder, Sønderborg: 112
- Husmandsforeningerne: 63, 71
- Højer: 52, 124
- Haarder, Hans; forstander, Rønshoved Højskole: 105
- Indre Mission: 126
- Jaruplund: 15
- Jefsen Christensen, Hans; formand for Sønderjysk Skoleforening; landstingsmand, Høgsbro: 35, 43, 69, 120-123, 125, 128-130
- Jejsing: 52
- Jels: 87
- Jensen, I.M.; mekaniker, Aabenraa: 54-55, 115
- Jensen, Jacobus; sporvognskonduktør, Flensborg: 18
- Jessen, Franz von; journalist, Dagens Nyheder: 37
- Jessen, Tage; formand, Den slesvigske Forenings Flensborg-afdeling: 23-24
- Johansen; gæstgiver, Bovrup: 89
- Johannsen, Albert; funktionær, Flensborg: 18
- Johannsen, Gustav; politiker, Flensborg: 18
- Johannsen, Svend; korpsleder, Det Danske Spejderkorps, Flensborg: 22
- Jydske Tidende: 89-90, 92, 109, 112
- Jyllandsposten: 114
- Jürgensen; vulkanisør, Tønder: 113
- Jørgensen; købmand, Gimlinge: 87, 90
- Jørgensen, Anna; Kværs: 140
- Jørgensen, Hans; Varnæs: 87
- Jørgensen, Hans Ronald; funktionær, Flensborg: 18
- Kardel, Harboe; redaktør, Nordsleswigsche Zeitung, Aabenraa: 51-52, 55
- Keller; overportør, Rødekro: 127
- Kiil, Hans; gårdejer, Ørby: 66
- Kjems, Sven; gymnasieelev, Flensborg: 21
- Kliplev: 102, 125
- Knivbjerg: 37, 52
- Kollund: 80, 141
- Koopmann; rektor: 55
- Korrespondenz Nordschleswig: 32-33
- Krag, Oluf; leder, Venstre: 58-59, 73
- Kreditanstalt Vogelgesang: 126
- Krey senior, Dr.; Sønderborg: 119
- Kronika, Jacob; korrespondent i Berlin, Flensborg Avis: 39, 96-100
- Kühne; konsul: 54
- Kylling, Theodor Mathiesen; Frørup: 64, 66, 68-69
- Kähler; redaktør: 50
- Landbrugernes Sammenslutning (LS): 30, 63-64, 66-68, 70-71, 75-76, 79, 87, 95, 109, 124-125, 127
- Landbrugsrådet: 63-64
- Landeværnet: 126
- Langbjerg: 24, 26
- Larsen, Aksel; folketingsmedlem: 115-116, 118
- Larsen, Lauritz; dansk konsul i Flensborg: 15, 46
- Lassen, Peter; gårdejer, Strukstrup: 13
- Lauesen, Marcus; forfatter, Løjt: 135
- Lauesgaard, Aage; læge, Toftlund: 80-81
- Leck: 47
- Lecker Anzeiger: 48
- Lei, Hans Christian; gårdejer, Snogbæk: 64
- Lembcke, Cay; stifter af DNSAP: 77-79, 81, 87, 90-94
- Ley, Robert; Reichsführer, Deutsche Arbeitsfront: 23, 38

- Lindhagen, Carl A.; borgmester, Stockholm: 32
Linnet, Hans; forpagter, Store Tønde: 127
Lohse, Hinrich; Gauleiter, overpræsident: 23-24, 38-39, 41, 48, 51
Lorenzen, H.H.; Bredebro: 138
Lorenzen, Hans; læge, Bov: 130
Lorenzen, Jens; portier, Landesführer for NSAN: 51-54
Lorenzen, Karl-Heinz; Flensborg: 12-14
Lund, Hans; forstander, Rødding Højskole: 86-87
Lutz; lærer, Süderlügum: 48
Lyngby-Jepsen, Axel; bogtrykker, Toftlund: 80, 90
Løgumkloster: 52, 64, 122
Løjt: 64
Lånekassen for Sønderjylland: 69, 74-75
- Maja; fragtskib M/S: 114-116
Malling, Anders; præst, Brøns: 80, 87, 89-90
Marcussen, Peter; seminarielærer, Haderslev: 122, 132-133, 138-140
Marienhölzung, Flensborg: 23
Marinesturm: 119
Markhypotekforeningen: 67
Meyer, Otto; Haderslev: 55
Michelsen, Jes; gårdejer, Jejsing: 130
Mittag; skoleråd, Flensborg: 19
Mortensen, Peter; folketingsmedlem, Haderslev: 111
Munch, P.; udenrigsminister, Danmark: 29, 32, 40, 43-44, 116
Munch Petersen, Arne; folketingsmedlem: 115
Munk, Kaj; digter, præst: 100
Müller-Kristiansen, H.; Sønderborg: 138
Münchow; fotograf, Aabenraa: 92
Münchow, Samuel; byrådsmedlem, Flensborg: 16
Møller, John Christmas; leder, Konservative: 59, 107-108
Møller, Fritz; Haderslev: 87
Møller, J.C.; byrådsmedlem, Flensborg: 15-16
Møller, Jens; fører, NSDAP-N: 56
Møller, Aage; forstander, Rønshoved Højskole: 101-104, 126
Mørup, Hans; Aabenraa: 107
- National-Socialisten: 84-85, 93, 100
National-Socialistisk Arbejdsfælleskab: 103
National Socialistisk Parti: 92
National-Sozialistische Volkswohlfahrt: 25-26
Neurath, Konstantin Freiherr von; udenrigsminister, Tyskland: 32
Nielsen, Christian: 128
Nielsen, Christian; Vollerup: 139
Nielsen, Frede; redaktør, Sønderborg: 112
Nielsen, Hans; Flensborg: 12
Nielsen, J.P.; folketingsmedlem, Dynt: 34-35, 43, 69, 82, 98, 111-112, 114, 120
Nielsen, Johan; gårdejer, Kliplev: 130
Nielsen, N.P.; præst, Vedsted: 122, 133
Nielsen-Refsø, Peter; formand, LS: 63, 66, 70-71, 75-76, 79
Nissen, Jep; fører, NSAN: 49, 52, 83
Nissen, Jørgen; Nyhus: 13, 15
Nissen, Jørgen; gårdejer, Stenderup: 66-67
Nissen, Kristian; Ellum: 64, 66
Nordslesvigsk Front: 70
Nordschleswigsche Zeitung: 35, 48, 50, 53, 130
Novrup, Johannes; højskolemand: 104
NSAN: 49-56, 83
NSDAP: 9, 23, 25, 36, 48-49, 51, 77, 80-81, 90, 120
NSDAP-N: 56, 83, 141
Nørgaard, Anders; frimenighedspræst, Vejstrup: 103
Nørre Løgum: 124-126
- Oksevejen, Flensborg: 24-25
Oldsen, Johannes; politiker, Lindholm: 13
Olesen, Aksel; redaktør, National-Socialisten, Aabenraa: 86-87
Olsen, Emil; Randers: 90
- Peperkorn, Johann Leopold; præst, Viöl: 30-31, 33-34, 36-41, 43, 47, 49-51, 81-82, 120, 129, 137
Petersen; grosserer, Kolding: 87
Petersen; smedemester, Rugbjerg: 128
Petersen, August; arbejdsmand, byrådsmedlem, Flensborg: 16

- Petersen, Cornelius; Vester Anflod, Møgeltønder: 63-64, 95
 Petersen, Wilfred; partifører, København: 92-93
 Pfadfinder: 55
 Politiken: 36, 70, 121
- Rasmussen, Rasmus Tychsen; møllebygger, Toftlund: 110
 Ravsted: 128
 Realkreditkommissionen: 71, 74
 Refslund Thomsen, Kresten; amtmand, Aabenraa: 61, 74
 Rendsborg: 31, 43, 46, 137
 Rens: 126
 Richthofen, Herbert von; tysk gesandt i København: 38-40, 42
 Rinkenæs: 124-126
 Rise: 115, 124-125
 Rosenberg, Alfred; leder, Außenpolitisches Amt, NSDAP: 36, 38-40
 Rudbøl: 52, 141
 Ræthinge, Povl; kriminalbetjent, Gråsten: 86, 88-89
 Rødning: 86-87
 Rødekro: 115, 126
 Rønge: 63
 Rønshoved: 95, 102-103, 126
- Sachsenhausen: 13
 Saksborg: 49, 51
 Samlingsbevægelsen: 64
 Sandler, Rickard; udenrigsminister, Sverige: 32
 Schibler, Carla; forstanderinde, Snoghøj Højskole: 140
 Schirach, Baldur von; Reichs-Jugend-Führer: 21
 Schleswiger Nachrichten: 41
 Schleswig-Holsteiner-Bund: 30-31, 42, 47-49, 81, 120
 Schleswig-Holsteinische Landeszeitung: 48-49
 Schleswigscher Wählerverein: 37, 50, 53-55
 Schmidt, Christian; gårdejer, Hygum Skov: 87
 Schmidt-Vodder, Johannes; præst, leder af det tyske mindretal i Nordslesvig: 33-34, 36-37, 46, 50-51, 56, 64, 83, 136
 Schrøder; murer, Aabenraa: 115
 Schröder, Ernst; redaktør, Korrespondenz Nordschleswig, Flensborg: 32-33, 36-37, 39, 48, 51
 Selvstyrebevægelsen: 95
 Sievers, Wilhelm; borgmester i Eckernförde, landråd, overborgmester i Flensborg, formand for Schleswig-Holsteiner-Bund: 15-17, 23-24, 27-28, 30-33, 36-40, 42-43, 45-48, 51, 81, 120, 129, 137
 Skelbækken: 91
 Slesvig by: 12
 Slesvig-Holsten: 15, 31, 34, 38, 43, 48, 52, 70, 80, 120, 137
 Slesvigsk Automobilklub: 53
 Slesvigsk Parti: 15, 74, 112
 Spandet, N.C.; lærer, Store Jyndeved: 130
 Sprogforeningen: 35, 120-121, 141
 Statens Jordlovsudvalg: 123, 126
 Stauning, Thorvald; statsminister, Danmark: 32, 35, 44-45, 57-59, 64, 72-74, 91, 95, 109, 116
 Steincke, C.C.; socialminister, Danmark: 59
 Stenderup: 66-67
 Stenz, Christian; lærer, Sydslesvig: 79-80
 Suhr, Else; spejderleder, Flensborg: 22
 Svensson, Adolph; redaktør, Jydske Tidende: 71, 74, 107
 Svensson, Bjørn; stud.polit., Haderslev: 106-109
 Swanholm; redaktør, Haderslev Socialdemokrat: 86, 112
 Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger: 21
 Sød: 52
 Søgaard, Jørgen; politiker; gårdejer, Jaruplund: 13
 Sønderborg: 52, 54-55, 67, 77, 119, 137
 Sønderborg Socialdemokrat: 98, 109-110
 Sønderjyllands Kreditforening: 61, 64-66, 68, 73, 75
 Sønderjysk Hypotekslånefond: 69, 75, 122, 139
 Sønderjysk Idrætsforening: 133-134
 Sønderjysk Mejeriforening: 70
 Sønderjysk Skoleforening: 35, 120-121, 125, 141
 Sørensen; arrestforvarer, Toftlund: 87
 Sørensen; grosserer: 87
 Sørensen, Arne; politiker; stifter af Dansk Samling: 100, 105
 Sørensen, N.S.; overportør, Fårhus: 127, 130
- Tarup: 21, 26
 Tinglev: 35, 37, 50, 52, 54, 64, 111, 121, 124, 128
 Toftlund: 80-83, 86-87, 89-91, 110

Tonnesen, Johannes; præst: 103-104
 Tønder: 48, 52, 54, 79, 86, 113-114, 122, 124, 127, 133-
 134, 135, 137, 139-140
 Tønning: 12
 Tønnsen, H.; lærer, Flensborg: 19

Ubjerg: 52, 124
 Udligningskassen for Sønderjylland: 68
 Uge: 125
 Ullerup: 80

Varnæs: 80
 Vedel, Anders; forstander, Krabbesholm Højskole: 103
 Viöl: 136
 Visbjerg: 126
 Vogler; købmand, formand for Flensborg Automobilklub:
 113

Völkischer Beobachter: 39-40
 Vaaben, Ejnar; historiker: 79, 81, 103

Wandervogel: 55
 Winter-Hilfswerk: 25-27

Zahle, C.Th.; justitsminister, Danmark: 91

Ørby: 66
 Øster Højst: 52, 124-125
 Øster Løgum: 124, 128
 Øster Terp: 126

Aabenraa: 35-36, 50-52, 54-55, 69, 74-75, 91-93, 114-116,
 119-121, 124, 127, 138
 Aabenraa Social-Demokrat: 35

Mellemligstidens sønderjyske historie nord for den nye grænse af 1920 har to sider. Den ene side er det lange, seje træk for at integrere landsdelen i Danmark – genforeningsarbejdet. Den anden side er de ofte turbulente begivenheder på de nationalpolitiske, partipolitiske og økonomiske områder. I 1933 opstod den hidtil alvorligste af mellemligstidens kriser for det danske greb om den sønderjyske landsdel. Bogen handler om de forskellige sider af denne krise i 1933, og

behandler emner som ensretningen i Sydslesvig og det danske mindretals vilkår under det nye nazistiske styre i Tyskland; de slesvig-holstenske nazisters grænseflytningsoffensiv »Påskeblæsten«; den begyndende nazifisering og ensretning af det tyske mindretal i Nordslesvig; landbrugskrisen og krisebevægelsen LS; nazisme, nazifascination og anti-nazisme i Sønderjylland; og oprettelsen af Grænsesognenes Danske Samfund og Det Unge Grænseværn.

ISSN: 0109-9264

ISBN: 978-87-7406-117-5